

НАШ ЈЕЗИК
LVII св. 1

Издаје
Институт за српски језик САНУ, Кнеза Михаила 36
ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Вељко БРБОРИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Наташа ВУЛОВИЋ ЕМОНТС, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Владан ЈОВАНОВИЋ, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Весна ЛОМПАР, ванредни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Александар МАРКОВИЋ, виши научни сарадник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Марина НИКОЛИЋ, научни саветник / редовни професор (Институт за српски језик САНУ, Београд / Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици), др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, виши научни сарадник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Стана РИСТИЋ, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Марина СПАСОЈЕВИЋ, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Срето ТАНАСИЋ, академик (АНУРС, Бања Лука)

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Савет
др Александар Милановић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Милица Радовић Тешић, редовни професор (Факултет за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду), др Владислава Ружић, редовни професор (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду)

Ово издање финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада број 451-03-33/2026-03/200174 и према Уговору о суфинансирању научних часописа број 451-03-760/2026-03, који су склопљени са Институтом за српски језик САНУ.

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предатне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу.

НАШ ЈЕЗИК

Књига LVII

Св. 1 (2026)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Новосадски договор о књижевном језику*
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 1–11
- Вишеструки речник савременог српског језика Мајнице српске*
(поводом завршетка изградње Огледне свеске)
(РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ) 13–29
- Ловћен у Горском вијенцу (Лексикографска инвентаризација Његошевог*
оронима) (РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 31–43
- Именовање слајководних риба у српском језику*
(ГОРДАНА Р. ШТАСНИ, ЖАРКО С. БОШЊАКОВИЋ) 45–63
- Дискурсни маркер мислим у неформалној писаној комуникацији на српском*
језику (МИЛЕНА Д. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 65–79

П р и к а з и

- Сећање на академика Милку Ивић: делање и научно наслеђе,*
ур. Софија Милорадовић, Мотоки Нумаи
(МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 81–87
- Славјанский мир в настоящем и прошлом. Памяти Владимира*
Павловича Гудкова: сборник статей, под ред. Е. И. Якушкиной
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 88–96
- Фразеологија – персијективне дијахроног и синхроног изучавања.*
Зборник у част проф. др Драгани Мршевић-Радовић
(МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 97–107
- Proceedings of the International Conference South Slavic Languages in the*
Digital Environment – JuDig, Vol. I/1 Thematic Collection of Papers,
ur. Jasmina Moskovljević Popović, Ranka Stanković
(АЛЕКСАНДРА М. МАРКОВИЋ) 108–111
- Ивана Антонић, Огледи из синтаксе и семантике реченице*
(ЈАНКО Р. ИВАНОВИЋ) 112–118

**Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика**

Како се изговара њезиме Мађар? (ВИКТОР Д. САВИЋ) 119–120

In memoriam

Инстипиуијски дани искричавог ума (Владо Ђукановић, 1960–2026)
(НАТАША С. ВУЛОВИЋ ЕМОНТС) 121–125

*Сјећање на Јекаџерину Ивановну Јакушкину – славистицу, србистицу
и великог љријатијеља Срба (19. август 1977 – 13. фебруар 2026)*
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 126–129

Оригинални научни рад
Примљено 10. маја 2026. г.
Прихваћено 30. јуна 2026. г.

СРЕТО З. ТАНАСИЋ*

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука)

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР О КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

У раду¹ се поводом седам деценија од потписивања Новосадског књижевног договора говори о приликама послје Другог свјетског рата у којима се јавила идеја о српско-хрватском књижевнојезичком јединству по којој би се у четири истојезичке републике у новој држави употребљавао јединствен књижевни језик. Предлог за уређивање српскохрватске језичке норме покренуо је часопис *Летіойис Маїице срїске*. Уредништво је септембра 1953. године покренуло *Анкейіу о йроблемима нашег књижевног језика*. Циљ с којим се пришло овоме био је да се виде разлике између језика у Загребу и Београду и отклоне препреке које стоје на путу смањивања разлика. У дискусији су учествовали позвани лингвисти, књижевни и културни радници из Београда и Новог Сада, Загреба и Сарајева. Послије потписивања договора у Новом Саду 10. децембра 1954. године пришло се припремама за израду заједничких инструмената – правописа, рјечника, а било је утврђено да се раде и терминологије. Строго се водило рачуна о равноправности српске и хрватске стране како у погледу заступљености представника у свим радним тијелима и редакцијама, тако и у погледу језичке грађе. Најбрже су текле припреме за израду правописа, који је и објављен 1960. године. Убрзо послје тога појавили су се први знаци раскида језичког заједништва. У раду је у најкраћем представљен тај пут од договора до његовог раскида.

Кључне ријечи и изрази: српски језик, српско-хрватско књижевнојезичко заједништво, уједначавање норме, Новосадски договор.

Навршило се седам деценија откад је Новосадски договор о српско-хрватском књижевнојезичком заједништву потписан у Новом Саду

* sretotanasic@yahoo.com

¹ Рад представља значајно (укупно за око 50%) проширену и опремљену верзију одреднице „Новосадски договор“ написане за *Енциклопедију Републике Српске*.

– 10. децембра 1954. године. Ријеч је о договору о књижевном (стандардном) језику који је, у ствари, вуковски књижевни језик створен за потребе српске културе. Основна начела српског правописа дао је Вук Караџић у своме *Рјечнику* 1818. године, а први пут је систематски дат у *Српској грамајници* Стојана Новаковића 1894. године. Крајем XIX вијека српски је постао и књижевни језик Хрвата, а у Хрватском сабору већ шездесетих година то је одлучено из политичких интереса. Тада су хрватски вуковци објавили инструменте тог језика у Загребу називајући га хрватски односно хрватски или српски језик (Иван Броз правопис 1892, Томислав Маретић граматику 1899. и Иван Броз и Фрањо Ивековић рјечник 1901) – све по Вуку и Даничићу, према ријечима аутора тих књига. Правопис је послје 1. издања штампан у редакцији Драгутина Боранића, а од 1921. године је излазио без Брозовог имена. У то вријеме хрватским вуковцима су ишле на руку и политичке околности у Загребу – план да се око јединственог књижевног језика обједине сви католици између Дрине и Словеније у једну, хрватску нацију. Значи, нису се Хрвати са Србима језички ујединили 1918. године стварањем заједничке државе Краљевине СХС / Краљевине Југославије; у њу су они ушли са већ усвојеним опредјељењем за заједнички књижевни језик, који се званично називао српскохрватски односно хрватскосрпски језик. По завршетку Великог рата у Загребу је објављен Боранићев *Правойис хрватскога или српскога језика*, а у Београду Белићев *Правойис српскохрватског књижевног језика* 1923. године. Између та два правописа било је извјесних разлика, па је Министарство просвете 1929. године издало *Правойисна ујујисџа* ради њиховог усаглашавања, што се и догодило. Међутим, већ послје стварања Хрватске бановине 1939. Драгутин Боранић поново штампа првобитну верзију свога правописа. У току Другог свјетског рата Хрвати враћају у употребу коријенски правопис, а и у окупираној Србији 1943. године излази *Ново љравойисно ујујисџо српског књижевног језика*, на основу кога се враћа у основи Белићев *Правойис* из 1923. године.

Послије Другог свјетског рата у четири истојезичке републике у употреби је био вуковски српскохрватски књижевни језик. Извјесне разлике највидљивије су биле у правописној норми. У Хрватској је био у употреби Боранићев правопис објављен 1947, у Београду је опет објављен измијењен Белићев правопис (1952) и био је у употреби у Србији и Црној Гори. У БиХ је ситуација била комплексна јер су се користили и Белићев и Боранићев правопис, а и правопис Јована Вуковића објављен у Сарајеву 1952. Потреба за усаглашавањем језичких норми осјећала се у културном и јавном животу, а и друштвене околности у новој држави

су на то упућивале. Предлог за уређивање српскохрватске језичке норме покренуо је часопис *Лейпцигска Матица српска*. Уредништво је с циљем да књижевници, лингвисти, културни и политички радници изнесу мишљење како да се отклоне разлике које се јављају у српскохрватском књижевном језику у књ. 372, св. 3, за септембар 1953, покренуло *Анкейшу о ишћањима српскохрватског језика и његовог правописа* – „да би се чуло мишљење књижевника, научника и јавних радника“ о „проблеми нашег књижевног језика“ (стр. 99). Позвало је извјестан број лингвиста, књижевних и културних радника да дају своје мишљење. Од позваних 110 личности одазвало се њих 36. По завршетку *Анкейше* 8–10. децембра 1954. године одржан је састанак у организацији *Лейпцигска Матица српска* у Новом Саду, на који је позван један број српских и хрватских књижевника и лингвиста да на основу *Анкейше* предложе начин за превазилажење разлика у српскохрватском књижевном језику. Међу учесницима тог састанка из Сарајева су били лингвиста проф. Јован Вуковић са Филозофског факултета и књижевник Марко Марковић. Из Загреба и Београда учествовали су најзначајнији тадашњи лингвисти. На крају тродневног скупа једногласно су усвојени Закључци у 10 тачака. У њима се потврђује да је језик Срба, Хрвата и Црногораца један, са два назива, са два равноправна писма – ћирилицом и латиницом, са равноправним екавским и ијекавским изговором. Закључено је да се ради рјечник савременог српскохрватског књижевног језика, терминологија и заједнички правопис. Закључено је и да треба онемогућити вјештачке препреке природном и нормалном развоју књижевног језика. Закључцима се накнадно својим потписима прикључио још један број књижевника и научника из Србије и Хрватске.

За рад на новом правопису формирана је Правописна комисија, у коју су ушли лингвисти из Београда, Загреба, Новог Сада и један из Сарајева – проф. Јован Вуковић. Правопис је објављен 1960. године у двије верзије – екавској и ћирилицом у Матици српској и ијекавској и латиницом у Матици хрватској. Договор двију матица о изради заједничког рјечника на предлог Матице српске постигнут је у Загребу 9. маја 1954. године, прије потписивања договора – још у току трајања *Анкейше*.² Он је практично једногласно подржан у *Анкейши*, а и на састанку у Новом

² Идеју о изради рјечника књижевног језика покренуо је Милош Московљевић, што се мање зна у стручној јавности. Када му то није успјело у Београду, обратио се Матици српској с предлогом да нађе погодну институцију у Загребу с којом би радила рјечник. Матица је предлог прихватила и договорила се с Матицом хрватском о изради рјечника. Московљевић је од почетка припрема на изради рјечника био укључен у рад, али се послје неколико година повукао из Редакционог одбора Матице српске (јануара 1958) због честих неспоразума углавном са неким члановима одбора Матице српске. О томе је оставио свједочанство у своме дневнику (в. Исић 2017).

Саду 8–10. децембра 1954. године, такође и у Закључцима с тог скупа. Рад на заједничком рјечнику текао је нешто спорије него на правопису. Формирана је редакција од српских и хрватских лингвиста. Договорено је максимално равноправно учешће двију матица. Утврђено је да се грађа узима равноправно из српских и хрватских извора. Утврђени су принципи обраде ријечи и навођења примјера. Договорено је да се рјечник објави у двије верзије – екавски и по азбучном реду ћирилицом у Матици српској и ијекавски и по абecedном реду латиницом у Матици хрватској, по правилима *Правойиса* из 1960. године. Половина ријечи обрађивана је у Матици српској, а половина у Матици хрватској и о обради сваке ријечи редакције су се усаглашавале. Прве двије књиге предате су у штампу 1965, а изашле су истовремено у Новом Саду и Загребу 1967. године.

У то вријеме почиње да се јавља промјена става хрватских лингвиста и друштва уопште према заједничком српскохрватском језику како је он утврђен Новосадским договором. Први наговјештај промјене могао се видјети на конгресу југословенских слависта у Сарајеву 1965. године, кад су хрватски лингвисти широко и снажно подржали реферат Милке Ивић у коме она говори о постојању двију варијаната српскохрватског језика, тражили поштовање права на своју варијанту, али и оптужили Београд да намеће своју варијанту. На самом скупу они су подсјећени да и српски лингвисти у одређеним приликама помињу постојање варијаната. То иступање је било далеко од договора у Новом Саду од прије само десет година којим се прокламује зближавање језика Београда и Загреба и уклањање препрека које стоје на путу томе циљу. Већ сљедеће, 1966. године у загребачком часопису *Језик* за јуни у Закључцима Пленума Друштва хрватских књижевника, Резолуцији Хрватског лингвистичког круга и Изјави Института за језик указује се да они који не признају право хрватском народу на властиту варијанту односно не поштују уставно начело о праву сваког народа на свој језик могу штетити „револуционарним тековинама народа и народности Југославије“. А 1. јула 1966. године био је Брионски пленум ЦК СКЈ, на коме је критикован потом и смијењен са свих функција друг Александар Ранковић. То је послужило хрватским лингвистима и уопште хрватским културним радницима да скрећу пажњу на опасност од тобожње унитарне политике Београда и да иза те завјесе планирају дефинитивни језички сепаратизам. Тако је већ 17. марта 1967. године објављена „Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика“, коју је потписало 18 лингвистичких и културних институција у СР Хрватској. У њој се – уз позивање на обавезу да у своме домену сачувају „начела

нашег социјалистичког сустава“ – прокламује право сваког народа на властити језик. Захтијева се да се Уставом СФРЈ осигурају службене употребе српског и хрватског језика. На ово је реаговала група српских писаца у Београду са „Предлогом за размишљање“, у коме се признаје право Хрвата на посебан језик, али тражи исто такво право за Србе у Хрватској. Предлог је, иако није имао било какве националистичке елементе, а није ни био објављен, стављен у исту раван с Декларацијом и на партијским органима оба документа су осуђена, као и многи њихови потписници.

Управо у ово вријеме долази до потешкоћа у даљем раду на заједничком рјечнику. Излазак из штампе прве двије књиге рјечника била је прва прилика да се ти нови хрватски ставови и покажу. Наручене су четири рецензије рјечника од загребачких лингвиста у првом броју часописа *Кријтика* за 1968. годину. Сви су они негативно оцијенили како је представљен хрватски дио у рјечнику: слабо представљен рјечник, инсистирање на уклањању разлика између београдске и загребачке варијанте. Средином 1968. године Матица хрватска шаље ултимативан предлог за радикалну промјену начина израде преосталих књига. Ту се каже да Матица српска гледа на књижевни језик и на израду рјечника из позиција кад је он засниван, 1954–1960. године, а Матица хрватска с позиција које су на снази послје Брионског пленума, и по томе инсистира на правима хрватске варијанте књижевног језика, која је за Хрвате „по функцији заправо хрватски књижевни језик“ као што је и српска варијанта по функцији српски књижевни језик. У покушају да се превазиђу разлике одржан је састанак двију матица 4. и 5. јануара 1969. године у Загребу. На састанку се дошло до прихватљивих рјешења о тачкама које је хрватска страна формулисала за разговор. У заједничком саопштењу речено је да су учесници, полазећи од Новосадског договора, дошли до заједничких ставова о усавршавању обраде преосталог дијела рјечника. Закључке је формулисала и усвојила Комисија од представника двију матица у Београду 6. фебруара 1969, а Управни одбор Матице српске их је прихватио 3. марта 1969. године. Међутим, из Загреба је 12. марта стигао допис да Управни одбор Матице хрватске није прихватио Закључке, већ је послао своју верзију, која није била заједнички прихваћена. Поновни покушаји Матице српске да се разговорима нађе прихватљиво рјешење нису успјели. На својој скупштини 22. новембра 1970. године Матица хрватска је донијела одлуку да одустаје од даље заједничке израде и објављивања рјечника, а 14. априла 1971. године и званично се одриче од Новосадског договора. У међувремену су изнијели мноштво неутемељених тешких оптужби против

Новосадског договора, српских лингвиста, који на њему истрајавају, и српске унитаристичке политике. Против оваквог хрватског језичког сепаратизма било је и оштрих политичких критика, па је и Матица хрватска 1972. године била укинута. Ипак хрватски лингвисти нису пристајали на било какву сарадњу која подразумијева рад на заједничком српскохрватском језику. У уставу СР Хрватске језик је дефинисан као „хрватски књижевни језик – стандардни облик народног језика Хрвата и Срба у Хрватској“.

Као што је познато, Матица српска је наставила рад и 1976. године завршила израду и објављивање *Речника српскохрватскога књижевног језика* у екавској верзији и ћирилицом. У Црној Гори и Босни и Херцеговини промјена хрватског односа према Новосадском договору и изради заједничких нормативних инструмената није имала никакву подршку нити утицај на властити став. Једино су послје Декларације и Предлога за размишљање друштвено-политичке организације заједно са језичком струком у Босни и Херцеговини почеле да промишљају и исказују своје ставове како би се онемогућила варијантска поларизација у језику у овој вишенационалној републици. Од почетног става о прихватању српскохрватског/хрватскосрпског као једног језика с варијантским разликама и слободи њиховог избора, о његовању аутентичних вриједности, те о неутрализацији варијантне поларизације у овој републици – с почетка седамдесетих година, дошло се, између средине и краја седамдесетих година XX вијека, до става о постојању тзв. босанскохерцеговачког стандарднојезичког израза, који у овој републици функционише као источна и западна варијанта на другим странама заједничког језика. *Правовисни приручник српскохрватског-хрватско-српског језика* тројице аутора Светозара Марковића, Мустафе Ајановића и Звонимира Диклића, који је објављен у Сарајеву 1972. године и доживио велики број издања, био је на принципима Новосадског договора и у складу с правописом двију матица.

С радом на терминологијама се у старту много каснило. Први састанак представника свих шест република одржан је у Матици српској 24. јануара 1964. године, јер се у међувремену одлучило да се раде и терминологије македонског и словеначког језика. Усвојен је правилник о организацији рада Југословенског одбора за термиолошке речнике 19. новембра 1965. године и формирана Лингвистичка комисија. Она је 17. и 18. јуна 1966. године у Самобору усвојила Правилник о организацији и раду. Тада је за предсједника Комисије изабран Вељко Гортан, а за потпредсједнике Павле Ивић, Франце Томшич и Блаже Конески. На Комисији је био задатак да „утврђује лингвистичке принципе и методе

рада на изради термилошких речника и да, у сарадњи са републичким лингвистичким комисијама, даје упутства стручним радним телима, комисијама и редакцијама које раде на изради термилошких речника појединих струка“ (Чанадановић 2022: 29). На овом послу ништа више није ни учињено. Разлог је свакако у томе што се у Хрватској тада већ увелико био промијенио однос према заједничком језику и било каквом приближавању или уједначавању у језику.

Пред крај постојања заједничке државе учињен је још један покушај да се заједно сачува заједнички језик. Иако се став хрватских лингвиста није био промијенио, у хрватском Савезу комуниста је било спремности за то. Било је озбиљних критика сепаратизма у Хрватској осамдесетих година. Послије анализе језика у просвјети ЦК СК Хрватске је крајем 1985. године у усвојеним *Сјавовима* одлучно тражио да се сепаратистичка језичка политика заустави и да се обнови рад на изради заједничких језичких инструмената српскохрватског језика. У фебруару 1986. године у Загребу је на иницијативу ЦК СКХ и Стипе Шувара одржан састанак представника власти и језичких стручњака из четири истојезичке републике и двије аутономне покрајине. Формирана је шесточлана група из тих република и покрајина ради сагледавања најкрупнијих проблема у вези са језичком ситуацијом. У наредним годинама такви састанци су одржавани у Загребу. У априлу 1986. године је одржан сљедећи састанак на коме је разматран извјештај Комисије. Утврђено је да су два најкрупнија проблема непостојање заједничког тијела за вођење језичке политике у четири републике и неусаглашеност уставних одредаба о језику. Донесени су заједнички закључци са састанка, названи *Загребачки договор*. Одлучено је да се формира стручно тијело за израду нацрта правописа, да се ради на сређивању стручних терминологија и да се почне израда другог, поправљеног издања рјечника двију матица – све уз сарадњу стручних институција из четири републике и двије покрајине. Резултат тога је стварање Међуакадемијског одбора за ортографију и ортоепију у децембру 1988. године, у који су ушли и лингвисти из Хрватске. Он се бавио измјенама и осавремењавањем правописне норме српскохрватског језика и радио је до 1990. године (Чанадановић 2022). Био је припремио грађу за издавање новог заједничког правописа, али због распада Југославије то се није и догодило. На другим планираним пословима није ништа урађено. Покушај промјене формулације језика у хрватском уставу, због јаких противљења у јавности, није прошао на Сабору Хрватске у јуну 1989. године.

Тако је разградња Новосадског договора претходила разградњи заједничке државе Југославије. Иступање Хрвата из језичког заједништва само по себи није оставило последице на физиономију српског стандардног језика будући да се тај заједнички језик кроз два вијека развијао на српском вуковском књижевном језику. Последице су у томе што се српски народ и његов језик нашао раздијељен у више самосталних држава, што усложњава, понекад и онемогућује јединствено планирање његовог развоја и норме, чак и одузима право Србима на сопствени језик, а што води језичкој асимилацији Срба. Поред тога, хрватски сепаратизам је отворио врата таквој појави, па се дијелови српског језика језичким инжињерингом проглашавају засебним књижевним језицима, бошњачки (босански), црногорски.

ЛИТЕРАТУРА (ИЗБОР)

- Брборић 2000: Бранислав Брборић, *О језичком расколу*, Београд: ЦПЛ – Нови Сад: Прометеј.
- Брборић 2004: Вељко Брборић, *Правовис српског језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет.
- Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, треће измијењено издање, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Исић 2017: Момчило Исић, *Милош Московљевић 1884–1968. Живо и дело*, Београд: Институт за новију историју, Службени гласник, Византија.
- Јарошевич 2012: Хенрик Јарошевич, *Прилози историји српскохрватског језика. Југословенски спорови о сјајусу схј у периоду 1901–1991*, превод с пољског Душан-Владислав Пажђерски, Београд: Алма.
- Пипер ³2010: Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Београд: Београдска књига.
- Радовановић 1996: Милорад Радовановић, ред., *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник.
- Радовановић 2004: Milorad Radovanović, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Радовановић 2007: Милорад Радовановић, *Сјари и нови сјиси* (последње поглавље), Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- РМС: Предговор, у: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967, 7–14.
- Селинић 2017: Слободан П. Селинић, *Србија и језички сукоб у Југославији 1967*, Београд: Институт за новију историју Србије.

- Стефановић 2023: Синиша Стефановић, *Усџон и џад Вукове ћирилице*, Андрићград–Вишеград: Андрићев институт.
- Танасић 2012: Срето Танасић, Језик и језичка политика у Босни и Херцеговини после Другог свјетског рата, у: *Језик и џисмо у Републици Српској*, прир. Слободан Реметић, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 171–222.
- Танасић 2026: Срето Танасић, Сарајево између Анкете Матице српске и раскида Новосадског договора, у: *Два века Лейџојиса Матице српске*, Нови Сад: Матица српска.
- Чанадановић 2022: Мирко Чанадановић, *Како је развргнућ Новосадски договор*, Београд: Службени гласник.
- Шипка 2001: Milan Šipka, prir., *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000): dokumenti*, Sarajevo: Institut za jezik.

Срето З. Танасић

НОВИСАДСКИЈ ДОГОВОР О ЛИТЕРАТУРНОМ ЈАЗЫКЕ

Резюме

Сербы и хорваты вошли в литературноязыковое сообщество до формирования совместного государства таким способом, что хорваты в конце 19-го века взяли сербский вуковский литературный язык. По окончании Второй мировой войны языковая ситуация в четырех одноязыковых республиках нового государства была неупорядочена, в первую очередь, по отношению орфографической нормы. В Загребе использовали правописание Боранича, в Белграде правописание Белича. В Боснии и Герцеговине наряду с этими двумя правописаниями использовали и правописание сараевского профессора Йована Вуковича, который был опубликован в 1952 году.

Вопрос согласования сербско-хорватской нормы задал журнал Летопись Матицы сербской в Нови-Саде: в книге 372, в выпуске 3 в сентябре 1953 года была опубликована *Анкета о вопросах сербскохорватского языка и правописания* «чтобы высказалось мнение писателей, ученых и общественных деятелей» о «проблеме нашего литературного языка». По проведении анкеты в Нови-Саде состоялось собрание с определенным количеством лингвистов и писателей и общественных деятелей из Белграда и Нови-Сада, Загреба и Сараево 9-го и 10-го декабря 1954 года. В конце разговора 10-го декабря 1954 года были приняты выводы из десяти пунктов, подтверждено единство сербскохорватского литературного языка. Было согласовано составление совместного

правописания, словаря и терминологии. Правописание было опубликовано в 1960 году – экваское кириллицей в Матице сербской и иекавское латиницей в Матице хорватской. Для работы над словарем была сформирована комиссия из сербских и хорватских специалистов, было согласовано, что материал должен основываться равноправно на сербских и хорватских источниках, что одна половина статей должна быть составлена в хорватской редакции, а вторая в сербской. Так же была согласована публикация словаря в двух версиях – экваской и кириллицей в Матице сербской и иекавской и латиницей в Матице хорватской. Первые две книги были опубликованы в 1967 году.

Тогда в Загребе, в рамках общей политической обстановки, начинает меняться отношение к совместному языку. В Загребе уже в 1966 году ищут право на свой вариант. А в 1967 году 18 лингвистических и культурных учреждений Хорватии подписали «Декларацию о названии и положении хорватского литературного языка», в которой ищут право на хорватский литературный язык. В ответ на это группа сербских писателей в Белграде составила «Предложение к размышлению», которое не опубликовали, а которым требовалось такое же право для сербов в Хорватии. Коммунистическая партия уравнила оба приведенных документа и осудила оба.

После этого хорватская сторона изменяет отношение и к совместному словарю. Критикует первые две книги, что они не в достаточной степени показали особенность хорватского языка, в 1968 году ищет существенные изменения в подходе к словарю. Совместно были утверждены новые правила, но их отвергла хорватская сторона позже. Матица сербская тяготела к продолжению работы, но Матица хорватская 22-го ноября 1970 года отказалась от совместного словаря, а 14-го апреля 1971 года отреклась от Новисадского договора. Матица сербская закончила словарь и в 1976 году опубликовала последнюю шестую книгу. Хорватская Коммунистическая партия попыталась обуздать языковой сепаратизм; работа Матицы хорватской была в 1972 году прекращена. В восьмидесятые годы хорватское руководство Партии попыталось вернуть языковое сообщество. В апреле 1986 года состоялось собрание с представителями властей и лингвистов из четырех одноязыковых республик и двух краев, на которой сделали вывод о том, что следует составить новое издание правописания, словаря и терминологии (*Загребский договор*). Был основан Межакадемический комитет по орфографии и орфоэпии (в декабре 1988). Он подготовил материал для составления нового совместного правописания. Гражданская война в Югославии в девяностые годы прервала эту деятельность и в Хорватии

после приобретения самостоятельности официально признали языковой сепаратизм.

Уход хорватов из языкового сообщества сам собой не имел последствием изменение строя сербского стандартного языка, так как совместный язык два века развивался на основе сербского вуковского литературного языка. Последствия распада совместного государства замечаются в том, что сербский народ и его язык оказались в разных государствах, что иногда делает невозможным единое планирование его развития и нормы, даже отнимает право у сербов на собственный язык. Это ведет к языковой ассимиляции сербов. Рядом с тем хорватский сепаратизм открыл дверь такому явлению, поэтому части сербского языка посредством языкового инженеринга провозглашают отдельными литературными языками, бошнякский (боснийский), черногорский.

Ключевые слова и выражения: сербский язык, сербско-хорватское литературноязыковое сообщество, согласование нормы, Новосадский договор.

Оригинални научни рад
Примљено 8. маја 2026. г.
Прихваћено 30. јуна 2026. г.

РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ*

(Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима)

ORCID 0000-0001-7833-1027

ВИШЕТОМНИ РЕЧНИК САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА МАТИЦЕ СРПСКЕ (ПОВОДОМ ЗАВРШЕТКА НАЦРТА ОГЛЕДНЕ СВЕСКЕ)

У раду се представља историјат израде вишетомног речника савременог српског језика Матице српске. Аутор чланка обавештава о свим проблемима на које су лексикографи наилазили током досадашњег рада, али и да су, упркос свему, теоријски, методолошки и технолошки темељи овог речника успешно постављени. Важније теоријске и методолошке карактеристике рада на овом речнику представљене су у нацрту Огледне свеске, која је завршена 2025. године. Аутор рада информисе и о томе да је од Матице српске затражена конкретна помоћ како би овај речник могао бити сачињен, али да она за сада изостаје.

Кључне речи: вишетомни описни речник, једнојезички речници, српски језик, лексикографија, пројекти Матице српске.

1. Из архиве Матице српске. Када је 1976. године завршено објављивање шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, ни издавач ни аутори нису ни помислили да се тиме окончава рад на овом пројекту. Већ осамдесетих година почело је прикупљање грађе за израду другог издања *Речника* (РМС1). Пројекат је званично прихваћен на седници Управног одбора Матице српске 21. априла 1981. године, а већ у новембру исте године основана је комисија, у коју су укључени проф. др Јован Јерковић, проф. др Јован Кашић из Новог Сада, академик Предраг Палавестра и др Егон Фекете

* rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

из Београда. Комисија је сачинила листу извора који ће ући у друго издање. Списак је допуњен у мају 1982. године. Бројао је нешто више од 50 извора насталих у периоду од 1960. до 1981. године. Ексерпирана је грађа из књижевних дела, али и из дневних и недељних новина: *Инџервју*, *Еликсир*, *НИН*, *Дуга*, *Полиџика*, *Дневник*, *Време*, *Борба*, *Данас*, *Свеџ*, *Сџав*, *Сџарџ*, *ТВ Новостџи*, *Добро јуџро*, *Илустџована џолиџика*, *Ослобођење*, *Леџоџис Маџиџе срџске*, *Зов* итд. Примере у изворима су подвлачили чланови Комисије, а картице су исписивали спољни сарадници Матице српске.¹

Пошто је почетком 90-их година дошло до распада Југославије, престало је интересовање за израду речника српскохрватског језика, а пажња лексикографа била је преусмерена на израду једнотомног речника савременог српског језика.

Чим је 2007. године објављен једнотомни *Речник срџскога језика* Матице српске – први описни речник који у свом називу има јасну назнаку да се у њему описује српски језик – постало је јасно да он не задовољава потребе науке, јер је заснован на грађи из Шестотомника, која обухвата прву половину XX века. Због тога су стручњаци везани за Матицу српску започели припреме за израду вишетомног речника савременог српског језика.²

Први документ сачуван у архиви Матице српске о потреби израде вишетомног речника савременог српског језика потиче из 2011. године, потписао га је проф. др Мато Пижурица, а у њему се говори о потреби организације округлог стола који би био посвећен „концепцијским, кадровским и организационим питањима израде вишетомног речника српскога језика“. У документу стоји следеће:

Управни одбор Матице српске је још пре неколико година (одмах након изласка из штампе једнотомника) подржао иницијативу Одбора Одељења за књижевност и језик и укључио у свој програм рада израду *Вишеџомног речника срџскога језика*. Пројекат је прихватило и Министарство за науку и технолошки развој Србије. Свесни ограничених материјалних и пре свега кадровских могућности, започињање реализације пројекта везали смо за завршавање рада на *Речнику срџских говора Војводине*, рачунајући на то да би лексикографи који раде на његовој реализацији представљали језгро лексикографског тима који би био професионално ангажован на изради вишетомника.

¹ За податке о грађи за друго издање РМС1 аутор дугује захвалност Катарини Сунајко, лексикографу Матице српске.

² О развоју српске описне лексикографије и, посебно, о потребама које су изазвале почетак рада на најважнијим српским описним речницима исп. Драгићевић (20246).

Управни одбор је усвојио предлог Одељења да једнодневно саветовање, у форми округлог стола, припреме и воде, наравно у Матици српској, проф. др Драгољуб Петровић, носилац пројекта, научни саветник и носилац пројекта Речника САНУ Стана Ристић и проф. др Мато Пижурица, секретар Одељења за књижевност и језик. Саветовање би се одржало у марту о. г. Није искључено да ће бити потребно одржати и његов наставак на коме би се разјаснила евентуално преостала спорна питања и предложила коначнија концепција вишетомника и начин његове реализације.

Неколико месеци касније, 18. маја 2011. године, Мато Пижурица извештава да је одржан округли сто „Концепцијска, кадровска и организациона питања израде вишетомног речника српскога језика“ и саопштава следеће:

1. Саветовање (у форми округлог стола) о *концепцијским, кадровским и организационим питањима израде вишетомног речника српскога језика* одржано је у Матици српској 18. маја 2011. године. За његову припрему, чије је одржавање раније планирано, Одбор Одељења за језик и књижевност је предложио а Управни одбор Матице српске потврдио радну групу (организациони одбор) у саставу: носилац пројекта проф. др Драгољуб Петровић, секретар Одбора Одељења проф. др Мато Пижурица и научни саветник др Стана Ристић, носилац пројекта *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), који се реализује у Институту за српски језик САНУ у Београду. Радна група је месец-два раније саставили *списак учесника и крајке тезе*, неку врсту подсетника, који су већ тада доставили учесницима. Нажалост, део позваних учесника није био у могућности да се одазове позиву (били су спречени неодложним другим обавезама, болешћу и др.; ретки су били они који о разлозима свог изостајања организаторе нису обавестили).

2. Отварању скупа присуствовали су председник Матице српске акад. Чедомир Попов и генерални секретар проф. др Душан Николић. Председник се учесницима обратио и пожелео им успешан рад. Нагласио је изузетан значај оваквих подухвата, уз подсећање на чињеницу да се у сличним пословима Матица потврдила и тиме оправдала своју улогу у националној култури. Обећао је пуну подршку Матице за реализацију овог планираног и прихваћеног пројекта од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

3. Учесници су у својим полазиштима имали у виду искуства из рада на Матичином *једнотомнику*, на раније рађеном и објављеном *шестотомнику* (који је започет као речник двеју матица, а завршен као речник Матице српске) и, наравно, на напред поменутом *великом*

Речнику САНУ. На ове и друге лексикографске подухвате треба наравно рачунати и као на основне изворе – они ће дати полазну основу и за избор и за лексикографску обраду.

4. Обавестили су се учесници о постојању ексцерпираних грађе (која се чува у документацији Одељења), договорно исписиване у Матици и у Институту за српски језик САНУ у Београду, с идејом да то буде допуна актуелне грађе шестотомника и РСАНУ. Ту грађу је потребно пажљиво евидентирати, средити и обавезно приредити у електронској форми и прикључити основном речничком корпусу. Тај посао би требало отпочети што пре.

5. У вишесатној размени мишљења истицали су учесници да је много шири списак лексикографских и лексиколошких дела и прилога (у односу на оне поменуте у пропратном прилогу уз позив) на које се мора рачунати приликом утврђивања концепције и основне (полазне) „матрице“ вишетомника. Помињани су на пример: *Обрашени речник* (који би требало „обрнути“ на азбучни ред, драгоцен као регистар речи и, извесно, важан за акцентовање одредница), *више речника сѝраних речи и израза, речници глаголских дођуна и више ѿеза* (докторских и магистарских) из области лексикологије и лексикографије, које се најчешће могу подвести под *рекиѝјске речнике, ѿођом ѿерминолошки речници, речници ѿојединих ѿисаца, фреквенѝјски речници, обимна лексикографска и лексиколошка лиѿераѿура* (између осталог и зборник радова са међународног научног скупа који је пре више година организовала Матица) итд.

6. Посебна пажња је поклоњена постојећим *електронским базама података*, које су важне као извор података приликом формирања корпуса, као извор важних информација приликом обраде и изнад свега као узор и опомена да се не може бесконачно одлагати укључивање у могућности које најширем кругу корисника пружа модерна информатичка технологија.

7. Закључено је да се вишетојни речник српског језика може урадити само као смишљено вођен тимски пројекат, са ојачаним професионалним језгром у Матици српској. Садашњи стално запослени лексикографи у Матици (њих троје), који ће, изгледа, радити још више од једне године на изменама и допунама *Речника српских говора Војводине*, тај посао неће бити у стању да обаве у времену које ће од Матице очекивати културна јавност и лингвистичка струка. Наравно, не ради се ни о истоветном стручно-научном лексикографском и лексиколошком послу у методолошком смислу.

8. Намена и карактер вишетомног речника стандардног језика неизоставно подразумева укључивање ширег круга сарадника као кон-

султаната из различитих струка, јер се савремени језик и професионално и стилски раслојава, и обогаћује се и сиромашни истовремено.

9. Из напред назначеног верујемо да је јасно да и држава и Матица морају унапред бити свесни чињенице да овај подухват захтева и време и озбиљна материјална средства. Зато, можда, не би требало искључити потребу налажења одговарајућег организационог облика (засебне организационе јединице) за обављање засад овог задатка, а касније и других сличних подухвата у оквиру Матике.

П.С.: Имајући у виду искуства у раду на једнотомном *Речнику српског језика* (сложене организационе и стручне проблеме вођења и координирања послова, нужност усклађивања критеријума, формулисаних унапред и оних до којих ће се долазити у току реализације пројекта, па можда и ауторитета подухвата, односно преко потребне шире подршке културне и стручне јавности) – уверен сам да би требало размислити и о томе да се формира *Одбор за вишетошни речник српског језика Матице српске*. У његов састав наравно не би требало да уђу само лингвисти.

Следећи документ у архиви Матике српске јесте спис проф. др Драгољуба Петровића, који је изабран за руководиоца пројекта. У овом документу из 2013. године, који носи назив *Пролегомена за српски стандардни вишетошник*, проф. Петровић износи своје погледе на обраду одређене лексике у будућем вишетошнику. На пролегомену професора Д. Петровића одговарају и на њу се, 2014. године, својим разматрањима надовезују проф. др Даринка Гортан Премк, мр Дејан Милорадов и мр Ивана Ђелић (обоје лексикографи Матике српске), а независно од њих, исте године, допис Матици под називом *Припреме за израду РМС2* упутио је и академик Предраг Пипер.

Редакциони одбор Речника (РМС2) одржао је 29. априла 2014. године своју конституциону седницу. За чланове Одбора изабрани су: проф. др Драгољуб Петровић, проф. др Мато Пижурица, проф. др Мирослав Николић, проф. др Рајна Драгићевић, др Рада Стијовић, проф. др Даринка Гортан Премк, проф. др Јасмина Грковић-Мејџор, академик Предраг Пипер, академик Иван Клајн, академик Слободан Реметић, доц. др Душанка Вујовић, проф. др Душан Витас, др Стана Ристић, др Ђорђе Оташевић, академик Милосав Тешић, проф. др Милица Радовић Тешић, проф. др Драган Станић.

2. Пројекат израде Матичиног вишетошника данас. На предлог академика Предрага Пипера и проф. др Драгана Станића, председника Матике српске, од 2018. године на челу пројекта налази се проф. др Рајна Драгићевић. На седници Редакционог одбора одржаној 6. фебру-

ара 2018. године, изнесене су полазне смернице за израду вишетомника.³ На тој седници изложили смо да је циљ пројекта израда речника савременог српског језика који ће садржати 150.000 речи. Грађа за речник треба да обухвати другу половину XX и прве деценије XXI века. Предложено је да Матица српска обезбеди пакет програма за израду речника *Тилекс суи*. Он се састоји из три програма. Први је за израду описних речника, други је специјализован за израду термилолошких речника, а трећи је за коришћење корпуса. Овај пакет програма користе најпознатије лексикографске куће, као што су Oxford University Press, Pearson-Longman, Le Robert, Mac Millian, Институт за хрватски језик ХАЗУ, Институт за чешки језик, Словачка академија наука, Институт за холандску лексикологију итд.

Као неопходан услов тражили смо да Матица повећа број обрађивача и да укључи хонорарно колеге из Института за српски језик САНУ, које би радиле на пословима редакције. Нагласили смо да је на сваком тому Матициног шестотомника (РМС1) радило више од 20 лексикографа, вичних описној лексикографији.

Намера је била да речник буде објављен у штампаном и електронском облику и да сви томови изађу истовремено, како би се до самог краја рада на речнику они могли допуњавати новом грађом.

Речено је да ће се у начину обраде грађе задржати традиција српске лексикографске школе, тј. само ће се у понеком детаљу одступити од концепта обраде речи у РМС1. Највећи труд биће уложен у успостављање принципа за уједначавање обраде. Било би важно и корисно да све лексеме које припадају једној граматичкој врсти буду обрађене по истом моделу (нпр. предлози, везници итд.), као и да све речи које сачињавају једну тематску групу буду лексикографски описане на сличан начин (нпр. делови тела; делови намештаја итд.). Свака недоумица у погледу спорних речи из грађе – граматичка, семантичка или било која друга – била би послата на разматрање члановима Редакционог одбора.

³ Од самог почетка рада на вишетомном речнику Матице српске за ово лексикографско дело постојало је велико интересовање и у Србији и у иностранству. Руководилац пројекта је два пута био позван да одржи пленарно предавање на конференцијама у Србији (исп. Драгићевић 2022; Драгићевић 2024б). Уредништво украјинског часописа *Лексикографічний бюлетень* тражило је више информација о овом речнику (Драгићевић 2024а). Р. Драгићевић је у децембру 2024. године одржала предавање о вишетомнику у Лексикографском одсеку Института за чешки језик Карловог универзитета у Прагу, а предстоји и предавање с истом темом крајем маја у Институту за македонски језик МАНУ у Скопљу. Најмање интересовања показивала су министарства задужена за финансијску подршку пројекта.

Предложено је да се оформи Комисија за изворе, коју би сачињавали стручњаци за српску књижевност XX века, а чији би задатак био састављање листе извора, тј. најзначајнијих српских књижевних остварења у периоду од Другог светског рата до данас. Списку књижевних дела додали бисмо листу осталих извора (речника, уџбеника, часописа, дневних новина, школске лектире, извора с интернета итд.). Изворе би нам у електронском облику послали издавачи.

Ако би сви ови услови били испуњени, претпоставили смо и на седници Редакционог одбора изнели да би РМС2 могао бити завршен до 2025. године.

На самом крају 2025. године и почетком 2026. године као резултате рада на овом пројекту можемо навести: (1) програм за израду речника (који се и даље усавршава); (2) електронски корпус *Срјко* (који се и даље богати изворима); (3) нацрт Огледне свеске (којим се показује да су постављени темељи за овај фундаментални пројекат).

Од почетка 2018. године, када је започет стварни рад на пројекту, израда речника прекидана је различитим препрекама. Навешћемо оне најважније.

3. Сарадници на пројекту израде вишетомног речника Матице српске. За рад на вишетомнику Матице српске била су предвиђена само три члана, а то су Катарина Сунајко, мр Дејан Милорадов и мр Ивана Ћелић. Њих троје запослени су у Матици српској, а лексикографско искуство стицали су радећи *Речник српских говора Војводине*. Овај дијалекатски речник концепцијски се сасвим разликује од описних речника савременог српског језика, као што су РСАНУ, РМС1 и РСЈ. То значи да је Матичиним лексикографима била неопходна обука у лексикографском раду на описном речнику, за који они немају довољну стручну и научну спрему. Аутор ових редова проглашен је за руководиоца пројекта иако ни сам нема лексикографског искуства, изузев волонтерског рада на Речнику САНУ.⁴ На молбу руководиоца пројекта, раду на вишетомнику придружили су се и др Душанка Вујовић, професор Лексикологије на Филозофском факултету у Новом Саду, као и др Бранко Милосављевић, професор програмирања на Техничком факултету у Новом Саду. Неколико месеци на пројекту је хонорарно радила

⁴ Од 1992. до 1994. радили смо волонтерски у Институту за српски језик САНУ, на пословима израде Речника САНУ. Ментор у том послу био нам је мр Васа Павковић. Наш задатак била је обрада О-56 (ормар–орш). Изучавање теоријске лексикографије кроз предавачки и менторски рад са студентима резултирао је двама колективним монографијама посвећеним описној лексикографији (Драгићевић 2014; Драгићевић 2025a).

Тијана Танасић Лазић, а затим је, због Матичиних проблема са финансијама, њен ангажман прекинут. На пројекту су извесно време волонтирале и мср Драгана Ристић, као и доц. др Весна Николић. Осим три лексикографа запослена у Матици српској, ниједан члан пројекта није добијао хонорар за рад на речнику. Када је обрада лексема за потребе нацрта Огледне свеске била завршена, на молбу руководиоца, пројекту су се прикључиле др Александра Марковић и др Марина Спасојевић, дугогодишњи аутори Речника САНУ. Њихов задатак био је да ураде редактуру нацрта Огледне свеске. На молбу руководиоца пројекта, доц. др Никола Радосављевић проверио је акценте у нацрту Огледне свеске. Иако се може закључити да су скоро сви сарадници на пројекту прихватили да на овом речнику раде привремено и да Матица српска ни са ким није склопила никакав уговор како би их задржала на том послу. Након завршетка рада на нацрту Огледне свеске, већина сарадника неће наставити рад на пројекту док се њихов статус не регулише.

4. Програм за израду вишетомика Матице српске. План је био да се за израду речника користи пакет програма *Тилекс суи*. Показало се, међутим, да приступ програму треба обезбедити сваком лексикографу понаособ, да сваке године треба изнова платити коришћење програма, као и да се свака промена у програму наплаћује. Будући да је програм осмишљен пре свега за израду речника енглеског језика, показало се да би у њега требало унети доста промена, чиме би цена порасла до размере која је Матици српској неприхватљива. Након одустајања од програма *Тилекс*, руководилац пројекта обратио се др Душану Витасу, професору Математичког факултета Универзитета у Београду. Проф. Витас и његови сарадници направили су план рада и трошковник који Матица српска није могла да прихвати. Тако се одустало и од ове сарадње. Након узалудних покушаја да се успостави сарадња са приватним предузетницима, проф. Драган Станић, председник Матице српске, предложио је да Матица склопи уговор о сарадњи са Техничким факултетом Универзитета у Новом Саду. Пре него што је тај уговор склопљен, захваљујући напорима проф. др Душанке Вујовић, пројекту се волонтерски прикључио проф. др Бранко Милосављевић. Њих двоје су дуго радили на концепцији програма који би био прилагођен потребама обраде лексике српског језика, као и на повезивању корпуса са програмом, и тако је настао први електронски програм за израду речника у Србији. Овај захтеван, дуготрајан и исцрпљујући по-

сао, први такве врсте у нашој земљи, урађен је волонтерски, у тишини, без пажње научне јавности.⁵

5. Корпус за израду вишетомника Матице српске. Матица српска је сачинила Комисију за израду корпуса за вишетомни речник. Чланови Комисије били су академик Јован Делић (председник), др Марко Недић и мр Васа Павковић. Ова Комисија саставила је списак књижевних дела из друге половине XX и с почетка XXI века, која сачињавају изворе за рад на вишетомнику. Овом списку, који садржи 1.454 књижевна остварења, лексикографи су додали и друге изворе (речнике, уџбенике, школску лектуру, часописе и новине), па је тако добијен списак од 4.510 извора, с могућношћу проширења. Структура извора изгледа овако:

1. књижевни извори: 1.454
 - а. књижевна дела: 786
 - б. мешовите књижевне врсте (студије, есеји, расправе): 464
 - в. преведена књижевна дела: 204
2. речници: 91
3. часописи: 100
4. дневне новине: 30
5. уџбеници: 220
6. школска лектура за основну и средњу школу: 2.625.⁶

Овом списку треба додати још и 137 кутија са по око 2.000 листића припремљених за друго издање РСМ1 (= 274.000 листића), као и бројне изворе с интернета. Уношење грађе која је припремана за друго издање Матичиног шестотомног речника показује да је учесницима пројекта стало до континуитета и да ниједан листић који је написан осамдесетих година прошлог века неће остати неискоришћен. Листићи се скенирају и припремају за обраду као и остала грађа.

Да би се могла разумети структура извора за РСМ2, важно је имати у виду структуру извора за РСМ1:

- 1) књижевни извори: 448
 - а. књижевна дела: 315
 - б. мешовите књижевне врсте (студије, есеји, расправе): 87

⁵ О изради програма за потребе вишетомника Матице српске исп. Вујовић–Милосављевић (2022); Вујовић (2024).

⁶ Ово је укупан број књига који се појављује на списку обавезне и изборне школске лектуре у осам разреда основне школе и четири разреда средње школе у Србији. Међутим, нека од тих дела неће ући у корпус јер су објављена пре 1950. године, а нека се налазе и на списку књижевних дела који је саставила Комисија за израду корпуса.

- в. преведена књижевна дела: 46
- 2) стручна литература: 23
- 3) уџбеници: 31
- 4) приручници: 21
- 5) речници и енциклопедије: 28
- 6) часописи: 31
- 7) дневне новине: 11.

Укупан број извора за PMC1 био је 700, док се за потребе PMC2 овај број подигао на 4.510, што значи да је корпус богатији више од шест пута. У међувремену су изворима прикључени текстови с интернета, дијалози из српске кинематографије, транскрипти телевизијских емисија (као пример усмене комуникације) итд.⁷ Број извора се стално повећава. Имајући у виду да је Комисија пробрала дела из српске књижевности током 2018. године, а да је од тада прошло осам година, руководилац пројекта је замолио чланове Комисије да допуне списак извора књижевним делима која су у међувремену објављена. Комисија се није одазвала овом позиву. Може се претпоставити да нису били спремни да наставе волонтерски рад на овом одговорном послу.

До сада је прикупљено 1.638 извора (књижевна дела: 969, научне књиге: 275, часописи, новине: 158, речници: 41, уџбеници: 137, разговорни: 57, административни: 1).

Матица српска упутила је писма издавачима с молбом да јој за потребе речника пошаљу своје публикације у електронском облику. Одазвао се врло мали број издавача. На изненађење аутора речника, многи нису показали довољно поверења у Матицу српску. Зато им је Матица неколико пута послала писмо с истом молбом. Неки издавачи су прихватили молбу под условом да с Матицом потпишу уговор. Прикупљање електронских издања извора показало се као дуготрајан и заморан посао, који је одузео много више времена него што је било предвиђено. Изворе који не постоје у електронском облику лексикографи су скенирали, а затим провлачили кроз програм OCR, који скенирани текст претвара у документ на којем се може радити. Пошто овај програм није прављен за српски већ за енглески језик, приликом „оцееровања“ јавља се много грешака јер програм не препознаје слова као што су *ч, ж, ш, ђ, ћ* итд. Због тога свака скенирана и „оцеерована“ публикација мора бити прочитана и све грешке исправљене, уз непрекидно испоређивање с оригиналом. Све ове послове обављали су и обављају лексикографи

⁷ О изазовима балансирања корпуса за израду Матициног вишетомника исп. Драгићевић (2018а); Драгићевић (2020).

Матице српске. После свих описаних процеса, њихов задатак је и да очисте документ, што значи да обришу пагинацију, садржај књиге и све остало што би програмеру могло реметити припрему публикације за улазак у корпус. Тако припремљена публикација шаље се програмеру, а он је уноси у корпус. Овај опис показује колико је спор и осетљив процес припреме извора.

И поред свих потешкоћа на сваком кораку припреме грађе, електронски корпус Матице српске, који је назван *Српко*, данас представља врло користан електронски ресурс не само за израду речника већ и за научна истраживања, чија је посебност у томе што ниједан други корпус не садржи толико књижевних дела. Сви остали доступни електронски корпуси настали су преузимањем грађе с интернета, где нема превише дела из књижевности. Крајем 2025. године, корпус је имао око 175 милиона речи. План је да се настави са радом док се не унесу сви планирани извори, па и више од тога. Електронски корпус *Српко* представља најзначајнији досадашњи резултат пројекта израде вишетомног речника Матице српске.⁸

Srpko	02.12.2025.		
Potkorpus	Broj izvora	Broj reči	Pct
Književni	774	47.237.445	27,02%
Novinski	163.451	95.922.558	54,87%
Razgovorni	5.690	26.443.513	15,13%
Naučni	10.070	4.163.683	2,38%
Administrativni	153	1.065.547	0,61%
UKUPNO	180.138	174.832.746	100,00%

Табела: Структура електронског корпуса *Српко* Матице српске

6. Израда нацрта Огледне свеске. Након израде програма и корпуса у који су унесени извори за вишетомник, израђен је нацрт Огледне свеске. Нацрт се састоји из нешто више од сто обрађених речи. Циљ је био да се на одређеном узорку прође кроз све фазе израде речника и да се тиме покаже да су постављени теоријски, методолошки и технолошки темељи будућег речника.

Према замисли руководиоца пројекта, рад на речнику био је јасно организован. Прву фазу рада представљала је обрада одредница. Три Матичина лексикографа (Катарина Сунајко, мр Дејан Милорадов и мр

⁸ Израда корпуса описана је у радовима Вујовић (2024); Вујовић–Милосављевић (2024).

Ивана Ћелић) била су обрађивачи. Њихов задатак је био да у програму обраде задате лексеме. Корпус је везан за програм, па су обрађивачи лако долазили до примера. Лексикографи су се брзо и без потешкоћа упознали са програмом и користили га приликом обраде.

Другу фазу у изради речника представљала је редакција. Редакторски задатак обавиле су др Александра Марковић и др Марина Спасојевић. Када обрађивач заврши своју обраду, он је у виртуелном смислу пошаље редактору. Редактори у програму могу видети „послате“ речничке чланке, а затим урадити редактуру. И редактори су се могли користити корпусом, тако да су били у прилици да мењају неодговарајуће примере.

Трећу фазу представља друга редактура. Редактори су слали своју редактуру уредницима (проф. др Рајни Драгићевић и проф. др Душанки Вујовић), а уредници су је, после консултација са редакторима о спорним питањима, одобравали.

Током рада било је потребно допуњавати програм новим могућностима, о чему су се лексикографи договарали са програмером проф. др Бранком Милосављевићем.

На крају је све одреднице и унесене облике прегледао акцентолог доц. др Никола Радосављевић, који их је акцентовао према акценатској норми српског језика.

Руководилац пројекта је припремио списак речи које су обрађене у нацрту Огледне свеске, а у Предговору нацрта овако је образложен избор дате лексике (Драгићевић 2025б):

За нацрт Огледне свеске одабране су речи које имају мање значења. Разлог за то лежи у потреби да лексикографи овладају употребом програма, а да у тој фази рада одреднице не буду превише захтевне за обраду. Осим тога, главни циљ нашег речника јесте обрада новије и најновије лексике српског језика, па је природно да у Огледној свесци кренемо од речи које до сада нису обрађене у речницима. Биране су тако што је на основу корпуса *Срѣко* направљен избор од око 3.000 речи које у корпусу имају више од 10 потврда, а нису обрађене у једнотомном речнику МС. Од тих 3.000 речи одабрано је око 100 оних које су предвиђене за обраду у нацрту Огледне свеске. Унесено је и неколико зоонима (*жаба, лејџир, миш, сова, сом*), као и лексема које су већ обрађене у српским речницима, нпр. *ћечурка*. У корпусу за нацрт Огледне свеске има именица, глагола, придева, прилога, узвика. Нема заменица, бројева, везника, предлога и речци. Када буде употпуњена, Огледна свеска ће имати око 2.000 или 3.000 речи, као и већина огледних свезака за друге речнике, и тада ће лексика у њој бити разноврснија. У избору речи за нацрт Огледне свеске има сав свим нових речи необрађених у досадашњим речницима, има обра-

ђених речи с новим значењима, архаизама са оживљеним значењем. Има окازیонализама, неологизама, архаизама, дијалектизама, термина, жаргонизама, немаркиране лексике из општег лексичког фонда. На списку су домаће и стране речи, просте речи и творенице, међу којима има и хибрида. Изабране речи односе се на човека, биљке, животиње, предмете, храну, људске особине, процесе, човекове делатности. Има лексикализованих трпних придева и глаголских прилога, глаголских именица на *-je/-ње*, што треба да указује на чињеницу да ће се у овом речнику слободније уносити лексикализовани глаголски облици. Међу новим речима које нису обрађене у досадашњим речницима јесу *блендирајџи*, *брускејџ(а)*, *веган*, *геронџодомаџица*, *дигиџализовајџи*, *кувало*, *мигранџи*, *мегајолис*, *џакејџомајџи*, *џерсонализовајџи*, *ријалиџи*, *узбуњивач*, *хосџис*, *чејџбојџи*, *џеровајџи*. У нацрту Огледне свеске обрађене су и одавно усвојене речи с новим значењима, нпр. *акциџа* (кад означава снижење цена), *изврџиџељ* (особа која врши јавна овлашћења), *икона* (позната особа у одређеној области), *номад* (данас постоје дигитални номади), *џахуџица* (обично у множини, кад се односи на житарице у исхрани). Обрађене су и лексеме којих нема у досадашњим речницима, иако су општепознате: *водооџџоран*, *глейџовајџи*, *залуђеник*, *зацементџирајџи*, *исцедак*, *међуеџџички*, *надредџиџи*, *налакирајџи*, *саниџариџа*, *џејџирајак*. Неке глаголске именице, глаголски прилози и трпни придеви који нису обрађени у досадашњим речницима, а лексикализовани су и имају високу фреквенцију, нашли су своје место у овом речнику: *веруџуџи*, *газиран*, *загађен*, *комџензован*, *разгранајџи*, *сџирукиран*, *џиховање* итд. Необично је да веома фреквентне лексеме као што су *бомбардовање*, *исџираживање*, *инџересовање* нису пронашле место у досадашњим речницима. У нацрту Огледне свеске има и архаизама који се користе у књижевним делима, нпр. *вавек*, *добродетџељ*, *одежда*, *џоржесџивен*, као и дијалектизама, нпр. *гомбоџ(а)*, *јендек*. Обрађени су и називи неких биљака, чији су листови, плодови или семенке постали популарни у српској култури, нпр. *арониџа*, *гинко*, *гоџи*. Језик друштвених мрежа и електронских медија намеће се у данашње време као доминантнији извор за попуњавање лексичког фонда и за експресивно изражавање од језика књижевности, па су и неке речи из разговорног језика обрађене и у нацрту Огледне свеске. Овакве лексеме обавезно су квалификоване одговарајућим квалификаторима, нпр. *блеџа*, *гейековајџи*, *жсвајзнуџи*, *наџуџан* (жарг. *доџеран*), *смор*, *сџајлиџи*, *џиџовајџи*. Окازیонализми писаца спадају у необичне речи, али могу се препоручити говорницима српског језика као лексеме настале у складу са творбено-семантичким принципима српског језика: *живоносан*, *живоџок*. Међу изабраним речима за нацрт Огледне свеске има и термина, а пошто највише термина долази из рачунарства и технологија у вези с интернетом, они су за-

ступљени и у Огледној свесци, нпр. *абгрејдовати*, *гејмификација*, *генерисаи*, *дигитализоваи*, *зумираи*, *лајковаи*, *чејбои*, *шероваи*. Иако у нацрту Огледне свеске има само стотинак речи, оне су пажљиво пробране. Неке лексеме у нацрту Огледне свеске обрађене су детаљније него што ће бити у коначној форми обраде. У питању су неки деривати, на пример, деминутиви, чија ће нека значења бити упућена на значења основне форме лексеме.

7. Темелји су постављени, а како даље? Након израде нацрта Огледне свеске, на позив руководиоца пројекта, 10. марта 2026. године одржана је у Матици српској седница Редакционог одбора вишетомног речника савременог српског језика Матице српске. На седницу су позвани чланови Редакционог одбора, проф. др Драган Станић, председник Матице српске, др Јелена Веселинов, управник послова Матице српске, проф. др Исидора Бјелаковић, секретар Одељења за књижевност и језик Матице српске, као и сви учесници пројекта. Чланови тима су око 90 минута представљали своје задатке и резултате рада на пројекту. На крају се проф. Рајна Драгићевић, руководилац пројекта, обратила проф. др Драгану Станићу, председнику Матице српске, и, закључивши да су на волонтерској бази, са много енергије, свести о важности пројекта и уложеног времена, постављени теоријски, методолошки и технолошки темелји пројекта, изнела потребе за даљи рад без којих се израда вишетомника не може привести крају. Тражено је (1) да Матица српска запосли бар још три лексикографа који ће радити као обрађивачи; (2) да Матица српска склопи уговор с Институтом за српски језик САНУ како би редактуру радили најiskusнији лексикографи Института, којима би се уложени труд адекватно надокнадио; (3) да Матица српска запосли стручњака за информатику који би водио рачуна о програму и корпусу, а који би задовољавао потребе и на другим Матичиним лексикографским пројектима; (4) да Матица српска обезбеди сервер за чување података, јер се сви електронски подаци за РМС2 који су годинама прикупљани налазе на приватном серверу проф. др Бранка Милосављевића у једној приватној кући у Новом Саду; (5) да Матица српска обезбеди средства за хонораре акцентологу, као и стручњацима за различите терминологије.

На све ове захтеве председник Матице српске одговорио је да у овом тренутку Матица српска не може да оствари ниједан од услова за даљи рад. Темелји за рад на речнику постављени су на добровољној бази. Даље се не може без помоћи државних институција.⁹ Преостаје

⁹ Од самог почетка рада на пројекту, руководилац пројекта је скретао пажњу на важност подршке државних институција како би се обезбедили одговарајући услови

нам да се надамо да ће државне установе препознати чињеницу да је Србија једина словенска и европска земља која није системски обрадила лексику свога језика из друге половине XX и првих деценија XXI века.

ЛИТЕРАТУРА

- Вујовић–Милосављевић 2022: Душанка Вујовић, Бранко Милосављевић, О програму за унос и обраду речи новог вишетомника Матице српске из лексикографског угла, у: *Актуелна истражања лексикологије и лексикографије српског језика*, ур. Милош Ковачевић, Андрићград: Андрићев институт, 133–149.
- Вујовић 2024а: Душанка Вујовић, Изазови, решења и перспективе израде електронског корпуса за нови Речник савременог српског језика Матице српске, Међународни научни скуп *Лексикографски сусрећи. Модерни речници у функцији просечног корисника: ситари проблема, савремени правци и нови изазови*, 28–29. мај 2024.
- Вујовић 2024б: Душанка Вујовић, Дигитални алати у служби лексикографије – о изградњи програма за израду новог речника савременог српског језика Матице српске, Међународна конференција *Славјанска лексикологија и лексикографија: нове подходе и актуалне правце* памјати Владимира Павловича Гудкова (1934–2020), 25–26. новембар 2024.
- Вујовић–Милосављевић 2024: Душанка Вујовић, Бранко Милосављевић, Корпус Српског као технолошка основа за израду Речника савременог српског језика, Међународна конференција *Јужнословенски језици у дигиталном окружењу – ЈуДиг*, 21–23. новембар 2024.
- Вујовић–Милосављевић 2025: Dušanka Vujović, Branko Milosavljević, Korpus Srpskog kao tehnološka osnova za izradu Rečnika savremenog srpskog jezika Matice srpske, у: *Proceedings of the International Conference South Slavic Languages in the Digital Environment JuDig: Thematic Collection of Papers*, I, ed. Jasmina Moskovljević Popović, Ranka Stanković, Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Philology, 425–440.
- Драгићевић 2014: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, колективна монографија, прир. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Драгићевић 2018а: Рајна Драгићевић, Ка структури корпуса за нови Вишетомник савременог српског језика Матице српске, у: *Српски језик – ситари, систем, употреба. Зборник у часопису Милошу Коваче-*

за израду овог речника. Да би шири јавност била упозната с овим проблемима, 27. новембра 2018. године одржано је предавање у Коларчевој задужбини, које је затим и објављено у часопису *Књижевност и језик* (Драгићевић 2018б).

- вићу, ур. Јелена Петковић, Владимир Поломац, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 195–205.
- Драгићевић 2018б: Рајна Драгићевић, Актуелна питања српске лексикографије, *Књижевност и језик* LXV/3–4, 377–388.
- Драгићевић 2020: Рајна Драгићевић, О неологизмима у српском језику из угла припреме корпуса за израду вишетомног речника савременог српског језика Матице српске, *Јужнословенски филолог* LXXVI/1, 107–122.
- Драгићевић 2022: Рајна Драгићевић, У сусрет српском општем речнику: преплитање модерне и традиционалне лексикографије, у: *Језици и културе у времену и њросіору*, X/2, ур. Снежана Гудурић, Јасмина Дражић, Марија Стефановић, Нови Сад: Филозофски факултет, 13–34.
- Драгичевич 2024а: Райна Драгичевич, Організації та теоретико-методологічні проблеми укладання нового багатотомного словника сучасної сербської мови (НРМС), (превела на українски Є. А. Карпіловська), *Лексикографічний бюлетень* 32, 9–25.
- Драгићевић 2024б: Рајна Драгићевић, Правци и изазови српске лексикографије у XXI веку, *Лексикографски сусрећи. Модерни речници у функцији њросечнога корисника: сійари њроблеми, савремени њравци и нови изазови, њшемајски зборник*, гл. ур. Саша Марјановић, Београд: Филолошки факултет, 21–31.
- Драгићевић 2025а: *Будућности српске ојисне лексикографије*, колективна монографија, прир. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет.
- Драгићевић 2025б: Рајна Драгићевић; Предговор, у: *Речник савременог српског језика. Нацрпј Огледне свеске*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС1: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (I–III и Загреб): Матица српска (I–III и Матица хрватска), 1967–1976; друго, фототипско издање, 1990.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(о-хрватск)и језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.

Рајна М. Драгићевич

МНОГОТОМНИЙ СЛОВАРЬ СОВРЕМЕННОГО СЕРБСКОГО
ЯЗЫКА МАТИЦЫ СЕРБСКОЙ
(ПО СЛУЧАЮ ЗАВЕРШЕНИЯ ПРОЕКТА ПРОБНОГО ВЫПУСКА)

Р е з ю м е

В работе представлена история создания многотомного словаря современного сербского языка Матицы сербской. Автор сообщает обо всех проблемах, с которыми сталкивались лексикографы в ходе работы, отмечая, что, несмотря ни на что, были заложены теоретические, методологические и технологические основы этого словаря. Основные теоретические и методологические характеристики работы над словарем представлены в Проекте пробного выпуска (*Нацрт Огледне свеске*), который был завершен в 2025 году. Автор работы также сообщает о том, что у Матицы сербской была запрошена конкретная помощь для составления данного словаря. На данный момент помощь отсутствует.

Ключевые слова: многотомный толковый словарь, одноязычные словари, сербский язык, лексикография, проекты Матицы сербской.

Оригинални научни рад
Примљено 8. јануара 2026. г.
Прихваћено 30. јуна 2026. г.

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*

(Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за славистику)

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-4828-4375>

ЛОВЋЕН У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ (Лексикографска интерпретација Његошевог оронима)

У овом раду се, у складу с његовим поднасловом, разматра форма и семантика именице *Ловћен* и њених изведеница у пјесничком дјелу Његошевом те њихова интерпретација у двотомном *Речнику Његошева језика*. Рад има и своју ужу а централну тему, која је формулисана насловом: тумачење четири контекста у којима је ороним (име узвишеног географског објекта) посвједочен у *Горском вијенцу*.

Кључне ријечи: Петар II Петровић Његош, спјев *Горски вијенац*, спјев *Шћејан Мали*, пјесничка збирка „Свободијада“, пјесма *Заробљен Црногорац од Виле*, пјесма *Ловћену*.

1. ПОЛАЗИШТЕ

1.1. Централни дио овог рада, наредна четири поглавља, посвећен је анализи четири контекста *Горског вијенца* у којима је посвједочена именица *Ловћен*. Посебна пажња посвећује се „тамним мјестима“ тих контекста, али и стварном значењу оронима (не и његовој етимологији).

1.2. Примјери из четири друга Његошева дјела у којима се појављује насловни топоним служе као интертекстуалне паралеле за истраживање шире теме – теме „Његошев Ловћен“, али и за потврду аналитичког дијела рада – уже теме „Ловћен у Горском вијенцу“. Тој широј теми посвећено је завршно поглавље рада.

* radmilo@mail.ru

2. НА ЛОВЋЕНУ

2.1. Први контекст у коме је у *Горском вијенцу* посвједочен топоним *Ловћен* у локативу је с предлогом *на*, а из прозног је сегмента којим је насловљен први дио спјева, његов својеврсни „чин“: Скупштина уочи Тројичина дне на Ловћену [ГВ -1]. Иза тога је још једна прозна секвенца: *Глухо доба ноћи, свак сјава*. [ГВ -1], а онда говори Владика Данило (*сам [с] собом*). Из његовог (првог) монолога наводимо само први синтактички период (првих шест стихова спјева) у форату основног издања:

Виђи врага су седам бињишā,
сѹ двā мача ā сѹ двије круне,
праунука Туркова с Кораном;
зā њīm јата прѹклѣтѹга кота
да ђпѹстѣ земљу свуколику
кā скакавац што поља ђпѹстї!
[ГВ 1–6].

2.2. Стефан Митров Љубиша, приређивач не само првог латиничког него и првог издања *Горског вијенца* у којем је стара граfiја замјенивана новом, оставио је, у својој редакцији, податак из поднаслова: „HISTORIČKI DOGAGJAJ PRI SVRŠETKU SEDAMNAESTOG VIJEKA“ (Љубиша 2023 (1868): 203 (I)), али у томе није видио никакве противрјечности с првом напоменом коју везује за предлошко-падежну везу *на Lovćenu* у прози испред првог стиха: „Ovu su skupštinu držali glavari crnogorski godine 1702 na večer Duhova na Lovćenu <...>“ (Љубиша 2023 (1868): 213 (3), нап. 1). То нам служи као посредни доказ да је и Љубиша адекватно схватао поднаслов спјева – у смислу ’убрзо по свршетку седамнаестог вијека’, а не у значењу „крајем седамнаестог вијека“, како је поднаслов семантизован све до наших издања. Скупштина није одржана на Тројичин дан, кад се одвија радња првог чина, него претходног дана (уочи Тројичина дне), и о њој владика Данило у 79. стиху говори *post festum* као о нечему што се већ десило, а не као о нечему што ће се тек десити (*Кад данашњу ѡремислим вијећу*). Једино што би се могло кориговати у Љубишином објашњењу јесте дио дана у коме се одржала скупштина – владика не каже *вечерашњу него *данашњу* (вијећу); предлог *уочи* није се обавезно односио на вече (као ни руско *накануне*). Подробније о поднаслову *Горског вијенца* и значају Љубишина коментара види у књизи *Вијенца горскога издања и коментари* (Маројевић 2025а: 25–27).

А кад су почели Духови, кад је био Тројичин дан те 1702. године? С обзиром на то да је 1702. Васкрс био 5/16. априла, Тројичин дан је

падао 24. маја по старом, а 4. јуна по новом календару (разлика између два календара била је 11 дана). За однос календара и православних празника консултовали смо, као и у издању *Биљезнице*, Стева Шегана.

У критичком издању прозу испред 1. стиха прати текстолошка напомена у којој је истакнуто, прво, да је у рукопису био акузатив: **на ловћенъ** (л. 1) умјесто локатива, и друго, да се реконструише предлог *с*: (*сам [с] собом*) (Маројевић 2005: 45). Што се тиче првог стиха монолога владике Данила, указујемо на једну полемичку опаску Јована Вуковића на студију Франка Волмана. Наиме, Волманови интерпретатори су изговарали први полустих 1. стиха *Горског вијенца* као фразеологизам, с метричким акцентом на првој компоненти (*виђи врага!). Стварно је овдје Његош остварио поступак дефразеологизације употребивши именицу *враг* у складу с поетиком симболизма, као његов претеча – и као русизам у значењу 'непријатељ', и као митологизам у значењу 'ђаво'. Ову погрешку Волманових казивача лако је, међутим, исправити – важна је (наглашена) тротактност стиха (види подробније у: Маројевић 2025б: 89).

У вези с тематиком овога рада, истичемо да се адвербијал на *Ловћену* не односи на један од два ловћенска врха, гдје се одвија други дио првог „чина“ *Горског вијенца*, него на шири простор планине гдје су били катуни као љетња станишта становника Његуша, гдје је и одржана скупштина.

3. С ЛОВЋЕНА

3.1. Други контекст у коме је у *Горском вијенцу* посвједочен топоним *Ловћен* у генитиву је с предлогом *с*, а такође је из прозног сегмента: *Изнијели су крстѣ с Ловћена на врх Црквине, ља су љо врху сјѣли; гађају љушкама и броје колика љуља која одјекне*. [ГВ -139], иза којег слиједи кратка реплика коју говори СЕРДАР ЈАНКО (Ћ[у]РАШКОВИЋ):

Чудне пушке, ваља мушку главу:
свака наша шест пута одјекне,
а цефердар Томановић-Вука
девет пута једнако се чује!

[ГВ 139–142].

3.2. Уз наведени прозни фрагмент осврнућемо се на културолошки коментар Димитрија Калезића, који је био и богослов и филолог по образовању. У њему се најприје подробније објашњава обредно ношење крста, крсни ход или литија, а онда, језгровито и у новом пасусу, сам микротопоним: *црквина мјесто љољске молиљве или зайиса љри ношењу крстѣ; крстѣоноша* (Калезић 1994: коментар уз прозу иза стиха 136). Именицу Калезић пише с малим почетним словом (у издању се

тип слова не види јер је проза штампана смањеним верзалом, као и у Банашевићевом издању). Тумачење је веома важно, али ипак треба писати велико слово јер се назив оноματοлогизовао (апелатив *црквина* прерастао је у властито име *Црквина*). Као културно-историјска потврда овог и оваквог тумачења микротопонима може послужити топоним *Црквина*, брдо изнад Требиња, на коме је подигнута величанствена црква.

У прози испред 139. стиха *Горског вијенца* ороним *Ловћен* се поима у ужем смислу: учесници литије изнијели су крсте с Ловћена на врх Црквине: Ловћен је једно, врх Црквине друго.

Што се тиче значења првог стиха реплике сердара Јанка Ђурашковића, једно тумачење заснива Стефан Митров Љубиша: „Сijена ubijena čovjeka sto dukata“ (Љубиша 2023 (1868): 219 (9), нап. 1), другоме се ми приклањамо: ’вриједи колико један мушкарац у кући, (потенцијални) ратник’ (Маројевић 2005: 44) позивајући се на Вукову пословицу *Вриједи роба* (о крави) ’вриједи колико једно чељаде у кући’ (Караџић 1836: 41; Караџић 1849: 39).

Зашто тако изузетну пушку пјесник приписује Вуку Томановићу (и зашто га је уопште укључио у лица спјева)? – Свакако зато што је повјеровао народној пјесми по којој је Никац од Ровина Вуков син (стварно је Никац био син Ђуканов, а Вук му је био стриц; стриц и синовац су учествовали заједно у бојевима).

4. НА ЛОВЋЕН

4.1. Трећи контекст *Горског вијенца* у коме је посвједочен топоним *Ловћен* у акузативу је с предлогом *на*, а из реплике је коју говори СЕРДАР РАДОЊА:

Видите ли чудо Црногорци:
прису́ка сам педесет година,
на Ловћен сам вазда љетовао,
излазио на ову вршину;
сто пута сам гледао облаке
ђе из мдра дођу на гомиле
и прекрџлѣ сву ову планину,
отисни се тамо али тамо
с сијевањем и с великом јеком
и с ломљавом страшнијех громовā;
сто пута сам овђена сједио
и грија се мирно спрама сунца,
а под собом муње и громове
гледа-слуша ђено цијепају,
гледа јеком града стравичнога
ђе с’ пода мноме јалове облаци –

ђл' ђвогѧ чуда јошт не виђех!
 Видите ли, ако Бога знате:
 колико је мѡра и приморја,
 рѧвнѧ Босне и Херцеговине,
 Арбаније управо дѡ мора,
 колико је наше Горе Црне –
 све је облак притиска једнако,
 свуд се чује јека и грмљава,
 свуд ѧспод нѧс муње сијевају –
 а нас једне сѧмо сунце грије;
 и доста је добро примарјло
 кѧ је ово брдо вазда хладно.

[ГВ 143–170].

4.2. Реплика се састоји од два синтактичка периода. Символична слика у другом периоду је јасна – сунце грије заточнике слободе црногорске који су, пошто су претходног дана одржали скупштину на Ловћену, у литији (руски: крестный ход) стигли на Црквину, а то је било на Тројичин дан 1702. године (24. маја по старом а 4. јуна по тадашњем новом календару).

У првом синтактичком периоду обраћамо пажњу, прво, на 145. стих: (на) *Лѡвћен* је дијалектизам, акузатив у значењу локатива '(на) Ловћену', а радни глаголски придјев *љѧйѡвао* нема данас уобичајено значење 'проводио љетњи годишњи одмор' него старо 'проводио љето, љети боравио', и друго, на „тамно мјесто“ из 158. стиха, које смо објаснили у критичком издању: *јѧловѧ с[е] ѡблѧци* – изр. у зн. 'облаци не дају кишу', тј. стуштило се и грми, али не пада киша (Маројевић 2005: 45). У једној од студија случаја на тему „Његош и Љубиша – лексичке и фразеолошке паралеле“ ово значење смо интертекстуално потврдили у том смислу да се облаци јалове кад не доносе кишу, а не кад доносе град, без обзира на контекст *Горског вијенца* (Маројевић 2023а: 35–40).

О Његошевим дијалектизмима писали смо подробно у два наставка часописа *Наш језик*, па смо прокоментарисали и замјену дијалектизма књижевним обликом у прози испред првог стиха *Горског вијенца* и објаснили зашто је остао неисправљен стих: *на Лѡвћен сам вазда љетовао*, [ГВ 145] – „замјена падежа нарушила би изосилабизам, тј. десет слогова у стиху“ (Маројевић 2022а: 33).

У вези с темом овога чланка, поставља се питање: гдје је то љетовао сердар Радоња? Кад Његошев јунак каже „на Лѡвћен сам вазда љетовао“, то значи да је проводио љето на Ловћену у смислу на планинском подручју с катунима, а не на Језерском врху, гдје је касније Његош саградио капелу као вјерски објекат у славу свог стрица Свѧ-

тог Петра Цетињског. А с Ловћена је „излазио на ову вршину“, тј. на Црквину односно Језерски врх. Другим ријечима, Његош топониме посматра из уже и локалне перспективе, а она је једино релевантна за тумачење његове ономастике.

5. К ЛОВЋЕНУ

5.1. Посљедњи, четврти контекст у коме је у *Горском вијенцу* потврђен топоним *Ловћен*, у дативу с предлогом *к*, из реплике је коју говори ОБРАД:

Виђесте ли чудо њ знамѣње
ка се двїје муње прекрстише:
једна сину од Кóмā к Ловћену,
друга сину од Скадра к Острогу –
крст од огња жива направише!
Ох диван ли бјеше погледати:
ў свијет га јошт није таквога
ни ко чуо нити ко видио!
Пòмоз Бòже јаднијем Србима,
и ово је неко знаменије!

[ГВ 171–180].

5.2. Овој реплици, а посебно 3, 4. и 5. њеном стиху, посвећујемо посебну расправу, која је објављена у часопису *Српски језик* (Маројевић 2026а: 43–64). У тој расправи се, између осталог, образлаже: 1° да је облик (од) *Кóмā* у 173. стиху *Горског вијенца* генитив плурала настао преображајем генитива дуала (и зато нема наставак *-ах*); 2° да је именица (к) *Осїрогу* у 174. стиху еклезионим (име вјерског објекта) а не ороним (назив планине) и 3° да се у 175. стиху симболично одређује православни крст („како се ми православни крстимо“).

Подробније о симболици крста види у књизи *Његош и његошолози* (Маројевић 2023б: 128–130), у фрагменту „Крст Обрадов више Горе Црне, гдје се наводе и коментаришу истоимени чланак Мира Вуксановића (Вуксановић 2010: 37–41) и издање Трифуна Ђукића (Ђукић 1941: 144–145). О значењу топонима *Осїрог* у 174. стиху *Горског вијенца* види у Предговору уз *Коментаришано издање Горског вијенца Пејџира II Пејировића Његоша* Стефана Митрова Љубише (Маројевић 2023в: 158–164).

Овдје додајемо да је једна муња сијевнула од Комова (од два Кома, Васојевићког и Кучког) према Ловћену, према два његова виса, од којих се на једном налазе Обрад и учесници литије. Та два виса ловћенска у Црној Гори и два Кома између двају од Седморо Брда – и учвршћују први крак крста повезујући Оца и Сина.

6. Исходишта

6.0. Исходишта овога рада тичу се лексикографске интерпретације – не само насловног оронима него и његових изведеница, не само *Горског вијенца* него и других Његошевих пјесничких дјела. Лексикографски извор је двотомни *Речник језика Пејџа II Пејџовића Његоша*. Из *Горског вијенца* у одговарајућој одредници лексикографи наводе само прву (прозну) потврду (Стевановић и др. 1983 II: 410, s. v. **Ловћен**). У наставку ћемо навести примјере из четири друга Његошева пјесничка дјела из којих се у овом рјечнику наводи (и објашњава) компонента |ловћен| као самостална именица или као творбена база других именских ријечи.

6.1. Из *Шћејана Малог* наводи се једина потврда, а она је у прози с предлогом *од*. Навешћемо прве двије реченице прозног сегмента: *Шћејан ѿосѣавља уредбе ѿ Црнѡј Гѡри. Озида седам кулѡ на врхове ѡд Лѡвћена за сѡмен седам великих бојевѡ црногорских с Турцима* [ШМ -436]. Послије још двије прозне реченице слиједи реплика у којој Шћејан говори „у скупу међу главарима“; навешћемо први синтактички период из те реплике као довољни контекст за објашњење израза (ак.) *врхове ѡд Лѡвћена*:

Сад сам свѣтѹ дужност испунио
кад бѣсмртнѣ дигох споменике –
седам кулѡ на седам планинѡ,
вјѣчни спомен за витешку дику:
докле човјек по горама ступа,
докле сунце свој пут не изгуби –
дѡтоле се вијек протегнуо
храбријема оним јунацима
којима сам дига споменике.

[ШМ 436–444]

Умјесто синтагме с адјектонимом (ктетиком) *ловћенски врхови, пјесник користи, као што видимо, аблативну синтагму с предлогом *од* (*на врхове ѡд Лѡвћена*). Очито се имају у виду локални врхови у ширем подручју планине у којем су се налазили сјенокоси и катуни, а не Црквина (данас: Језерски врх) и Штировник, два виса који наткриљују планину.

6.2. Из IX пјесме епског зборника „Свободијада“, из сљедећег синтактичког периода:

Сад Ловћенко посестримо
немој да ти дим пушчани

смете виђет храбра дјела
вitezовā Црне Горе.

[С IX 389–392]

лексикографи наводе, у оба тома по једном, и као апелатив и као властито име, Његошев, и творбени и фразеолошки, оказионални универб, једном уз ширу семантизацију: „она која је са Ловћена, вила с Ловћена“ (Стевановић и др. 1983 I: 410, s. v. **ЛѠвћѣнка**), други пут уз краћи опис: „вила са Ловћена“ (Стевановић и др. 1983 II: 588, s. v. **ЛѠвћѣнка**). Мјесто му је само у ономастичком дијелу рјечника, гдје га треба тумачити као властито име виле настало уз творбени поступак универбизације: од скраћене основе придјевске компоненте синтагме *Ловћенска Вила* помоћу суфикса *-ка* образује се нова именица, као демоним или теоним. Ми вокативну синтагму у првом наведеном стиху не одвајамо запетама, али именицу (вок.) *Ѡосесѣримо* третирамо као самосталну именицу (апозицију), а не као компоненту властитог имена.

Универб *ЛѠвћѣнка* има описни синоним, не један него два [за други види трећи примјер у т. 6.3]. Први је **Посестрима од Ловћена**, посвједочен у осмој пјесми „Свободијаде“:

«...» тада војска с Чева пита
Посестриму од Ловћена
ка црмничка и граничка
разби војска Мехмед-пашу
и млетачку многу силу.

[Св VIII 1056–1060].

За разлику од претходних издања, ми с великим словом пишемо именицу **Посестрима**, која је саставни дио двокомпонентног властитог имена (предлог се не рачуна, наравно). Сама именица **Посестрима** замјењује именицу *Вила* (или синтагму *Вила Посестрима*).

6.3. У збирци „Пустињак цетињски“, коју је Његош штампао на Цетињу, прва је пјесма, не рачунајући шест осмераца Посвете, *Црногорац к свемогућему Богу*, у ритму осмерца. А пред крај збирке, испред сатирично-ироничне *Оде сулѣану ѣурскоме*, која има 22 десетерца (последњи с вјерском узречицом као припјевом), одштампана је пјесма *Заробљен Црногорац од Виле*, у ритму десетерца. У овој последњој пјесми разматрани ороним као самостална ономастичка јединица употређбљен је у два стиха, од којих лексикографи наводе само први: јошт и полет с Ловћена сокола [ЗЦВ 27] семантизујући га из шире југозападне географске перспективе: „ѣланина више Боке коѣѣорске“ (Стевановић и др. 1983 II: 410, s. v. **ЛѠвћѣн**). Други примјер игноришу: долетимо у врх од Ловћена [ЗЦВ 145], а он је важан због употребе предлога **у** (врх).

Лексикографи наводе у истој одредници и трећу потврду компоненте (од) *Ловћена*, из 106. стиха:

„Не збор тако Драго Драговићу:
 Ни[т] сам ђаво ни[т] твој непријатељ
 већем твоја Богом посестрима
 од Ловћена Црногорства Вила. <...>“
 [ЗЦВ 103–106].

Примјер свакако спада у ономастику, али не у топономастику: то је вишечлани назив **Црногорства од Ловћена Вила**, само што бисмо могли бити у дилеми да ли је то демоним (формало јесте) или теоним (јесте суштински).

6.4. У пјесми *Ловћену*, у којој је датив разматраног оронима и наслов и посвета, употријебљена је и придјевска изведеница оронима са суфиксом *-ск-*, већ у првом од 15 десетераца:

Поносите Ловћенска планино,
 глава ти се над облацим вјсѝ,
 [ПЛ 1–2].

Адјектоним (по другој терминологији: ктетик) лексикографи наводе у апелативном дијелу рјечника семантизујући га на уобичајени начин: „*који се односи на Ловћен*“ (Стевановић и др. 1983 I: 410, s. v. **лѡвћен-скѝ**). Ми прву компоненту назива пишемо с великим словом, а израз у цјелини третирамо као оказионалну перифразу у значењу 'Ловћен'. Требало је, дакле, примјер премјестити у ономастички дио Речника, као двокомпонентни топоним **Ловћенска планина**.

7. POST SCRIPTUM

7.1. Видјели смо да лексикографи *Ловћен* одређују као планину изнад Боке которске. Ни са општег географског становишта таква дефиниција није адекватна. Ловћен се не налази изнад читаве Боке него изнад једног њеног дијела, изнад Которског залива и града Котора. Стварно се он налази изнад малих насеља која су смјештена изнад града Котора. Тачније би било рећи да се Ловћен налази изнад Побора с манастиром Стањевићи, а *Побори* су етнотопоним – име мјеста и његових становника истовремено.

У рјечнику Његошева језика топоним *Ловћен* не треба одређивати из перспективе југа и југозапада, него из перспективе сјевера и сјевероистока. То је, из Његошове (и његошевске) перспективе планина изнад које се уздижу два виса, који и спадају и не спадају у Ловћен, а та планина се налази југозападно од двају Комова, западно од Скадра а јужно од манастира Острога.

7.2. У специјалном издању *Побједе*, које је изашло 9. фебруара 1991. године, под насловом „Вапај Ловћена“, објављен је мој краћи чланак (Маројевић 1991: 62), који је у вези с темом нашега чланка. То су биле, у ствари, импресије с полуматурске екскурзије из јуна 1964. године, кад сам први (и једини) пут посјетио Његошеву капелу, а објављене су у школском листу *Мале новине* Основне школе у Миољу Пољу наредне године. Лист је умножаван на шапирографу, а ја сам претходне године словио као главни уредник (стварно сам само помагао професору Жарку Даковићу, који је био талентован пјесник и сликар, и не само).

7.3. Овај чланак је написан поводом 180 година од подизања и 100 година од обнове Капеле на Ловћену.

Београд, на дан Његошева рођења, на Свете Враче, 1/14. новембра 2025. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуксановић 2010: Мило Вуксановић, Крст Обрадов више Горе Црне, *Његошев зборник Мајнице српске* 1, 37–41.
- Ђукић 1941: П. П. Његош, *Горски вијенац*, Предговор и коментар Т[рифун]а Ђукића, Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток.
- Калезић 1994: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Приредио Крсто Миловановић, Коментарисао Димитрије Калезић, Никшић: Унирекс – Београд: Народно дело.
- Карацић 1836: *Народне српске њословице и друге различне, као оне у обичај узетје ријечи*, Издао их Вук Стеф. Карацић, На Цетињу: У Народној Штампарији.
- Карацић 1849: *Српске народне њословице и друге различне као оне у обичај узетје ријечи*, Издао их Вук Стеф. Карацић, У Бечу: У штампарији Јерменског манастира.
- Љубиша 2023: Стефан Митров Љубиша, *Коментарисано издање Горског вијенца Пејтра II Пејровића-Његоша*, Приредио и предговор написао Радмило Маројевић, Будва: ЈУ Народна библиотека Будве – Подгорица: Ободско слово – Београд: Штампар Макарије, 201–351 (*Gorski vijenac*, Historički dogadjaj pri svršetku sedamnaestog vijeka, Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski, Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša, Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska, U Zadru: Tiskom Narodnoga Lista, 1868. [Репринт приредио Радмило Маројевић]). (Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише, књ. 6).
- Маројевић 1991: Радмило Маројевић, Дуг покољењима, *Вапај Ловћена. Побједа*, [Специјално издање], 9. фебруар 1991, 62.

- Маројевић 2005: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*, Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2020: Петар II Петровић-Његош, *Шћейан Мали*, Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2021: Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћейан Мали. Ноћ скуйља вијека*, Основно издање, Ортографија и ортоепија, Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2022a: Радмило Н. Маројевић, Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела) (I), *Наш језик* LIII/1, 21–41.
- Маројевић 2022b: Радмило Н. Маројевић, Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела) (II), *Наш језик* LIII/2, 49–66.
- Маројевић 2023a: Радмило Н. Маројевић, Његош и Љубиша – лексичке и фразеолошке паралеле. (Фрагмент: *Крађа и њрекрађа звона*), *Српски језик* XXVIII, 31–61.
- Маројевић 2023b: Радмило Маројевић, *Његош и његошолози*. [На корицама: Радмило Маројевић о Његошу и његошолозима], Никшић: Институт за српску културу, 2023. [Друго изд.: Маројевић 2026b].
- Маројевић 2023в: Радмило Маројевић, *Прво коменћарисано издање Горског вијенца*, у: Љубиша 2023, 5–200.
- Маројевић 2025a: Радмило Маројевић, *Вијенца горскога издања и коментари*. [На корицама: Радмило Маројевић о издањима и коментарима Горског вијенца], Никшић: Институт за српску културу.
- Маројевић 2025b: Радмило Н. Маројевић, Његошев десетерац. Фрагмент: Тумачења Франка Волмана, *Српски језик* XXX, 73–93.
- Маројевић 2026a: Радмило Н. Маројевић, „Једна сину од Кома к Ловћену“: значење 173. стиха *Горског вијенца* (и двају наредних стихова), *Српски језик* XXXI, 43–64.
- Маројевић 2026b: Радмило Маројевић, *Његош и његошолози*. Друго, допуњено издање, Никшић: Институт за српску културу.
- Медаковић 1847: *Горскій віенаць*[.] Историческо событіе при свршетку XVII віека. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша,] владыке черног[р]скога. [Приредио Милорад Медаковић], У Бечу: словима ч[астних] о[таца] мекхитариста. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: ЦАНУ, 2017).

- Стевановић и др. 1983 I: *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша*, [На корицама: *Речник Његошева језика*], Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, Уредник Михаило Стевановић, књ. I: А–О, Београд: Српска књижевна задруга и др.
- Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша*, [На корицама: *Речник Његошева језика*], Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, Уредник Михаило Стевановић, књ. II: П–Ш, Београд: Српска књижевна задруга и др.

ИЗВОРИ

- ГВ: Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац* [у: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2021: 201–324 (основно издање); акценатско (прозодијско-версолошко) издање је у рукопису].
- ЗЦВ: Петар II Петровић-Његош, *Заробљен Црногорац од виле* [у: Петар II Петровић-Његош, *Лирске њјесме*, Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић (у припреми)].
- Л: Петар II Петровић-Његош, *Ловћену* [у: Петар II Петровић-Његош, *Лирске њјесме*, Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић (у припреми)].
- С: Петар II Петровић-Његош, *Свободијада* [у: Петар II Петровић-Његош, *Ејске њјесме*, Критичко издање, Текстологија, Редакција и коментар Радмило Маројевић (у припреми)].
- ШМ: Петар II Петровић-Његош, *Шћейан Мали* [у: Маројевић 2020: 19–225 (репринт првог издања), 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање), Маројевић 2021: 347–533 (основно издање)].

Радмило Н. Мароевич

ЛОВЧЕН В ПОЭМЕ «ГОРНЫЙ ВЕНЕЦ» (ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОРОНИМА ПЕТРА НЕГОША)

Р е з ю м е

В настоящей работе рассматриваются, в соответствии с ее подзаголовком, форма и семантика существительного *Ловчен* и его производных в поэтическом творчестве сербского поэта эпохи романтизма Петра

II Петровича-Негоша, а также их интерпретация в «Словаре языка Негоша» (Белград, 1983) Михаило Стевановича и его сотрудников.

Центральной темой статьи, сформулированной ее заглавием, являются толкования четырех контекстов, в которых в поэме «Горный венец» (в оригинале: «Горски вијенац», первое издание: Вена, 1847) представлен ороним *Ловчен* (термин *оронимы* используется в значении „названия географических объектов рельефа, таких как горы, хребты, долины, холмы, овраги и впадины“, в данной статье термин относится к горам, в соответствии с этимологией греческого слова).

Анализ показал, что Негош использует ороним *Ловчен* в более узком, местном значении гористой местности под двумя высокими горами (*Црквина* и *Штировник*), а также, что слово *црквина* относилось первоначально к местности, где заканчивался крестный ход.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, поэма «Горный венец», поэма «Щепан Малый», поэтический сборник «Свободиада», стихотворение «Похищенный Вилой черногорец», стихотворение «К Ловчену».

Оригинални научни рад
Примљено 16. априла 2026. г.
Прихваћено 30. јуна 2026. г.

ГОРДАНА Р. ШТАСНИ*

(Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику)**

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1377-2846>

ЖАРКО С. БОШЊАКОВИЋ

(Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику)

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-3265-9470>

ИМЕНОВАЊЕ СЛАТКОВОДНИХ РИБА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се разматра семантичко-деривациона веза између мотивне и мотивисане речи у процесу грађења назива за слатководне рибе, који припадају сложеној лексичкој групи ихтионима. Са семантичког становишта утврђују се активне компоненте заступљене у појмовном садржају мотивних речи којима се индукује грађење назива за слатководне рибе, као и семантички механизам под чијим је утицајем настао одређени ихтионим. Са творбеног аспекта међу називима за слатководне рибе јављају се суфиксали мотивисани именицом, придевом или глаголом, као и сложенице настале према различитим сложеничким моделима или јединице настале сложено-суфиксалном творбом, док су ихтионими настали префиксацијом сасвим периферна појава у овој лексичкој групи.

Кључне речи: мотивација, семантички механизми, деривација, ихтионими, српски језик.

* gordanastasni@ff.uns.ac.rs

** Рад је реализован у оквиру пројекта Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије бр. 451-03-65/2024-03/ 200166. Такође, предмет представљен у овом раду део је ширег истраживања које је посвећено именовању слатководних риба у српском језику.

1. Предмет, циљ и методологија истраживања

1.1. У србистици се, поред монографије са речником *Срџскохрватска лексика рибарства* аутора Велимира Михајловића и Гордане Вуковић (1977), није знатније посвећивала пажња овој лексичкој групи. Ипак, значајан допринос у проучавању ихтионима дао је Александар Милановић у својим истраживањима о новим именовањима слатководних риба (2017), о Вуковој улози у стварању риболовне терминологије у *Срџском рјечнику* (1818) (2018), и у његовом најновијем раду о рибама и риболову у српским пословицама (2025).

1.2. Овај лексички скуп обухвата народне називе, чија је употреба углавном заснована на критеријуму територијалне дистрибуције, те се неретко локални називи за рибе разликују од региона до региона (нпр. *крај* или *шаран*), али и термине, који су део научне номенклатуре риба према њиховом латинском називу. С обзиром на сложеност ихтионимског термилошког система у овом су раду за основни предмет истраживања одабрани називи слатководних риба домаћег порекла, и то они мотивисани, будући да у народном именовању риба постоје и такви називи који се са синхроног становишта сматрају немотивисаним речима, јер се у њима не може поуздано утврдити етимолошки развој.¹ На примерима одабраним из *Срџскохрватске лексике рибарства* (Михајловић–Вуковић 1977), анализира се узајамна веза између семантичког садржаја мотивне речи и ихтионима као њеног деривата.² Наиме, из семантичког садржаја мотивне речи екстрахована је семантичка компонента која је у својству индуктора за настанак назива одређене врсте слатководне рибе и утврђен семантички механизам чијим је посредством такав назив рибе настао.

1.3. Одабраном предмету истраживања приступа се са класичног семантичког и деривационог аспекта. У том погледу разматра се однос између мотивне и мотивисане речи и идентификују компоненте

¹ У структури појединих ихтионима није могуће успоставити објашњиве семантичко-деривационе везе међу елементима од којих је јединица састављена, премда се у појединим случајевима јасно може уочити сегмент којим је проширен етимон, и који у деривационом систему савременог српског језика има функцију суфикса (*клеба*, *клен*, *кућина*, *манић*, *угор*, *уклија* и *укљева*, *чкека*, *шрац*, *шићука*). На основу наведене структурне карактеристике њихов постанак се историјски може тумачити резултатом усложњава морфемске структуре речи суфиксима „проширивачима“ (Вучковић 2019: 70).

² У раду се посебно не истиче продуктивност ихтионима, већ су навођени одабрани примери као потврда даога деривационог модела и семантичког механизма који је омогућио њихов постанак.

значења заступљене у појмовном садржају мотиватора и семантички механизам који учествује у творби назива за слатководне рибе.

Са деривационог становишта утврђују се творбени процеси којима су грађени ихтионими. Уочљиво је да су они претежно резултат суфиксације, али је у њиховој творби заступљено и слагање, као и сложено-суфиксална творба, ређе префиксација.³ У функцији мотиватора заступљене су именице, придеви или глаголи, а коначном уобличавању деривата доприносе творбени форманти (суфикси и/или префикси) испуњавајући га одређеним садржајем, везујући га за конкретан денотат и одређујући га као лексичку јединицу која припада посматраној семантичко-деривационој парадигми.

Комбиновање категоријално истих, али и различитих мотивних речи, карактеристично је за слагање уопште. У издвајеним сложеницама односно сложено-суфиксалним јединицама важно је идентификовати елементе семантичког садржаја обеју сложеничких саставница које се активирају и удружују у процесу стварања ихтионима.

2. Ихтионими настали суфиксацијом

2.1. Ихтионими са именичким мотиватором (Ио + суфикс)

2.1.1. Семантичку базу за именовање риба углавном чине именице које се одликују различитом денотацијом. За већину именичких мотиватора којима се мотивише творба ихтионима карактеристично је активирање компоненте изгледа садржане у њиховој појмовној вредности, те ће се метафоризацијом на основу успостављене асоцијативне везе по изгледу, односно физичким карактеристикама животиње означене мотивном речју, остварити именовање одређене врсте рибе.

2.1.2. Ово својство је веома изражено у семантичко-деривационој вези када зооним којим се денотира различита животињска врста као непосредни мотиватор даје ихтионим (зооним > ихтионим), што веома добро потврђују називи за врсте риба за које је карактеристично издужено тело као код змије – када су младе или им је то трајно обележје (змија > змијавац и змијеница ‘вијун *Cobitis taenia*’, змијарка и зминка ‘бркица *Barbatula barbatula*’, змијулица и змијуљица ‘бандар *Perca fluviatilis*’, змиуљан ‘чиков *Misgurnus fossilis*’). Исти механизам активан

³ Поједини ихтионими настају лексичким удруживањем, и то углавном по моделу придев + именица, али они, будући да нису настали деривацијом, овом приликом неће бити разматрани (нпр. *жиина кесага* ‘окача *Abramis sapa pallas*’, *змијски ђеи* ‘вијун’, *канадски сомчић* ‘цверглан’).

је и у грађењу назива за рибе посредством мотиватора *зуја* (*зујавац* ‘вијун *Cobitis taenia*’, *зујавица* ‘бандар *Perca fluviatilis*’).

2.1.3. Индуктивну улогу имају и називи делова људског тела који су уочљиви у физиономији рибе (соматизам > ихтионим), што је последица деловања компоненте функције и изгледа мотивног соматског појма (*брк* ‘израштаји око уста рибе у облику брчића’ > *брка* ‘легбаба’, *бркавац*, *бркавица*, *бркаш*, *бркица* ‘врста врло мале рибе са шест брчића око уста, *Cobitis barbatula*’, *бркуља*; *нос* > *носоња*, *носара*, *носан*, од којег је настао нови ихтионим *носанка* ‘врста слатководне рибе са њушком продуженом у већи нос’).⁴

2.1.4. Када је ихтионим мотивисан називом неког предмета, долази до активирања различитих семантичких компоненти из семантичког садржаја мотивног појма. У овом процесу обично делује асоцијација метафоричног типа заснована на семи облика или величине (*вреџено* > *вреџенар*, *вреџенарка*, *вреџенац* ‘риба малог вретенастог тела’), као и у случају назива за рибу *најлонка* ‘врста рибе, кесега’. „... најлонка, она танка ... кесега исто, само је дугачка и пуна коски, танка јак“ (Михајловић–Вуковић 1977: 233), без обзира на то што је у мотивној речи носећа компонента о врсти материје, а тек онда о њеној форми (*најлон* ‘синтетичко влакно од кога се у новије време најчешће праве рибарске мреже’).

У другом случају, у функцији мотиватора за творбу ихтионима може бити и назив справе (направе) за хватање рибе (*џида* ‘трозуба хватаљка за рибе’ > *џидак* и *џидакиња* ‘беовица’, *гриб* ‘врста мреже’ > *грибарица*, *мрежа* > *мрежар*, *мрежарица*, *џамџур* ‘плуто на удици или мрежи, пловак’ > *џамџурача*, *суј* ‘врста коша’ > *сујар*). Између полазног предметног домена и циљног – са рибом као денотатом, успостављена је веза метонимијског типа по моделу ПРЕДМЕТ КОЛИ СЛУЖИ ЗА ХВАТАЊЕ РИБЕ → РИБА.⁵

⁴ Сам процес номинације риба соматским мотиватором заснован је на именовању целине према истакнутом или карактеристичном делу тела, као што је то случај и у именовању човека према одређеном делу тела, који је истурен или већих димензија од нормалног (Штасни 2013: 117). Зато је у одређеним случајевима, попут деривата *носоња*, могуће претпоставити платисемично ширење семантичке структуре атрибутивне именице или је његов настанак последица понављања творбеног модела. Именовање било човека било животиње засновано је на односу ДЕО : ЦЕЛИНА, што је основни принцип синегдохе.

⁵ С. Новокмет такође уочава ову врсту семантичке трансформације, али у обрнутом смеру животиња → ПРЕДМЕТ КОЛИ СЛУЖИ ЗА ХВАТАЊЕ ЖИВОТИЊЕ, што је илустровано примером лексема *буц*. „Лексема *буц* 2. риб. а. ‘батина, обично са задебљаним врхом, којом се удара по води да би се натерала риба у мрежу’. РСАНУ потврђује да се веза између изворног (животиња) и циљног (предмет) домена у овом случају може засни-

Иста метонимијска трансформација заступљена је и када је у функцији мотиватора именица са просторним значењем, и то по моделу ПРОСТОР → РИБА КОЈА ЖИВИ ИЛИ СЕ КРЕЋЕ У ТОМ ПРОСТОРУ (*сѣруд* > *сѣрудњак* и *сѣрудњар* ‘врста сома која се креће око спрудова’, *обала* > *обалаш* ‘врста сома’). И према конфигурацији речног тла, при чему улогу мотиватора има назив за одређену материју, мотивисан је назив за врсту смуђа (*камен* > *камењак*, *камењар*).

2.1.5. Називи материја као мотиватори такође учествују у деривацији ихтионима. Углавном се њихова семантичка база заснива на структури и саставу рибљег ткива (*масѣ*, као мотиватор за именовање риба по дебљини и масноћи > *маслаћ*, *маслин*, *маслинар* и *маслинац*). У овој групи већ деривирани првостепени ихтионими дејствују као непосредни мотиватори у следећем деривационом акту и, такође, дају назив за исту врсту рибе (0 *масѣ* > I *маслин* > II *маслинар*, *маслилац*). Успостављена веза између мотиватора и мотивисаног ихтионима заснива се на синегдоху, на односу ДЕО : ЦЕЛИНА. Овој групи ихтионима припадају и они мотивисани називом за физиолошку течност коју мужјак рибе има у време мреста *млеко* или *млеч* (Михајловић–Вуковић 1977: 221) (*млеч* > *млечар*, *млечарац*, *млечац*, *мљечац*, *млеко* > *мљекар*). Чињеница је да је овај семантички механизам близак метонимији по принципу садржај за садржалац, те се стога може тумачити и као синегдоху у садејству са метонимијом.⁶

Када је у творби назива за рибе из семантичког садржаја мотиватора активирана компонента боје материје именоване мотивном именицом, тада се међу њима успоставља асоцијативна веза по боји, која је карактеристична и за означену рибу (*масѣило* > *масѣилар* односно *ѣинѣа* > *ѣинѣаш* *Chondrostoma nasus* ‘риба чија је утроба црна као

вати на узрочнопоследичној вези намене датог предмета (истим називом именује се и радња ловљења рибе овом направом, па можемо да узмемо у обзир и метонимијску трансформацију типа РАДЊА – ПРЕДМЕТ/СРЕДСТВО КОЈИМА СЕ РЕАЛИЗУЈЕ ТА РАДЊА). На тај начин предмет (батина којом се удара по води да би се натерала риба у мрежу) добија назив по риби чијем хватању је између осталог намењена, што доводи до метонимијске формуле животиња – ПРЕДМЕТ КОЛИ СЛУЖИ ЗА ХВАТАЊЕ ЖИВОТИЊЕ (Новокмет 2020: 101).

⁶ Како је архисема фокус трансформација индукованих синегдохом, то синегдоху чини блиском метонимији, толико блиском да се неретко (и у семантици, и у поетици) тумачи као подврста метонимије (Taylor 1991: 122–141). Међутим, Д. Гортан-Премк не подржава овај став и под правом синегдохом подразумева „семантички процес који резултира употребом дела какве целине за саму целину, а састоји се у трансформацији архисеме, у губљењу њене партитивности и десемантизацији и ресемантизацији једнога броја сема полазног семантичког садржаја“ (Гортан-Премк 2004: 80), као у примерима *грло* → *јединка сѣоке* или *лице* → *људска јединка*, *особа личности*.

мастило односно тинта’).⁷ Именовање рибе може бити подстакнуто и називом материје којом се риба храни (*брашно* > *брашњајка* ‘риба која једе брашно око воденице’).

2.1.6. Ихтионими настају и посредством називом за биљку или део биљке. Процес преноса семантичких компоненти из садржаја фитонима у назив за рибу заснован је на метафоричној асоцијацији, која је обично подстакнута структуром и изгледом рибље коже (*чичак* > *чичкаш* ‘риба са љуспичавом кожом без крљушти’) или према простору у коме расте одређена биљка, у којој именована риба живи, при чему је активна метонимијска веза типа БИЉКА → РИБА КОЈА ЖИВИ МЕЂУ ТИМ БИЉКАМА (*кок* ‘рибља трава’ > *кокељ* ‘бандар, греч’).

Сличне је мотивације и ихтионим *кладњача* ‘бодарка *Leuciscus rutilus* Lin, риба која се највише држи клада’ (Михајловић–Вуковић 1977: 153),⁸ у чијој је основи именица *клада* ‘дебло, пањ или потопљено дрво у води’. Овој групи може се придружити и назив за рибу *шаварка*, са мотиватором *шавар*, који се користи за биљку *шевар* ‘барска биљка, рогоз, трска’, и то у јужним и источним српским говорима, као и у бугарском језику, што потврђује и напомена уз овај ихтионим да је забележен у Костурском Потоку и Пироту (Михајловић–Вуковић 1977: 412).⁹ У мотивацији овога типа имплицитно је садржана и просторна компонента.

2.1.7. Мотиватор је и назив формација, односно начина на који се рибе крећу. Тако је риба скобаљ, за коју је карактеристично да се креће у великим јатима, добила и називе *јаџпарош*, *јаџник* и *јаџница*, који су мотивисани лексемом *јаџо*.

2.1.8. Ихтионим може бити мотивисан и називом за мерну јединицу, којом се одређује тежина рибе (*кило* > *килаш*, *лиџар* > *лиџраш*), али они су више са општим атрибутивним својством, него што имају спецификовану номинациону функцију, будући да се могу односити на било коју врсту рибе одређене тежине ‘риба тешка до једног килограма’, за разлику од ихтионима *миљарица* ‘ситнија укљева која се лови

⁷ Ихтионим *џинџаш* представља хибридно образовање са основом немачког по-рекла и домаћим суфиксом (*tintnfiš* < *Tintenfisch*) (Шневајс 1960: 29).

⁸ Риба кладњача се крије у најопаснијим и најнеприступачнијим деловима реке или језера – дубоко унутар грања, испод оборених стабала, око корена дрвећа и старих, потопљених клада. Та места јој пружају савршен заклон од већих грабљивица (попут сома или штуке).

⁹ Шаварке живе у плићацима, густо обраслим шеваром, рогозом и трском, што им је једини заклон од крупнијих грабљивица (штуке и смуђа) и птица мочварица, а уједно је и место где проналазе ситне бескичмењаке за исхрану.

грибом', који је мотивисан именицом *миљар* 'мера за укљеву', а њиме је, ипак, именована одређена врста рибе.

2.2. Ихтионими са придевским мотиватором (По + суфикс)

Придеви испољавају значајан деривациони потенцијал у процесу именовања слатководних риба. Обично је у функцији мотиватора квалитативни придев којим се означава каква истакнута особина подложна визуелној перцепцији, што постаје доминантно, најмаркантније обележје на основу којег риба добија име. Овај процес је функционалан у творби зоонима уопште (в. Жугић 2004).

2.2.1. Квалитативни придеви којима се означава боја веома су продуктивни у процесу именовања риба – речних и морских.¹⁰ У том погледу се посебно издваја придев *бео*, за који М. Ивић наводи да је „прасловенски лексички облик из којег се развио наш придев *бео* етимолошки најнепосредније ослоњен на индоевропска коренска образовања са значењем не белине, него светлине, блеска“ (Ивић 1999: 7).¹¹ Попут многих других простих речи у нашем лексичком систему, и ову реч карактерише антропоцентричност, с обзиром на то да су сва њена значења и изведене речи везане за човека и његов свет. Њена полисемантична структура је богата, а секундарна значења придева *бео* настала су радијално, повезивањем семе „који је беле боје“ из полазног семантичког садржаја (примарна реализација 'који је боје снега или млека') и циљног: предмет, материја, део тела, биљка, животиња итд. Оваква богата способност семантичке али творбене дисперзије придева *бео* последица је директног односа према реду појмова које означава. Овај придев се користи за именовање и означавање живих бића,

¹⁰ „Називи за боје веома су продуктивни у означавању својстава људи, животиња, различитих предмета према таквој боји, али су и склони лексикализовању (*жујџа* је назив за мачку, краву, патку итд.). Могућности за именовање својстава појмова на основу боје практично су неограничене, док год постоје различити нови десигнати који се на основу визуелног својства могу повезати са одређеном бојом. Показало се да исто важи и за именице којима је у основи назив за боју, па се тако разуђеном полисемантичком структуром одликују именице *б(и)елица*, *б(и)елка*, *жујка*, *зеленка*, *зеља* итд. Овакви типови номинације посебно су продуктивни у народним говорима, те су разуђеној полисемантичкој структури ових лексема допринела и бројна значења реализована на поменутих подручјима, која су и заслужна за њихово појављивање на листи семантички најбогатијих лексема у српском језику“ (Миланов 2021: 356–357).

¹¹ Таква етимологија иде у прилог тези Љ. Поповић: „Полазећи од тога да се већина примарних назива за боје развила од значења везаних за сјај, блесак, као и чињенице да су све цивилизације на почетку свог постојања клањали сунцу, муњи, блеску и сл., можемо претпоставити да такав базни концепт прототипа боје чини својство да она максимално у односу на своја физичка својства рефлектује светлост, тј. њен сјај или блиставост“ (Поповић 2001: 20).

животиња, чија је вуна, перје, длака беле боје, и биљака које имају цвет или плод беле боје итд. Према налазима Ј. Јанковић (2011), у веома развијеној семантичко-деривационој мрежи коју гради придев *бео* као мотиватор, значајну групу представља лексика везана за животиње (домаће, дивље), птице, гмизавце, слатководне и морске рибе.¹²

Будући да је истраживање Ј. Јанковић засновано на грађи из РСАНУ, попис ихтионима са мотиватором *бео* знатно је богатији од оног наведеног код В. Михајловића и Г. Вуковић (1977) (*бела, белвар, белка, белва, белица, белојка, белун, бељарица* и *бијовица, беовица, бјелав, бјелавица, бјелиш*). Како би се истакао значај овога придева као ихтионимског мотиватора, наводимо списак предочен у овом истраживању (Јанковић 2011: 25). Једну групу чине називи за слатководне речне рибе: „сјајна укљева *Alburnus alburnus (lucidus)* из ф. *Cyprinidae*“: (1) *белић* јек., *белица, белка, бељка, белва**; (2) *белкица, белојка, белушавка, белушица, белчица, беовица, бијавица, биовица, беулица/беуљица, белвица*; „подуста *Chondrostoma nasus*“: (1) *бјелиш*; (2) *биовица, бивовица, бјелишић* дем.; „кесега *Abramis ballerus*“: (1) *белка*; (2) *бељарица**, *беовица*; „деверика *Abramis brama (Alburnus bipunctatus)*“: (1) *белка*; (2) *беовица, белвар*; „*Thymallus thymallus (T. vulgaris, T. vexillifer)* из пор. *Salmonidae*, слична пастрмки“: (1) *белон, белун*; „*белица* црвенпера *Leuciscus rutilus* из ф. *Cyprinidae*“: (1) *белека*; „*Leucaspius delineatus* из ф. *Cyprinidae*“: (1) *белка*; „*Leuciscus cephalus (Squalius cephalus, S. dobula)* из пор. *Cyprinidae*, клен“: (1) *белун*; назив за речну рибу без крљушти; *белу* рибу уопште: (2) *беовица, бељвица*.¹³

И називи других боја такође мотивишу творбу ихтионима (нпр. *зелен > зека, зеленуша, зеленак, зеленац, зеленка, зеленкара, зеленчић, зелењак, зељара*).

2.2.2. Као активна компонента у придевском мотиватору истиче се и она која садржи информацију о форми риблиг тела – величини и облику (*ѿљоснаѿ > ѿљоска* ‘полуриба; платичица; пловка’, *ѿљоскавац*

¹² „Највише има лексема за именовање домаћих и дивљих животиња (30%). Велики број је лексема које означавају предмете и материјале (21%) и терминологије из области ботанике и агрикултуре (18%). Остале значењске групе, које се односе на основно значење беле боје, на људско тело, пут и косу, на светлост, дан и сјај сунца итд., заступљене су са мање од 10%. Многобројне лексеме и значења су велике старине и са великом сигурношћу можемо рећи да порекло воде из прасловенског периода“ (Јанковић 2011: 29).

¹³ Другу групу са истим мотиватором чине називи за морске рибе: „*Gobius* из ф. *Gobiidae*, главочић“: (1) *белац* јек., *белаш* јек.; „*Lichia*, стрела“: (1) *билизна, билизна/билизма*; „*Seriola Dumerlii*, стрељуша“: (2) *билизмуша*; „*Clupea pilchardus*, сардела“: (1) *белац* јек.; „*Acipenser huso (Huso huso)* из. пор. *Acipenseridae*, моруна“: (1) *бељуша* (Јанковић 2011: 25).

‘пловка’, *йљоскавица*, *йљоскаја*, *йљошйица*, *йлоснушак*, *йљосйун*, *йлоснаћ* и *йлоскуша* ‘платичица’; *широк* > *ширајка* ‘деверика’, *ширјача* ‘круја’, *ширка*, *шировчица* ‘платичица’, *шируна*). С обзиром на придевску мотивацију овој групи ихтионима могу се придружити и они с мотиватором *шиљай* > *шиљйћ* ‘деверика’, али и *шиљка* ‘мрена испод једног килограма’ (Михајловић–Вуковић 1977: 418).

2.2.3. За разлику од ихтионима у претходној групи, који су мотивисани простим придевима и који се остварују као деривати првог степена, називи за рибе могу бити и деривати другог степена, и то мотивисани већ изведеним придевима чији су мотиватори именице са значењем слузаве течности коју лучи слузокожа у устима, а тело рибе је обложено таквом слузавом материјом (0 *бала* > I *балав* > II *балавац* и II *балавка* ‘врста гргеча *Gymnocephalus schraetser*’), или су то називи за израслине на кожи животињског или људског тела, који се у таквом облику јављају на телу рибе (0 *маља* > I *маљав* > II *маљавац* ‘манић’). Деривационо-семантичка веза између мотиватора и ихтионима може бити удаљенија, са примарним глаголским мотиватором, а непосредним придевским, као у случају са глаголом визуелне перцепције (0 *буљйиш* > I *буљав* > II *буљ*, *буља*, *буљеш* ‘риба са изразито избоченим, великим или испупченим очима’). Иако су са непосредним придевским мотиватором, слична компонента активирана је из основног именичког мотиватора, којим се обично означава део тела, а ихтионим на основу величине дела тела који је именован мотивним соматизмом (0 *зуб* > I *зубай* > II *зубайшак*, 0 *глава* > I *главай* > II *главайица*).

2.2.4. У својству мотиватора јављају се и придеви чијим се посредством истичу различите квалификације на основу којих је формиран назив за рибу са таквим својством, на пример према брзини кретања (*брз* > *брзак*, *брзаш*, *брзеш*, *брзан*), укусу меса (*горак* > *горкаја*), према неспособности за оплодњу (*јалов* ‘неплодан, безродан и сл.’ > *јаловац* ‘риба која нема ни икре ни млечца’) или према некој специфичној физиолошкој особини (*шуйаљ* > *шуйљак* ‘врста рибе скакавац’, а названа је „шупљак јер у желуцу нема ништа осим земље и воде“ (Михајловић–Вуковић 1977: 429).

2.3. Ихтионими са глаголским мотиватором (Го + суфикс)

2.3.1. Глаголским мотиваторима углавном се означава радња карактеристична за живот рибе, нарочито њено кретање из једне тачке у другу (*йловйиш*, са спецификованим значењем ‘кретати се у јату, мигрирати (о рибама)’ којим је индукован ихтионим *йловка* *Alburnus*

bipunctatus односно *йлојка* ‘платичица’.¹⁴ Мотиваторе представљају и глаголи супротног значења, они којима се означава мировање рибе у природном окружењу (*легајџи* > *легавац*, *лежак*), као и начин на који се риба лови (*буцајџи* ‘лупати по води’ > *буца*, *буџан*, *буџање*, *буџика* и *буџов* *Aspius aspius*, *Aspius mento*, *Aspius rapax*).¹⁵

Називи слатководних риба изводе се и од глагола којима се означава њихов начин и/или брзина кретања: *клиза* (по блату), *йузија* „То је најкрупнија риба у реци Грузи ... и веома се споро креће, пузи“ (Михајловић–Вуковић 1977: 304), *скакавица* „име јој је отуда што се праћка и из воде скаче у вис до једног метра. Ово је морска риба, а излази уз Бојану“ (Михајловић–Вуковић 1977: 338).

2.3.2. У функцији мотиватора налазе се и глаголи којима се означава начин на који риба узима храну (*ждерајџи* ‘пуно и халапљиво јести’, који ће дати назив за рибу *ждеран* ‘буцов’)¹⁶, како се размножава (*бојџиџи* > *бојењ*, *бојанка*, *бојница*), као и према томе како се припрема или чисти (*сџругајџи* > *сџругач*, *сџругача*). Само се по изузетку јављају глаголски мотиватори којима се изражава каква звучна сензација, као последица реакције коју риба трпи или испољава при лову и вађењу из воде (0 *џију* > I *џијукајџи* > II *џијук*) или намена рибе (*варајџи* > *варавац* и *варалица* ‘беовица, врста ситне рибе која служи као мамац’).

2.3.3. Мотивација за називе појединих риба само је привидно прозирна. Такви се називи са семантичког и деривационог аспекта могу различито интерпретирати. Ову појаву добро илуструје назив за рибу *бодавац*. У изворима се наводе неподударни подаци о врсти рибе која је означена овим називом. Ихтионим *бодавац* као други назив за рибу познатију под именом *вијун* користи се у околини Крупња (Михајловић–Вуковић 1977: 24). Она има испод оба ока по један двојни (покретни)

¹⁴ Потврђена је и именица са резултативним значењем *йлова* ‘миграција риба’, а у РМС и са реализацијом покр. ‘јато, мноштво риба, кретање у јату (о рибама)’. За миграцију риба је карактеристично кретање ка удаљеним водама ради размножавања, исхране, преживљавања зиме или тражења бољих услова, што је кључно за њихов опстанак и репродукцију.

¹⁵ Не изненађује податак да су најпродуктивнији глаголски мотиватори у процесу грађења ихтионима управо они који припадају домену кретања будући да је „кретање један од основних елемената у човековом доживљавању света, да је иманентно човековој природи и да представља најраспрострањенију појаву у свету који нас окружује“ (Миланов 2021: 97).

¹⁶ Глаголи овог семантичког типа у основном значењу денотирају радњу подмиривања физиолошких потреба живих бића, важних за одржавање живота, као што су дисање, храњење, спавање итд. Ови глаголи би се могли објединити архисемом ‘имати потребу (за) или манипулисати супстанцом потребном за живот’ (в. Штасни 2011: 576), а то су углавном глаголи који означавају уношење хране.

трн који јој служи искључиво за одбрану од грабежљиваца. Стога би се њен назив пре могао довести у мотивациону везу са глаголом *босѝи* ‘она која боде’ него са придевом *бодав* или именицом *бодља*.

У РСАНУ се такође наводи лексема *бодавац* као зооним са ознаком за покрајинизам, са упућивањем на одредницу *леглаба Cobitis taenia*. Ова риба је специфична по томе што има малу, оштру, двокраку бодљу смештену у кожном набору одмах испод оба ока. Док риба мирно плива, бодља је увучена и потпуно неприметна. Међутим, када се риба осети угрожено или када је већи предатор (попут штuke или гргеча) прогута, она напреже мишиће главе и шири те две бодље у страну. Бодље се тада исправе и делују као сидро, па се риба заглави у устима или грлу предатора (Берни 2014: 489). Стога мотивацију за њен назив проналазимо у именици *бода* или *бодља* ‘она која има (две скривене) бодље’. Иако се у структури овог деривата може идентификовати основа придева *бодав*, који је у РСАНУ доведен у везу са придевом *бодљикав* (исп. *бодан*, *бодљав*, *бодљасѝ*) и његовим примарним значењем, које се састоји од следећих подреализација: а. ‘који је обрастао бодљикама, бодљама, који има бодљике, бодље’ б. ‘обрастао длакама које личе на бодље, накомтрешен, чекињав, рутав’ в. ‘који боде, боцка’, а потврђен је у изразима: *бодљикаво ѝрасе*, *бодљикава риба*, *бодљикави сѝричак* и др., ниједна од наведених подреализација не одговара риби *бодавац*.¹⁷ Оне су семантички мотиватор за посебну врсту морске рибе – *бодљикаве надуваче Porcupinefish*, чије је цело тело прекривено оштрим, чврстим бодљама које заправо представљају модификоване крљушти. Стога се у оба наведена случаја може претпоставити примарна мотивација глаголом *босѝи*.

3. Ихтионими настали слагањем

3.1. Иохтионими сложеничког типа настају удруживањем различитих основа, које у значење сложеннице уносе разноврсне семантичке компоненте у зависности од категоријалних и семантичких карактеристика њених саставница.

3.1.1. Према сложеничком моделу Го + И (без спојног вокала) настали су варијантни називи за рибу познатију под именом *вијун*. У две јединице глаголска компонента се јавља у различитом фонолошком облику (*леглаба* и *љезлаба*), а у трећем случају, на основу фор-

¹⁷ В. Јовановић у одељку посвећеном суфиксу *-(а)ц* наводи примере именица мушког рода које су изгубиле деминутивно и попримиле термилошко значење, попут неких ботаничких термина (нпр. *зечац* ‘грашак’) или зоонима, међу којима је и ихтионим *бодавац* ‘леглаба *Cobitis taenia*’ (Јовановић 2010: 56).

ме глаголске саставнице, овај ихтионим се остварује као императивна егзоцентрична сложеница јер је њено целокупно значење другачије од значења појединачних делова од којих је састављена (*лезибаба*). У сложеницама овога типа истиче се њихова негативна конотација када се њима означавају особе, али и животиње.¹⁸

3.1.2. Удруживањем придевске компоненте са именицом које су повезане спојним вокалом (По + о + И) настали су ихтионими *мекоусна Salar optusirostritis* или *ѿвердореј*. Придевски сложенички елеменат носилац је квалификације односно атрибуције, док се именичким делом означава орган или део тела животиње са таквом особином, при чему је однос сложеничких делова неравноправан, субординиран.

3.1.3. У грађи су потврђени називи за слатководне рибе слагани по моделу који садржи две именичке компоненте са спојним вокалом (Ио + о + И). У првом случају *мишоловац* ‘клен’ на другом сложеничком месту налази се лексикализовани именички дериват агентивног типа и глаголског порекла (*ловиѿи* > *ловац*), а на првом месту је основа именице *миш*, која у парафрази ‘онај који лови миша’ има објекатску функцију. И ова је сложеница субординираног типа, за разлику од сложеничког ихтонима истог морфолошког и састава и творбеног склопа, али са сложеничким саставницама које су у равноправном координираном односу, *змијориба* ‘бандар’, што се види и у њеној парафрази: и змија и риба.

3.1.4. Са првим сложеничким делом *ѿолу-* у споју са именицом (*ѿолу-* + И) регистрован је ихтионим *ѿолуриба* ‘пљоска *Plurionectes italicus*’. Препозитивни конституент *ѿолу-* веома је продуктиван како у споју са домаћим тако и у споју са именицама страног порекла, али су веома ретке сложенице овога типа у зоонимској терминологији.¹⁹

3.1.5. У грађи је потврђена и једна сложеница настала по моделу број + о + И *седморуѿа Petronyzan fluviatilis*. Сасвим је прозирна мотивација за формирање овог назива за рибу на чијем је телу јасно

¹⁸ „Неке животиње су назване шаљиво и пејоративно на основу изгледа и карактеристичне радње коју врше. То су птице: *кљувидрво* (покр.) детлић, *кљуцидрво* (покр.), *ѿресигаћа*, *маширеј* (покр.), *клаѿиреј*, *клаѿириѿац*, *милиглавка*, *смрдибаба* и *смрдиврана*; инсекти: *смрдибуба*, *сѿризибуба*, *сѿрижибуба* и неке друге животиње: *вуѿѿрѿа* (‘онај који носи прње [о јежу]’), *наѿнигуша* (‘она која напиње гушу [о жаби]’) (Ратковић 2012: 21).

¹⁹ Како наводи С. Ристић (2012: 60), „именичке сложенице са значењем ствари, предмета, појава, па и са значењем животиње, немају негативне конотације и углавном припадају стручној, термилошкој лексици. Препозитивни творбени елеменат *ѿолу-* код ових сложеница реализује значење неправог, непрототипичног својства, издавајући тако именоване реалије од оних са прототипичним, уобичајеним својством“, као у примеру *ѿолукраба* односно *ѿолуриба*.

уочљиво седам рупичастих удубљења, то су пре шаре, а у немачком су оне именоване као очи: *Neunauge* ‘деветоока’.

3.1.6. Потпуно нетипично, потврђен је и ихтионим који се са деривационог аспекта може одредити као сраслица *црвендовака/црвендовка* ‘платичица’. У њеном се склопу налазе спојени придевски елеменат *црвен* са прилогом *довака* ‘заувек’, који је такође настао срашћивањем предлошко-падежне везе до + именица у генитиву (*до* + *века*).

3.2. Поједини ихтионими настали су сложено-суфиксалном творбом, у којима су саставнице различитог морфолошког и семантичког обележја.

3.2.1. Продуктивни су називи слатководних риба по моделу По + (о) + Ио + суфикс, посебно они с придевским елементом којим се означава одређена боја, а именичком саставницом део риблиг тела карактеристичне боје: пераје, трбух, око, глава, нос (*црванїперка*, *црвенїперка*, *црвонїперка* и *црљенїперка* *Scardinius erythrophthalmus*; *црвенїџрба* *Rutilus rutilus*; *црноока* ‘окача’; *црноглавка*; *їлавоноса* *Abramis vimba*).

По истом творбеном моделу, али са потпуно другачијом мотивацијом, настао је назив за рибу *виїїоїџрунџи*, која је познатија под именом *беовиџа*. У РЈАЗУ наведена је ова лексема са латинским називом *Alburnus lucidus* и синонимима: *брзак*, *вараваџ*, *їоврхуиџице*. Структура речи укључује сложеничке елементе: први – трпни придев глагола *виїїи* и други – основу именице *їџрун* (*виїї-* + *-о-* + *-їџрун* + *[-a]џ*). На основу сложеничких елемената јасна је мотивација за именовање ове рибе – брза и ситна (као трун, трунка). Дакле, *виїїоїџрунџи* би биле ситне рибе (10 до 15 cm) које се вију по површини воде, а њихово именовање је подстакнуто компонентама у вези са њиховим начином кретања и величине. Специфичност овога ихтионима огледа се у истовременом деловању метонимијског принципа по моделу заснованом на логичној вези: активност → носилац активности (део сложенице који се односи на брзину кретања именоване рибе) и метафоре засноване на компоненти величине (риба је веома ситна као трун прашине или као мрва).²⁰

3.2.2. Знатно су ниже продуктивности сложено-суфиксални ихтионими настали удруживањем семантичког садржаја обеју именичких компоненти: Ио + о + Ио + суфикс (*злаїїоока* и *шљивоноса*). Потпуно је иста мотивација, као и резултат у процесу номинације слатководне рибе у називима насталим сложено-суфиксалном творбом по моделу По + о + Ио + суфикс, где је носилац колоритне атрибуције представљен пр-

²⁰ Назив за рибу *виїїоїџрунџи* је у синонимној вези са ихтионимима *їоврхуџа*, *їоврхуиџа*, *їоврхвода* ‘риба која плива по површини (воде), укљева *Alburnus lucidus*’ (РМС).

вом именичком компонентом (*злаїџо* или *шљива* уместо придева којим се означава боја), уз соматски појам као други сложенички део.

3.2.3. Будући да су полусложенице и сложене лексеме типа И + И, као и синтагматске двоименичке конструкције, структурно веома блиске, често је тешко повући оштру границу између једних и других. У извору су потврђени полусложенички спојеви, који се не могу сматрати типичним нити продуктивним представницима овог лексичког скупа већ су то пре okazaionalizmi, у појединим случајевима дати у извору као сложенице: *смуђ-каменар*, *смуђ-камењар*, али као синтагма – *смуљ камењак* (Михајловић–Вуковић 1977: 343),²¹ *їлаїїка-кесага* ‘врста рибе, деверика’ (Михајловић–Вуковић 1977: 269).²² У извору је чак могућа и омашка или недоследност у лексикографској обради, те би тачније и прецизније било да се сви наведени називи за рибе сматрају синтагмама, као у случају *смуљ камењак*, ген. *смуља камењара* (Михајловић–Вуковић 1977: 343).

4. Ихтионими настали префиксално-суфиксалном творбом или префиксацијом

4.1. Са именичким мотиватором грађени су ихтионими префиксално-суфиксалном творбом, по моделу префикс + Ио + суфикс – са соматским мотиватором (*усїџа* > *їодусїџ*, *їодусїџа*, *їодусїџа*) или са мотиватором просторног значења (*била* > *їодбила*). Ако претпоставимо да је назив за рибу *їодбила* у вези са њеним начином живота – она која живи испод неког мањег узвишења, онда би се лексема могла наћи у семантичкој вези са речју *била* ‘мало, вештачко или природно узвишење од земље, хумка’. Просторна семантика заступљена је и у предлошком мотиватору *їоврх*, који је заступљен у ихтиониму *їоврхуша*, као други назив за рибу познатију као *укљева*. Мотивација је вероватно

²¹ У поменутом извору као посебна одредница наводи се *смуђ-каменар* ‘врста рибе, в. *смуђ-камењар*’, а онда у запису од испитаника стоји: синтагма *смуђ каменар* – Дунав, Београд (Stoj. 17); посебно је, међутим, дата и одредница *смуђ-камењар* ‘врста рибе, *Lucioperca volgensis*, в. каменити смуђ, камењак, смуђ-каменар, смуљ-камењак; Доста је у Ђердапском Дунаву распрострањен и смуђ... Има га два варијетета: обичан смуђ и смуђ-камењар (Петров. 21). Такође се као посебна одредница даје и назив за рибу, синтагматског типа, *смуљ камењак*, претходно наведен као полусложеница, и то са значењем ‘врста рибе, в. *смуђ-камењар*’ – *Lucioperca volgensis*, C. V., der Steinschiel (Čurč. 174) (Михајловић–Вуковић 1977: 343).

²² Уз назив рибе *їлаїїка-кесага* наводе се следећи подаци: ‘врста рибе деверика’; У Трновчу сам чуо да је називају широка беовица, а у Старом Селу шикарк или синац, између Пањевца и Доњег Видова сињац и сињи, а у Варварину платика-кесага (Momić. 12) (Михајловић–Вуковић 1977: 269).

произашла из обележја карактеристичног за површински део воде у којем се ове рибе крећу.²³

4.2. Префиксација је потпуно на периферији ове семантичко-derivационе парадигме, са потврдом модела: префикс + И (*безриба* ‘врста рибе, кркуша, мала као мрена поточна’ и *безрибица* ‘кркуша *Barbus meridionalis*, главаш *Gobio fluviatilis*, говедарка *Gobio gobio*’).

5. Закључак

5.1. Лексички систем који обухвата називе слатководних риба веома је комплексан и може се посматрати са различитих аспеката. Углавном се у обзир узима критеријум порекла ихтионима, а када је реч о аутохтоним називима полази се од њихових семантичко-derivационих карактеристика, те се са синхроног становишта могу одредити као немотивисане или мотивисане речи. Већином су мотивисани називи слатководних риба настали суфиксацијом, уз значајну улогу именичког мотиватора (*сабљарка*). Именичка мотивација значајна је и у грађењу назива за слатководне рибе префиксацијом (*безриба*) или префиксално-суфиксалном творбом (*йодуси*).

5.2. У основи ихтионима насталим по моделу Ио + суфикс заступљени су именички мотиватори са различитом денотацијом: а) зооними (*змија* > *змијавац*, *змијеница*, *змијарка*, *зминка*, *змијулица*, *змијулица*, *змиуљан*); б) соматизми (*нос* > *носоња*, *носара*, *носан*, *носанка*; *око* > *окун*, *окача*), в) називи различитих предмета (*сабља* > *сабљак*, *сабљар*, *сабљарка*, *сабљара*); г) називи за материје (*маси* > *маслаћ*, *маслин*, *маслинар*, *маслинац*); д) називи са просторним значењем (*обала* > *обалаш*); ђ) назив формације карактеристичне за именоване животиње (*јајио* > *јајиарош*, *јајиник*, *јајиница*) или е) фитоними (*кок* > *кокељ*; *чичак* > *чичкаш*). У стварању ихтионима овога семантичко-derivационог типа најпродуктивније су асоцијације метафоричног типа (по облику, изгледу мотивног појма), који се преноси у именовање рибе по тој врсти сличности, премда је у њиховој творби заступљено и дејство метонимијског типа, по моделу ПРЕДМЕТ КОЈИ СЛУЖИ ЗА ХВАТАЊЕ РИБЕ → РИБА (*џида* > *џидак*) или ПРОСТОР → РИБА КОЈА ЖИВИ У ТОМ ПРОСТОРУ (*сијруд* >

²³ Д. Кликовац објашњава да „предлог *йоврх*, који стоји испред именичке јединице у генитиву, требало би, строго говорећи, да гласи *йоврху* – јер је настао од предлошко-падежне конструкције с именицом *врх* и предлогом *йо*, који стоји испред именичке јединице у локативу“. Ипак, овај предлог се употребљава у локативном значењу, а просторна значења овога предлога раздвојена су у три групе. У првим двема она имају, у складу с етимологијом тог предлога, везе са врхом односно површином локализатора (Кликовац 2019: 239).

сїрудњак и *сїрудњар*), па и синегдохе удружене са метонимијом, по основном моделу ДЕО : ЦЕЛИНА (САСТАВ РИБЉЕГ ТКИВА → РИБА КОЈОЈ ЈЕ СВОЈСТВЕН ТАКАВ САСТАВ ТКИВА ИМЕНОВАН МОТИВАТОРОМ (*масїї* > *маслаћ* или *млеч* > *млечар*; *млеко* > *мљекар*)).

Именице су заступљене и у префиксално-суфиксалној творби ихтионима, и то са продуктивним мотиваторима – соматизмом (*усїїа* > *їодусїї*, *їодусїїа*, *їодусїїва*) или именицом просторног значења (*била* > *їодбила*), само по изузетку именички мотиватор је део префиксала (*безриба*, *безрибица*).

5.3. Од придевских мотиватора посебно се издвајају придеви са значењем боје која је карактеристична за тело или део тела одређене врсте рибе. Тако су по моделу По + суфикс настали ихтионими са наведеним мотиватором (*бела*, *белвар*, *белка*, *белва*, *белица*, *белојка*, *белун*, *белјарица* и *бијовица*, *беовица*, *бјелав*, *бјелавица*, *бјелиш*), као и они са мотивним квалификативним придевима којима се именује особина у вези са обликом или величином рибе, или на основу изгледа њене коже (*їљоснаїї* > *їљоска*, *їљоскавац*; *широк* > *ширајка*, *шируна*; *балав* > *балавац*, *балавка*; *маљав* > *маљавац*), што се такође може сматрати последицом метафоризације под утицајем компоненте која се уопштено односи на изглед садржан у мотивном појму.

Остали придевски мотиватори се одликују нижим мотивационим потенцијалом, али су њима обухваћене важне особине именоване рибе садржане у придеву на основу којих су настали различити ихтионими: према плодности (*јаловац*), брзини кретања (*брзак*, *брзаиш*), укусу рибљег меса (*горкаја*).

5.4. У творби назива за слатководне рибе глаголска мотивација се одликује нижом продуктивношћу (Го + суфикс) у односу на именичку и придевску, а међу њима су најзначајнији глаголи из групе глагола кретања, којима се углавном означава промена положаја у води (*їловка*, *їлојка*), или кретање са одређеним циљем *вијаїїи* ‘гонити, витлати (плен по води)’, као у примерима *вијон*, *вијулан* и *вијун* *Cobitis taenia*, *вијунка* ‘вијун, бандар’, *вијуница* ‘бандар’, *вијунац* ‘бркица’, *вијулица* *Petromyzon planeri*.

5.5. У називима за слатководне рибе утврђени су следећи сложенички модели, али се они одликују различитом продуктивношћу: а) Го + И (*легбаба*); б) По + о + И (*мекоусна*, *їшврдорей*); в) Ио + о + И (*змијорипа*), г) *їолу-* + И (*їолуриба*), д) број + о + И (*седморуїа*). Продуктивнија су именовања слатководних риба настала сложено-суфиксалном творбом, посебно по моделу По + (о) + Ио + суфикс (*црвенїерка*, *црвен-*

и́рба, црноока, црноглавка, ѿлавоноса), знатно ређе по моделу Ио + о + Ио + суфикс (злаи́оока и шљивоноса).

ЛИТЕРАТУРА

- Берни 2014: David Burnie, гл. ур., *Животиње: Велика илустрирана енциклопедија*, Београд: Младинска књига.
- Вучковић 2019: Снежана Вучковић, О основним типовима историјске промене морфемске структуре речи, *Научни састај слависти́а у Вукове дане* 48/3, 63–77.
- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисѐмија и организација лексичког сисѐма у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Жугић 2004: Радмила Жугић, Мотивисаност зоонима и њихов однос према личним надимцима и личним именима, *Јужнословенски филолог* LX, 177–192.
- Ивић 1999: Милка Ивић, Значење придева бео у српском језику, *Јужнословенски филолог* LV, 1–19.
- Јанковић 2011: Јелена Јанковић, Семантичка анализа деривата придева бео у српском језику, *Прилози проучавању језика* 42, 9–36.
- Јовановић 2010: Владан Јовановић, *Деминуѝвне и аугментѝвне именице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Кликовац 2019: Душка Кликовац, О предлогу ѿврх, *Наш језик* L/2, 237–258.
- Миланов 2021: Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла ѿолисѐмије: глаголи, именице, ѿридеви*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Милановић 2017: Александар Милановић, Нова именовања слатководних риба у српском језику, *Наш језик* XXXVIII/3–4, 125–134.
- Милановић 2018: Александар Милановић, Вукова улога у стварању риболовне терминологије у *Српском рјечнику* (1818), у: *Српска слависти́ка. Колекѝвна монографија, Том II, Књижевносѝ, кулѝура, фолклор – Пиѝања слависти́ке*, ур. Бошко Сувајѝић, Петар Буњак, Душан Иванић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 433–445.
- Милановић 2025: Александар Милановић, Рибе и риболов у српским пословицама, у: *Фразеологија – ѿерсѝекѝвне дијахроног и синхроног изучавања, Зборник у часѝ ѿроф. др Драгани Мршевић-Радовић*, ур. Александар Милановић и др., Београд: Филолошки факултет, 283–297.
- Новокмет 2020: Слободан Новокмет, *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокулѝуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Поповић 2001: Људмила Поповић, О прототипском и стереотипском начину концептуализације боја у језику, *Кодови словенских култура* – Боје 6, 14–31.
- Ратковић 2012: Драгана Ратковић, Лексичко-семантичке и стилске одлике императивних сложеница у српском језику, *Наш језик* XLIII/1–2, 15–28.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1969; IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959.
- Тејлор 1991: John Robert Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Шневајс 1960: Edmund Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Штасни 2011: Гордана Штасни, Семантичко-деривациони потенцијал глагола основних физиолошких стања, у: *Грамађика и лексика у словенским језицима*, ур. Срето Танасић, Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 575–584.
- Штасни 2013: Гордана Штасни, *Речи о човеку (Номинација човека у српском језику)*, Нови Сад: Филозофски факултет.

ИЗБОР

- Михајловић–Вуковић 1977: Velimir Mihajlović, Gordana Vuković, *Srpskohrvatska leksika ribarstva*, Novi Sad: Institut za lingvistiku.

Gordana S. Štasni
Žarko R. Bošnjaković

THE NAMING OF FRESHWATER FISH IN THE SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The lexical system comprising the names of freshwater fish is highly complex and may be examined from various perspectives. Most commonly, the criterion of the origin of ichthyonyms is taken into account, and when indigenous names are concerned, the analysis proceeds from their seman-

tic and derivational characteristics; from a synchronic point of view, they may thus be classified as either unmotivated or motivated words. This paper examines the influence of the motivational base, that is, of its semantic content, on the formation of ichthyonyms. Motivated ichthyonyms are formed by suffixation (*sabljarka*), prefixation (*bezriba*), or prefixal-suffixal derivation (*podust*, *podusta*, *podustva*), also through compounding (*zmijoriba*) or compound-suffixal derivation (*crvanperka*), as is likewise the case with semi-compound units (*smuđ-kamenjar*).

Suffixal ichthyonyms are formed according to the following derivational model: noun base + suffix, while the nominal motivators are characterized by different types of denotation. Depending on which component of the motivator's semantic content serves as the basis for the derivation of a fish name, a particular semantic mechanism is activated, predominantly metaphORIZATION (*sablja* > *sabljak*, *sabljar*, *sabljarka*, *sabljara*) or metonymization according to the model instrument used for catching fish → fish (*džida* > *džidak*) or place → fish living in that place → fish (*sprud* > *sprudnjak*, *sprudnjar*). The names of fish derived from adjectival motivators (adjective base + suffix), especially those denoting color (*bela*, *belvar*, *belka*, *belva*, *belica*, *belojka*, *belun*, *beljarica*, *bijovica*, *beovica*, *bjelav*, *bjelavica*, *bjelish*), may likewise be regarded as resulting from metaphORIZATION. Among verbal motivators (verb base + suffix), particularly prominent are those denoting movement from one point to another (*plovka*, *plovka*), or movement directed toward a particular goal, as in *vijati* 'to chase, to drive, to whirl (prey through water)'. This verb motivates the following freshwater fish names: *vijon*, *vijulan*, and *vijun* *Cobitis taenia*, *vijunka* 'vijun, bandar', *vijunica* 'bandar', *vijunac* 'brkica', and *vijulica* *Petromyzon planeri*.

The following compounding models have been identified in the names of freshwater fish, although they differ in productivity: (a) verb base + noun (*legbaba*); (b) adjective base + connective vowel -o- + noun (*mekousna*, *tvrdorep*); (c) noun base + connective vowel -o- + noun (*zmijoriba*); (d) *polu-* + noun (*poluriba*); (e) numeral + connective vowel -o- + noun (*sedmorupa*). More productive are the names of freshwater fish formed by compound-suffixal derivation, especially according to the model adjective base + connective vowel -o- + noun base + suffix (*crvanperka*, *crventrba*, *crnooka*, *crnoglavka*, *plavonosa*), and much less frequently according to the model noun base + connective vowel -o- + noun base + suffix (*zlatooka*, *šljivonosa*).

Keywords: motivation, semantic mechanisms, derivation, ichthyonyms, Serbian language.

Оригинални научни рад
Примљено 15. новембра 2025. г.
Прихваћено 30. јуна 2026. г.

МИЛЕНА Д. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-0939-4370>

ДИСКУРСНИ МАРКЕР *МИСЛИМ* У НЕФОРМАЛНОЈ ПИСАНОЈ КОМУНИКАЦИЈИ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализира употреба дискурсног маркера *мислим* у савременом српском језику, на корпусу неформалне писане комуникације који обухвата коментаре с интернетских форума и портала и приватне поруке. Циљ истраживања је да се утврде и опишу функционалне и лексичко-семантичке особине овог маркера, као и да се испита његова семантичко-прагматичка еквиваленција с другим дискурсним маркерима. Анализа је заснована на когнитивно-прагматичком приступу, с ослонцем на теорију релевантности, теорију говорних чинова и теорију учтивости. Показује се да овај маркер има важну улогу у организацији значења и модификацији комуникативне вредности исказа, али и у обликовању односа међу учесницима у неформалној комуникацији.

Кључне речи: дискурсни маркери, дискурсни маркер *мислим*, неформална писана комуникација, прагматикализација, теорија релевантности, теорија говорних чинова, теорија учтивости.

1. Предмет рада, циљеви истраживања и корпус

Предмет овог рада је анализа дискурсног маркера *мислим* у неформалној писаној комуникацији на савременом српском језику.¹ Циљ

* milena.milosavljevic@isj.sanu.ac.rs

** Објављивање овог рада финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-33/2026-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Корпус неформалне писане комуникације је нарочито погодан за ову врсту анализе јер се у њему прожимају говорни и писани обрасци: карактеристике усменог изражавања, као што су спонтаност, непосредност и колоквијалност, комбинују

истраживања је да се утврде и опишу функционалне и лексичко-семантичке карактеристике овог маркера, при чему се посебна пажња посвећује питању његове семантичко-прагматичке еквиваленције с другим дискурсним маркерима. Рад се заснива на когнитивно-прагматичком приступу, уз ослонац на теорију релевантности, теорију учтивости и теорију говорних чинова.

Грађу за овај рад чине коментари читалаца на електронске вести с медијских портала и дискусије с различитих интернетских форума, ексцерпирани из веб-корпуса ПДРС 1.0². При претраживању корпуса према унапред формулисаном упиту циљ је био да се издвоје примери у којима се глагол *мислићи* не јавља као пунозначан глагол, већ као дискурсни маркер. При ексцерпирању грађе разматране су различите синтаксичке позиције у којима се овај маркер јавља како би се обухватио што шири распон његових функција у неформалној комуникацији. На тај начин издвојено је укупно 240 примера. Корпус је допуњен и примерима из приватне писане комуникације (*Viber*, *WhatsApp*), којих је укупно 55.³ Укључивање грађе из различитих типова онлајн комуникације корпус је учинило разноврснијим и омогућило потпуније сагледавање употребе овог маркера у савременом неформалном писаном изразу.

2. Теоријске основе истраживања

2.1. Дефиниција и својства дискурсних маркера

Иако су дискурсни маркери већ дуго предмет лингвистичког интересовања, међу истраживачима не постоји сагласност ни око термина ни око њиховог тачног одређења. У употреби су различити називи, као што су *дискурсни маркери*, *прагматички маркери*, *прагматичке дискурсе*, *сигнали дискурса*, *прагматички конективи* и сл., а ни под тим терминима се често не подразумевају исти језички елементи (исп. Мишковић-Луковић 2006: 47–49). У овом раду служићемо се термином *дискурсни маркери*, с обзиром на његову раширеност у српској лингвистици (исп. нпр. Пипер 1997; Маричић 2015; Јелић 2025), али и на чињеницу да се њиме најадекватније именује функционално-прагматичка категорија језичких јединица које не припадају јединственој морфосинтаксичкој класи (исп. Нигоевић 2011: 123).

се са структуром и организацијом писаног текста, што омогућава лакше уочавање и прецизнији опис употреба овог дискурсног маркера.

² <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10>.

³ Сви примери пренети су у изворном облику.

Ипак, без обзира на термилошку разноликост, већина истраживача се слаже да су дискурсни маркери језичке јединице које немају концептуално значење, већ процедурално, па стога не мењају ни пропозицију исказа, него утичу на интерпретацију поруке у контексту (исп. нпр. Шифрин 1987: 238; Фрејзер 1999: 931).⁴ Реч је о мултифункционалним јединицама (Шифрин 1987: 328) које повезују делове дискурса, обезбеђују кохеренцију, сигнализирају став говорника и управљају током комуникације. Будући да не утичу на истинитосну вредност исказа, могу се изоставити, па је факултативност једна од њихових главних особина. Такође, карактерише их и прозодијска и синтаксичка независност, као и непроменљивост, која је у многим случајевима резултат процеса граматикализације (Нигоевић 2011). Функцију дискурсних маркера могу обављати различите врсте речи: речце (*ево, као, баш* и сл.), везници (*и, али, или* и сл.), узвици (*е, ух, бре* и сл.), именице (*човек, браћо, син* и сл.), глаголи у личном глаголском облику (*знаш, чекај, њази* и сл.), као и различити изрази (*у сивари, све у свему, другим речима* и сл.).

2.2. Теоријско-методолошки оквир

Као што је истакнуто, у овом раду анализа дискурсног маркера *мислим* заснива се на теорији релевантности, теорији говорних чинова и теорији учтивости. Комбиновањем ових теоријских приступа могуће је потпуније описати његову улогу у интерпретацији исказа, модификацији комуникативне вредности и регулисању говорничког односа са саговорником.

У теорији релевантности (Спербер–Вилсон ²1995) комуникација се схвата као инференцијални процес, у којем саговорник, на основу језичких и контекстуалних чинилаца, реконструира говорникову намеру. Из таквог когнитивно-прагматичког оквира произлази могућност да се дискурсни маркери анализирају као процедурални елементи који не додају ново пропозиционо значење, већ усмеравају интерпретацију и доприносе постизању оптималне релевантности. Како истиче Д. Блејкмор (2002: 853), они сигнализирају говорникову намеру, односно усмеравају саговорника ка хипотези о значењу које је желео да пренесе. Из ове перспективе, и дискурсни маркер *мислим* може се посматрати као сигнал који води саговорника ка жељеном тумачењу, смањује когнитивни напор и обезбеђује економичност и кооперативност комуникације.

Према теорији говорних чинова (Остин 1962; Серл 1969), исказ не служи само за описивање стварности и преношење информације,

⁴ Већина аутора се пак слаже да дискурсни маркери задржавају нешто од темељног концептуалног значења, које је по правилу апстрактно и с којим се прагматичка значења могу довести у везу (исп. Бадурина 2018: 72).

већ производи и одређено дејство у комуникацији. У том смислу дискурсни маркери могу се проучавати као експоненти одређеног говорног чина, тј. као јединице које у свом значењу садрже и илокуцијске компоненте и стога указују на комуникативну функцију исказа (исп. Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 118). Тако, у терминима ове теорије, маркер *мислим* представља елемент који у одређеним контекстима модификује илокуцијску вредност исказа.

У оквиру теорије учтивости (Браун–Левинсон 1987) полази се од тога да је комуникација увек и облик друштвене интеракције, у коме учесници настоје да одрже равнотежу између сопствених комуникативних намера и саговорниковог образа. Ова теорија објашњава да говорник користи различита средства митигације када исказује неслагање са саговорником, критику или потенцијално осетљив став. Посматрано из тог угла, и маркер *мислим* има улогу у ублажавању исказа и одржавању учтивог односа према саговорнику.

3. Прагматикализација глагола *мислићи*

Постанак дискурсног маркера *мислим* у српском језику може се објаснити процесом прагматикализације, тј. преласком лексеме из основне, лексичке употребе у функцију прагматичког средства. Иако се у литератури различито тумачи однос прагматикализације и граматикализације у развоју дискурсних маркера (исп. нпр. Френк–Јоб 2006; Дивалд 2011), у овом раду прихватамо став Л. Бадурине и И. Прањковића (2021) да су ово два одвојена процеса, при чему граматикализација у многим случајевима претходи прагматикализацији.

Према РСАНУ, основно значење глагола *мислићи* је „умом, разумом стварати мисли, долазити до идеја, судова, закључака, размишљати; расуђивати“. Временом, кроз учесталу употребу у разговорном дискурсу, облик *мислим* (1. л. јд. презента) изгубио је део своје изворне семантике и почео да функционише као сигнал којим говорник обележава став према исказу. Тако је дошло до субјективизације⁵: говорник користи *мислим* не да би информисао о својој менталној активности, већ да би означио личну процену или ублажио тврдњу (*Мислим да ће њадаћи киша; Мислим да си мало љрећерао*). У оваквим случајевима глагол више нема пуно референцијално значење, већ се прагматички интерпретира као сигнал епистемичке несигурности или митигације. У даљем развоју овај облик се почео употребљавати у позицијама у

⁵ Субјективизација представља процес у којем значења језичких јединица постају све усмеренија на ставове и перспективу говорника у оквиру комуникативног чина, а све мање на објективне особине стварности (Трагот–Дашер 2002: 30).

којима није синтаксички неопходан и постао је дискурсни маркер с различитим прагматичким функцијама. Оваква употреба илуструје општи механизам прагматикализације у језику: делимични губитак концептуалног значења лексеме у одређеним контекстима, уз добијање дискурсно-прагматичке функције. На тај начин, маркер *мислим* је у савременом српском језику типичан пример процеса у којем лексичка јединица постаје дискурсни маркер са субјективизованом функцијом.

4. О маркеру *мислим* у литератури

Дискурсни маркер *мислим* у српском језику до сада је релативно мало систематски истраживан, иако се у бројним студијама на њега указује као на типичан пример прагматикализоване глаголске јединице. Посебно је значајан рад В. Половине (2019: 112–121), посвећен скраћеном облику *мсм/мисим* у кратким порукама. Ауторка примећује да самим скраћеним начином писања писци порука показују да је реч о дискурсном маркеру, а не о глаголу с пуним значењем (исп. и Јелић 2025: 71–72), као и да ову „скраћеницу“ најчешће није могуће супституисати пуним обликом *мислићи*, већ пре изразом *хоћу да кажем*. Мада у нашем корпусу не проналазимо примере где је скраћени облик употребљен као дискурсни маркер, већ само примере с пуним, нередукованим обликом, резултати В. Половине су релевантни за разумевање основних својстава овог маркера. Нарочито је значајан њен преглед његових функција, међу којима издваја корекцију, реформулацију, допуњавање и субјективизацију става. Међутим, анализа ове ауторке оставља отвореним питање функционисања пуног облика *мислим* као дискурсног маркера. Овај рад је посвећен управо том облику, и то на ширем корпусу неформалне писане комуникације.

5. Анализа корпуса

Анализа корпуса показује да се функционалне и лексичко-семантичке карактеристике дискурсног маркера *мислим* најпрегледније могу представити ако се повежу два критеријума: с једне стране, да ли њиме говорник сигнализује логички однос између сегмената исказа или свој однос према исказу и саговорнику (исп. Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 93–117), а с друге, с којим је дискурсним маркерима овај маркер еквивалентан. Помоћу првог критеријума долази се до опште поделе функција, док други омогућава њихово прецизније разграничење унутар успостављених група. Ипак, границе међу функцијама не треба схватити као сасвим чврсте, будући да се у конкретним употребама неретко преплићу.

5.1. *Мислим* као маркер логичких односа међу исказима

У највећем броју примера маркер *мислим* има улогу у организовању односа међу сегментима исказа, односно у њиховом структурирању на логичко-смисаоном плану.⁶ Тај однос може бити различитог типа (једнакост, допусност), а маркер *мислим* уводи сегмент којим се он експлицира.

5.1.1. Када се *мислим* употреби у функцији прецизирања, објашњења или резимирања претходно изреченог садржаја, између сегментата исказа успоставља се однос једнакости. Сегмент који следи тада ближе одређује, разјашњава или своди претходно изречено, показујући како га треба разумети.

5.1.1.1. Бројни су примери у којима маркер *мислим* уводи сегмент којим се претходни исказ прецизније формулише. У тим случајевима овај маркер омогућава да се уопштен, недовољно одређен или потенцијално двосмислен садржај преобликује тако да његово значење постане уже, јасније или конкретније, па је еквивалентан с дискурсним маркерима *хоћу да кажем*, *тачније*, *исправније речено*.

У грађи бележимо примере у којима се прецизирају учесници у ситуацији или временски оквир важења изречене тврдње. Тако се у пр. 1 претходна генерализација *svi jedu* ограничава на ужу, релевантну групу, у пр. 2 уопштено *svi* замењује се прецизнијим *ko treba da zna*, а у пр. 3 временски неодређено *posle* се уже одређује. Посматрано из угла теорије релевантности, *мислим* у овим примерима делује као процедурални сигнал који усмерава саговорника да накнадни сегмент разуме као кључан за тумачење претходног.

- 1) Pečurke jesu popularne i ljudi ih koriste, ali neko ih voli ili ne voli. A humus je nekako, svi jedu. *Mislim*, oni koji se zdravo hrane.
- 2) Svi znaju da se bavim konsaltingom. *Mislim*, ko treba da zna – zna.
- 3) Ma samo da prodju izbori, posle nam i ne trebaju. *Mislim*, bar 4 godine.

Такође, употребом маркера *мислим* може се прецизирати и значење одређене речи у исказу, а тиме и његовог укупног смисла. У пр. 4 сегмент који следи показује да глагол *убиџи* није употребљен у дословном, већ у метафоричном значењу, чиме се усмерава саговорник ка жељеном тумачењу и отклања могућа двосмисленост.

- 4) Taj, i drugi podaci 'ubili' su Marka, *mislim*, politički ga ubili.

У пр. 5 овај маркер уводи сегмент којим се накнадно прецизира говорникова субјективна евалуација, у пр. 6 констатацију која конкре-

⁶ С. Ристић (Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 109) примећује да се у оваквој употреби партикуле и њихови функционални еквиваленти по функцији приближавају везницима и предлозима.

тизује претходну оцену, а у пр. 7 сегмент којим се јасније одређује перспектива из које говорник вреднује описану ситуацију. Из угла теорије релевантности, овим маркером се саговорнику сигнализује да претходни исказ разуме у светлу накнадног одређења.

- 5) Uostalom, skola koju je on pohađao je daleko teža od svake druge... *Mislim*, uciti gradivo na stranom jeziku...
- 6) Branki, naravno da moraš provjeriti, mada je taj pregled u Boru bio bas bezveze. *Mislim*, za 15 min ne mozes nekom ni grlo dobro pregledati.
- 7) To smo probali da uradimo sa fotografijom venčanja tada. I napravili smo nešto – *mislam*, nama to je bilo u tom trenutku, mi smo mislili to je to.

Функција прецизирања учоава се и у пр. 8, у коме говорник, након изношења позитивне оцене, уводи допуну којом свој став повезује с одређеним условом. У складу с тим, овај маркер усмерава интерпретацију тако да се наредни сегмент разуме као елемент који прецизира, сужава значење претходне тврдње.

- 8) Ona je super uradila taj posao. *Mislim*, za nekog ko nema iskustva.

Занимљив је и пр. 9, у коме, након тврдње *Čika Rajko zaista hoće da proda stan... mora da proda stan*, маркер *мислим* уводи прецизирање те нужности, при чему се наводе конкретне алтернативе (*ili će on da ga proda ili privatni izvršitelj*). На тај начин говорник адресату не оставља простор за слободну интерпретацију, већ га води ка тачном разумевању поенте.

- 9) Čika Rajko zaista hoće da proda stan... mora da proda stan. *Mislim*, ili će on da ga proda ili privatni izvršitelj.

5.1.1.2. Чест је случај да говорник користи маркер *мислим* како би појаснио, образложио или оправдао свој став о неком питању. У тим примерима овај маркер је еквивалентан с маркером *наиме*, којим се уводи допунско објашњење. То се јасно види у пр. 10, у којем *мислим* сигнализује да следи сегмент којим говорник оправдава претходно изречену одлуку, као и у пр. 11, у којем најављује образложење за инструкцију упућену саговорнику.

- 10) Ma neću da zovem sad. *Mislim*, možda spavaju.
- 11) E nemoj da krećeš još. *Mislim* doktor još nije došao.

Објашњење које дискурсни маркер *мислим* уводи може бити и у облику реформулације претходног исказа. У пр. 12 реформулација је остварена кроз негацију супротног става, што представља семантички еквивалентан, али логички другачије структуриран исказ, док се у пр. 13 исти садржај исказује једноставније, колоквијалније. У оба случаја маркер *мислим* сигнализује да следећи исказ не треба тумачити као нову информацију, већ као преобликовану верзију већ реченог.

12) Evo, rezultat je tu. On onda treba da bude zadovoljan. *Mislim*, nema razloga da bude nezadovoljan.

13) Knjiga je teška za čitanje. *Mislim* nije baš lako da je pratiš.

У пр. 14 и 15 маркер *мислим* уводи објашњење говорникове комуникативне намере. У пр. 14 сегмент *samo kažem* умањује обавезујућу снагу претходне тврдње и представља је као узгредни, ненаметљив коментар, чиме се, у терминима теорије учтивости, ублажава потенцијална претња саговорниковом образу. У пр. 15 сегмент *cisto pitam* показује да питање није постављено ради добијања одговора, већ ради разоткривања контрадикције у ставу. Маркер тако појачава иронично-критички тон послате поруке. У оба случаја маркер *мислим* указује да је наредни сегмент кључан за разумевање говорникове комуникативне намере, иако се она реализује у различитим прагматичким правцима.

14) To nije nikakvo rešenje. *Mislim*, samo kažem.

15) Zasto ste onda svi otisli na zapad kao „ekonomski imigranti“? *Mislim*, cisto pitam jer vidim da pricate o tome kako su izbeglice iz Sirije paraziti koji zele da vam se naka[m]ce na vase grbace.

5.1.1.3. Маркер *мислим* може уводити сегмент којим се своди, резимира претходно изречени садржај. У том случају је еквивалентан с маркерима *дакле*, *ејџо*, *према томе*.

У пр. 16 низ каузалних веза заокружује се констатацијом *ovo je neko laicko razmisljanje*, којом говорник свој суд представља као лично, непрофесионално мишљење. На тај начин он ублажава могуће неслагање и указује на недовољну поузданост сопствене процене. У складу с теоријом релевантности, овај маркер упућује саговорника да претходно изречено разуме као говорниково предвиђање, а не као сигурну тврдњу.

16) Znaci opala bi prodaja samim tim opala bi i prodaja igara sto bi verovatno uzrokovalo pritisak na nVidiu od strane izdavačkih kuća da promeni cene. *Mislim*, ovo je neko laicko razmisljanje.

Слично томе, у пр. 17 говорник накнадним поентирањем настоји да ублажи утисак да покушава да оправда свој став, а у пр. 18 да релативизује сопствену визију кроз самоиронију.

17) Nova masina mi neminovno dolazi kao obaveza (bukvalno, nove aplikacije to traze). *Mislim*, glupo je i nije mi namera da se pravdam.

18) Bila je to stvarno jaka i lepa vizija, sa suzama u očima, ja sam poverovao u to. *Mislim*, nisam nikakva Vidovita Zorka, nego jednostavno se tako desilo.

Резимирање у појединим примерима има и експресивну функцију. У пр. 19 говорник маркером *мислим* уводи завршну, афективно обојену евалуацију *vrh!*, којом сумира, а уједно и интензивира, претходни садржај. У пр. 20 сегмент *samo nam još to fali* функционише као закљу-

чак којим се, уз иронично-критичку интонацију, изражава негативан став према описаној ситуацији.

- 19) Očekivao sam dosta fanovski nastrojen film, al ovo je stvarno ekstrem :D Kakvih sve tipova tu ima, pa to je strašno... Uhođenje, špijunaža, krivotvorenje dokaza, sve živo :D *Mislim*, vrh!
- 20) Jel' treba da očekujemo pogrešno adresirane prijave i kazne? *Mislim*, samo nam još to fali...

У том смислу нарочито су занимљиви примери у којима се маркер *мислим* јавља у комбинацији с другим дискурсним маркерима. У таквим спојевима остварује се интеракција маркера, при чему сваки од њих доприноси различитом аспектима значења: *мислим* сигнализује да сегмент који следи има статус закључног, тј. да се њиме претходни исказ своди на јасну евалуацију говорника, док пратећи маркери (*оно*, *стварно*) конкретизују емоционални тон.

- 21) Znaš kad ne mogu da te pogledam. Ne mogu da ti se obratim. *Mislim*, оно, izvini, ali gadiš mi se.
- 22) Ti si druze mnogo glup. *Mislim* stvarno...toliko si glup da nemam sta da ti kazem i pokusam objasniti.
- 23) Bazuke za gađanje aviona!? *Mislim* stvarno, mogli su malo da se potrude...

5.1.2. У следећој групи примера маркер *мислим* уводи сегмент који стоји према претходном исказу у односу допусности. Како истиче С. Ристић (Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 111), значење допусности код партикула „засновано је на односу узајамности и односу супротстављености“, при чему „ове јединице 'допуштају' реализацију садржаја модификованог сегмента иако се повезани сегменти међусобно искључују“. Управо се тај однос уочава и у наведеним примерима: садржај уведен маркером *мислим* не поништава претходну тврдњу, већ њено важење ограничава, релативизује или условљава садржајем који следи. У том смислу маркер *мислим* је функционално близак маркеру *додуше*, као и маркерима *заправо*, *истиина* и у *ствари* у допусном значењу.

У пр. 24–26 употребом маркера *мислим* говорник сигнализује преиспитивање тачности раније изнете тврдње и истовремено успоставља везу са садржајем који је коригује, преобликује. Таква употреба омогућава да се исказ не повуче у потпуности, већ да се његово значење нијансира, чиме се ублажава категоричност и оставља простор за даљу дискусију са саговорником.

- 24) Nikad nisam izjavio 'da se ja pitam, nikada se ne bi odr[a]žavale utakmice sa publikom'. *Mislim*, jesam izgovorio na jednom mestu, ali ne javno.
- 25) Meni jedan prijatelj rece da ima fora sa ny...a to je da je grad namenjen za single people. i kada malo bolje razmislim, stvarno jeste. *mislim*, nije... ali za parove nije svakako.

- 26) *Mozda zainteresovanost nije prava rec mislim, jeste, ali moram da definisem na sta se misli.*

Нешто другачији вид односа допусности уочава се у пр. 27–29, где накнадни сегмент не доводи у питање саму оцену, већ њен домет. У тим случајевима *мислим* сигнализује прелаз ка исказу којим се важење изречене оцене ограничава и релативизује. Из перспективе теорије релевантности, маркер *мислим* у овим примерима наводи саговорника да претходну тврдњу тумачи као отворену за даље преиспитивање, што смањује ризик да се критика схвати као искључиво негативна или коначна.

- 27) *Dobili smo odlicnu ponudu. Mislim, ni jedna nece biti dobra za Srbiju, ali bar da iscupamo koliko mozemo.*
 28) *Ali onda Kortedani preuzima pero i to više nije to. Mislim, nije loše, čak je i solidno, ali nije to ni B od Bluberija.*
 29) *Meni je Quiet Place bio skroz dobar film. Mislim, ništa šta ću gledati ponovno, al sasvim solidno za popuniti sat-dva, koliko već traje.*

Сличан начин обликовања исказа уочава се у пр. 30, с тим што се овде допусни однос остварује у комбинацији маркера *мислим* и *оно*. Преувеличану тврдњу (*glavna faca i odeljenju*) говорник сегментом *glavna, nisam bas glavna glavna* накнадно ублажава, али не негира њен основни смисао. Маркер *мислим* притом сигнализује прелаз ка корекцији, док маркер *оно* уноси разговорну неодређеност, чиме се ублажава категоричност исказа.

- 30) *Najgore je sto sam glavna faca u odeljenju... mislim, ono, glavna, nisam bas glavna glavna...ali sve devojce trce za mnom...*

Допусни однос међу сегментима исказа постоји и у пр. 31, у коме се корекција претходног садржаја остварује увођењем алтернативне могућности. На тај начин говорник не поништава првобитну процену, али је релативизује остављајући могућност и за другачији исход ситуације.

- 31) *Ali opet sa druge strane da nisam imala i podršku porodice i prijatelja, ne bih mnogo ni uspela... Mislim, možda bi – ne znam šta bi se desilo; ali podržavali su me definitivno.*

Издвојићемо и пр. 32, у коме се иницијална препорука задржава, али се њено важење условљава вољом саговорника. Оваквом формулацијом говорник, у складу са стратегијом негативне учтивости, свој став ублажава, усмеравајући саговорника да изречено протумачи као ненаметљиву препоруку, а не као обавезу.

- 32) *Bilo bi dobro da sutra dođeš kod Nate. Mislim, ne moraš ako nećeš.*

5.2. *Мислим* као маркер говорниковог односа према исказу и саговорнику

Поред функција у организацији исказа, маркер *мислим* може указивати и на говорников однос према садржају исказа, као и на његов однос према саговорнику. У тим случајевима он остварује модалну вредност, при чему функционише као показатељ говорникове процене, става, намере или циља. Када се односи на садржај исказа, *мислим* реализује значења коментара и уверености, док у функцији усмереној ка саговорнику може имати обележја конвенционалности и усмеравати ток комуникације (исп. Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 97–98).

5.2.1. У грађи бележимо више примера у којима маркер *мислим* реализује значење уверености, при чему сигнализује да говорник није потпуно сигуран у тачност навода (пр. 33, 34), да одређену тврдњу износи као претпоставку (пр. 35) или да даје субјективни вредносни суд (пр. 36, 37). У тим примерима овај маркер функционише као епистемичка ограда и еквивалентан је с дискурсним маркерима *рекао бих* и *чини ми се*. Из угла теорије релевантности, он процедурално усмерава примаоца поруке да садржај не интерпретира као коначну и проверену чињеницу, већ као оквирну процену или говорниково лично уверење.

33) Doduse ekipa su kojoj se najlaklje sude penali. U poslednjih pet kola, *mislim*, na svakoj utakmici.

34) Video sam od kuće kad je Đokić pošao, *mislim*, posle ponoći i javio sam Jojketu.

35) Ma ne brini, sve će biti okej. On je, *mislim*, već razgovarao s njom.

36) Kakav snažan, široki glumački dijapazon. Kakva dubina, kakav volumen. Nije, *mislim*, ni prepoznat ni vrednovan koliko je zavređivao.

37) Imati kome dati ljubav, to je, *mislim*, najveća sreća.

5.2.2. У пр. 38 маркер *мислим* реализује значење коментара којим се претходни исказ накнадно интерпретира и вреднује, при чему се информативно тежиште помера са изреченог садржаја на говорников став према њему. У овом случају је маркер *мислим* функционално еквивалентан с дискурсним маркерима *ако ћемо љубав, истини на вољу, љубав говорећи*.

38) Tito je bio pre toga, to je čovek koji je stvarno bio kao što treba da bude, *mislim*, niko nije savršen.

5.2.3. Значење конвенционалности маркер *мислим* реализује у употребама у којима сигнализује односе међу учесницима у комуникацији у оквиру одређених, друштвено утврђених образаца. У тим случајевима он делује као експликатор емоционалног односа говорника према саговорнику и обликује комуникацијску атмосферу. Његова употреба је тада условљена конкретном ситуацијом, као и нормама говорне етикеције, па може сигнализovati скретање пажње, неслагање, чуђење или уважавање саговорниковог става.

5.2.3.1. У пр. 39 говорник, у складу с конвенционалним обрасцима комуникације, у сам исказ укључује и претпостављену реакцију саговорника. Тако маркер *мислим* најављује садржај који се подразумева у датом комуникативном контексту, због чега је близак маркерима *наравно*, *разуме се*, *разумљиво*. Истовремено, сегментом који следи говорник исказује свест о могућем неслагању и тиме ублажава потенцијални сукоб. Тако маркер *мислим* функционише и као средство стратегије учтивости, којим се одржава равнотежа између изнетог става и саговорниковог мишљења.

39) Nadam se, zbog Grka, da ćemo uskoro pronaći rešenje... *Mislim*, vi se nećete složiti...

5.2.3.2. У пр. 40–42 маркер *мислим* се јавља као конвенционално средство скретања пажње саговорнику. Он у овим примерима најављује сегмент од посебног комуникативног значаја, па је функционално еквивалентан с маркерима *види* и *слушај*. Тај сегмент има облик конвенционализованих формула којима говорник показује како треба разумети његову комуникативну намеру и одржава одговарајући однос са саговорником. Управо захваљујући тим формулама, исказ се уклапа у оквире учтиве комуникације, јер се потенцијално осетљив садржај формулише тако да се не угрози образ саговорника.

40) Čak i sa pomoćnom jednačinom dolazimo do toga. *Mislim*, nemoj krivo da me shvatiš, ne raspravljам se, ne pametujem, pitam, jer me zaista zanima.

41) Ko tu pravi grđu štetu sasvim je jasno. *Mislim*, nemoj ovo što pišem shvatati lično, jer te ne znam, ne znaš ni ti mene.

42) Imaš lepo slova sa ččžšđ, pa koristi ih brate. *Mislim*, nemoj se ljutiš, ali pođi prvo od sebe, pa navali na vrsne gramatičare.

5.2.3.3. Посебну пажњу завређују и пр. 43–45, у којима маркер *мислим* не уводи нови пропозициони садржај, већ у споју с маркером *стварно* непосредно изражава говорникову реакцију на претходни исказ. У пр. 43 говорник подразумева да саговорник већ зна какав је његов став о изреченом, док у пр. 44 и 45 показује да се не слаже са саговорником, да му се чуди. У тим случајевима *мислим* се може супституисати дискурсним маркерима *дај*, *молим те*, *не преићеруј*, јер сигнализује да говорник изречено доживљава као непримерено или неочекивано. Из угла теорије релевантности, спој маркера *мислим* и *стварно* усмерава саговорника да говорников став протумачи као саморазумљив, без потребе за даљим образлагањем.

43) Pročitah komentare u nadi da ću stvarno videti iskustva korisnika.. Kad ono, pisali zaposleni u firmi... *Mislim*, stvarno...

- 44) Ja napisao na pocetku spojleri ali vidim svi krenuli opstu pricu pa nisam kasnije alarmirao. Ali i ti cekas do utorka da gledas epizodu, *mislim* stvarno:D
- 45) A vrhunac bezobrazluka je što nam se nakon svega što znamo, ti i tebi slično ponovo nudite da nas nekud vodite ?! *Mislim* stvarno...

6. Закључак

Истраживање је показало да дискурсни маркер *мислим*, као полифункционална јединица, у неформалној писаној комуникацији на српском језику има важну улогу у обликовању односа међу сегментима исказа, али и у сигнализовању говорниковог односа према изреченом садржају и према саговорнику. У употребама у којима организује однос између делова исказа, *мислим* се јавља као маркер односа једнакости и допусности. У првом случају уводи прецизирање, објашњење или резимирање претходно изреченог, док у другом важење претходне тврдње ограничава, релативизује или условљава садржајем који следи. С друге стране, када сигнализује говорников однос према исказу и саговорнику, маркер *мислим* реализује значење уверености, коментара и конвенционалности, а у појединим примерима функционише и као средство стратегије учтивости. Притом се показује да је у конкретним употребама овај маркер еквивалентан с различитим дискурсним маркерима, што додатно потврђује његову полифункционалност и омогућава прецизније разграничење појединих значења. Примењени теоријско-методолошки оквир показао се погодним за његов опис: теорија релевантности – за усмеравање интерпретације, теорија говорних чинова – за модификацију комуникативне вредности исказа, а теорија учтивости – за ублажавање исказа и обликовање односа са саговорником.

ЛИТЕРАТУРА

- Бадурина 2018: Lada Badurina, O semantici i pragmatici diskursnih oznaka, u: *Riječki filološki dani*, 11, ur. Lada Badurina, Nikolina Palašić, Rijeka: Filozofski fakultet, 65–74.
- Бадурина–Прањковић 2021: Lada Badurina, Ivo Pranjković, Vrste riječi, gramatikalizacija i pragmatikalizacija, u: *Riječki filološki dani*, 12, ur. Dejan Durić, Borana Morić Mohorovičić, Nikolina Palašić, Rijeka: Filozofski fakultet, 63–74.
- Блејкмор 2002: Diane Blakemore, *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Браун–Левинсон 1987: Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Дивалд 2011: Gabriele Diewald, Pragmaticalization (defined) as grammaticalization of discourse functions, *Linguistics* 49/2, 365–390.
- Јелић 2025: Гордана Јелић, <Ај сад значи све ок ☺> Улога дискурсних маркера у кратким порукама, у: *Lingvistički mozaik: primenjena lingvistika u čast Vesni Polovini*, ur. Snežana Gudurić, Novi Sad: Filozofski fakultet – Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filološki fakultet, 69–85.
- Марић 2015: Sanja Maričić, Lekseme *brate* i *čoveče* kao diskursni markeri u komunikaciji srpske omladine, у: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* IV/2, ur. Snežana Gudurić, Marija Stefanović, Novi Sad: Filozofski fakultet, 289–299.
- Мишковић–Луковић 2006: Mirjana Mišković-Luković, *Semantika i pragmatika iskaza: markeri diskursa u engleskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Нигојевић 2011: Magdalena Nigoević, Neka načela određivanja diskursnih oznaka, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37/1, 121–145.
- Остин 1962: John L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford: Clarendon Press.
- Половина 2019: Vesna Polovina, *Signali diskursa*, Beograd: Filološki fakultet.
- Пипер 1997: Predrag Piper, *Jezik i prostor*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ристић–Радић–Дугоњић 1999: Стана Ристић, Милана Радић–Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*. Београд: Филолошки факултет.
- Серл 1969: John R. Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Спербер–Вилсон 1995: Dan Sperber, Deirdre Wilson, *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Трагот–Дашер 2002: Elizabeth C. Traugott, Richard B. Dasher, *Regularity in Semantic Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Фрејзер 1999: Bruce Fraser, What are discourse markers, *Journal of Pragmatics* 31/7, 931–952.
- Френк-Јоб 2006: Barbara Frank-Job, A dynamic-interactional approach to discourse markers, in: *Approaches to discourse particles*, ed. Kerstin Fischer, Amsterdam: Elsevier, 359–374.
- Шифрин 1987: Deborah Schiffrin, *Discourse markers*, Cambridge: Cambridge University Press.

ИЗВОРИ

ПДРС 1.0: Веб-корпус Serbian Web Corpus PDRS 1.0, креиран у оквиру пројекта *Јавни дискурс у Републици Србији*, <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10>.

РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XXII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–.

Milena D. Milosavljević

THE DISCOURSE MARKER *MISLIM* IN INFORMAL WRITTEN COMMUNICATION IN SERBIAN

S u m m a r y

This paper analyzes the use of the discourse marker *mislim* in contemporary Serbian, based on a corpus of informal written communication that includes comments from internet forums and portals, as well as private messages. The aim of the study is to describe the functional and lexical-semantic characteristics of this marker and to point to its semantic-pragmatic equivalence with other discourse markers. The analysis is grounded in a cognitive-pragmatic approach and draws on relevance theory, speech act theory, and politeness theory. The findings show that the discourse marker *mislim* plays an important role in the organization of meaning and the modification of the communicative value of utterances, as well as in shaping the relationships among participants in communication.

Keywords: discourse markers, the discourse marker *mislim*, informal written communication, pragmaticalization, relevance theory, speech act theory, politeness theory.

Приказ

Сећање на академика Милку Ивић: делање и научно наслеђе,
ур. Софија Милорадовић, Мотоки Номаћи*

Научни скуп „Сећање на академика Милку Ивић – делање и научно наслеђе“ одржан је 27. новембра 2023. године у виду онлајн-формата у организацији двеју установа – Института за српски језик САНУ (Србија) и Истраживачког центра за словенско-евроазијске студије Универзитета Хокаидо (Јапан). Обележавајући стогодишњицу рођења акад. Милке Ивић (11. 12. 1923 – 7. 3. 2011) девет лингвиста је у оквиру трију секција скупа изнело своја запажања о једном од најугледнијих представника српске лингвистике, чији је радни век обухватио више од шест деценија ретке посвећености свом позиву, која је током друге половине XX и почетком XXI века изнедрила бројне и вредне синтаксичке и семантичке увиде, превасходно, у србистици (сербокроатистици) и лингвистичкој славистици, те на пољу опште лингвистике. Међу излагачима су најбројнији били њени савременици, ученици, сарадници и колеге, а уз њих чуо се и глас генерације истраживача упознате са делом Милке Ивић после 2011. године путем њених лингвистичких прилога. По одржавању скупа, 2024. године, у издању његових организатора, штампан је истоимени зборник,¹ који на овим страницама представљамо.

Зборник, након уредничког текста „Реч унапред“ (стр. 7–9), доноси излагања распоређена у трима централним поглављима: „Сећање на академика Милку Ивић и њену сарадњу са иностраним колегама“ (стр. 11–39), „Научна делатност академика Милке Ивић везана за Институт за српски језик САНУ“ (стр. 41–67), „Импликација научних тема академика Милке Ивић у савременој лингвистици“ (стр. 69–113). Осим њих,

* Београд: Институт за српски језик САНУ – Сапоро: Истраживачки центар за словенско-евроазијске студије Универзитета Хокаидо, 2024, 173 стр.

¹ Зборник има осам радова, а на скупу је излагала и Јуми Накађима (стр. 8).

зборник садржи још две тематске целине – „Прилози“ (стр. 115–159) и „Фотографије“ (стр. 161–173).

Радови за зборник стигли су из више лингвистичких средина и њихових научних и наставно-научних установа, међу којима су: Институт за српски језик САНУ (Београд), Филозофски факултет (Нови Сад), Универзитет Корнел (Итака, Њујорк), Универзитет Хокаидо (Сапоро), Градски универзитет за стране студије у Кобеу. Уредници зборника су Софија Милорадовић и Мотоки Нوماћи.

У првом поглављу читамо два прилога. Вејлз В. Браун се у „Сјећању на професорку Милку Ивић“ (стр. 13–18) подсећа свог упознавања са проф. Милком Ивић и проф. Павлом Ивићем и времена док је као студент лингвистике и славистике слушао њихова предавања – прво на летњим курсевима 1964. године у Блумингтону на државном универзитету, а затим и на Филозофском факултету у Новом Саду током годишњег студијског боравка (стр. 13–15). Аутор нам, између осталог, предочава свој суд о књизи *Правци у лингвистици* (1963) М. Ивић, закључујући да је њен значај очитован и у томе што је у својим каснијим издањима ова књига постала најчитанија и најпревођенија књига српске и југословенске лингвистике (стр. 14). Поред тога, сазнајемо и да је М. Ивић на предавањима из предмета Савремени српскохрватски језик и Општа лингвистика у акад. 1964/65. години на Филозофском факултету у Новом Саду велику пажњу посвећивала првом тому књиге *О језичкој природи и језичком развоју* Александра Белића, да је често цитирала лингвисте женевске школе, те Билера, Рајхенбаха, Јакобсона, Трубецког, А. Чикобаву, Ј. Куриловича, Ј. Вахека, Вајнрајха, Хокета, Де Грота, В. Брендала, Л. Хјелмслева, глосематичаре итд. Уз то, В. Браун истиче и да је М. Ивић на предавањима радо наводила примере из различитих језика, било словенских, било несловенских, те да јој је прилежно праћење лингвистичке литературе и изван граница славистике управо то и омогућавало (стр. 14–15).

Мотоки Нумаћи у раду „Академик Милка Ивић у Токијском институту за лингвистичке студије 1968. године“ (стр. 19–38) приказује садржај шест предавања Милке Ивић у Токијском институту за лингвистичке студије одржаних од 22. до 28. августа 1968. године у склопу Трећег међународног семинара за теоријску лингвистику, као и јавног предавања од 30. августа исте године (стр. 27–32). Уопште гледано, рад доноси и обиље историографски значајних података, чиме се изграђује подлога за потпуније сагледавање научног доприноса Милке Ивић, посебно у педесетим, шездесетим и седамдесетим годинама XX stoleћа. Тако се, на пример, лингвистички профил М. Ивић осветљава узима-

јући у обзир утицај Белићевог учења (стр. 26–27, 32–34), актуелних кретања у науци о језику тог доба (стр. 21–24, 27–32), развијања структурализма половином XX stoleћа и познанства с Романом Јакобсоном (стр. 21–24). Посебно је размотрена улога књиге М. Ивић *Правци у лингвистици* у добијању позива за предавања на Токијском институту за лингвистичке студије од његовог оснивача акад. Шири Хаторија (стр. 24–27). Висока оцена њених предавања темељи се, како се подвлачи, на одличној обавештености о кретањима у свету лингвистике, као и на могућности упознавања јапанских лингвиста са учењем Александра Белића (стр. 32–34, 35).

Друго поглавље, с насловом „Научна делатност академика Милке Ивић везана за Институт за српски језик САНУ“, садржи три прилога. У првом од њих, „Милки Ивић у спомен и у част“ (стр. 43–51), Софија Милорадовић предочава допринос Милке Ивић деловању Института за српски језик САНУ, као установе за коју су везани њени истраживачки почеци, а касније уреднички, редакторски, рецензентски послови, те учествовање у раду или вођење Академијиних одбора и управних тела Института у периоду после пензионисања на Филозофском факултету у Новом Саду 1984. године (стр. 43–44). Највећи део прилога посвећен је приказивању публикација изашлих у част, а касније у спомен Милки Ивић, уз осврт на заступљеност сарадника Института у њима (стр. 44–48). Ради се о следећим издањима: Милена Бабић, *Библиографија радова академика Милке Ивић. У часи осамдесет година живота*. Издања Библиотеке 23, Београд: САНУ, 2005; *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII*. Посвећено академицима Милки Ивић и Павлу Ивићу поводом 60-годишњице живота, Нови Сад: Матица српска, 1984–1985; *Јужнословенски филолог LXIV*. У част академика Милке Ивић поводом 85-годишњице рођења, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2008; *Јужнословенски филолог LXVII*. У спомен на академика Милку Ивић, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2011; *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику LIV/1*. Посвећено сећању на академика Милку Ивић, Нови Сад: Матица српска, 2011; *Lingvistika Milke Ivić*, ur. Predrag Piper, Milorad Radovanović, Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug, 2008 (стр. 44–48).

У следећем чланку „Академик Милка Ивић као главни уредник *Јужнословенског филолога*“ (стр. 53–60) Сreto Танасић напомиње да је од свих делатности Милке Ивић у Институту за српски језик САНУ најдужа она везана за часопис *Јужнословенски филолог*, те да је она остварена двојачко – објављивањем прилога у њему и обављањем ду-

жности главног уредника (стр. 53–54). Наведено поткрепљују подаци да се у првом случају ради о публиковању око седамдесет радова, критика и приказа на страницама *Јужнословенског филолога* током шест деценија, од 1950. године и броја XVIII до 2010. године и броја LXVI, у другом случају то је његово уређивање дуже од три деценије – од 1975. године и броја XXXI до 2007. године и броја LXIII (стр. 54–56).² У раду се наглашава да се Милка Ивић старала и о оживљавању *Библиотеке Јужнословенског филолога*, што је за резултат имало објављивање око 25 издања у новој серији те едиције (стр. 57). Такође, из свега изнетог можемо се упознати и са фактима из историје *Јужнословенског филолога*, прекидима у његовом излажењу у периоду између два светска рата и концепцијским темељима његових покретача, Љ. Стојановића и А. Белића, што је створило основу за закључак о томе да је као главни уредник Милка Ивић следила изворну оријентацију часописа (стр. 53–58).

У овом поглављу читамо и рад „Немерљив допринос Милке Ивић *Речнику САНУ*“ (стр. 61–67) Раде Стијовић, у чијем се центру пажње налази допринос Милке Ивић изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, посебно у двама периодима. Први обухвата време када је М. Ивић, по дипломирању, у Институту за српски језик, била укључена у пројекат израде *Речника* у трајању од 1949. до 1955. године, када прелази на Филозофски факултет у Новом Саду. Други период о којем се детаљније говори полази од 1976. године, када је М. Ивић, поставши академик САНУ, била прво члан, па научни секретар, а затим и председник Академијиног Одбора за *Речник* (стр. 61–63). Указује се да је рад Одбора на чијем је челу била М. Ивић одликовало стално старање за питања актуелности *Речника*, осавремењавања лексичког фонда, попуњавања белина у народној и дијалекатској лексици, сачињавања елабората о изворима за ексерпирење, обраде пунктова, обрађивања стручних термина (стр. 62) итд. Истиче се да се допринос М. Ивић огледа како у рецензирању више књига *Речника* – прва рецензија је била за 11. књ. 1979, а последња за 17. и део 18. књ. 2002. године, што чини више од 6.000 речничких страница, тако и у томе што су њени научни радови постали основица за унапређивање лексикографске праксе, увођењем нових модела обраде грађе (стр. 63–65).

Трећа тематска целина почиње радом Миливоја Алановића „Погледи Милке Ивић на структурне и значењске односе у простој реченици“ (стр. 71–85). У чланку се указује на теоријске и методолошке осно-

² Број LVI (2000) часописа *Јужнословенски филолог*, посвећен успомени на академика Павла Ивића, уредио је Слободан Реметић (в. стр. 56).

ве лингвистичких истраживања Милке Ивић – на почетку је то ослонац у структуралистичком методу, да би касније били примењивани трансформационо-генеративни, функционални, когнитивни и конструкциони приступ. Предочава се да је Милка Ивић сматрала да кључну важност за конституисање реченице, па тако и активног, пасивног или имперсоналног реченичног типа, имају психолошки, когнитивни и социокултурни феномени (стр. 72). У централном делу рада приказани су увиди М. Ивић до којих је дошла при испитивању хијерархијских односа у реченици, статуса реченичних конституената, формално-значењских обележја реченичних чланова – нпр. предиката, директног објекта, адвербијала (стр. 73–81). У сумарном делу чланка напомиње се да рецепција лингвистичких проучавања М. Ивић у савременој науци о језику, неизоставно, обухвата главна радна начела која је она формулисала или популарисала. То су, између осталог, закључци о томе да граматичке структуре представљају одраз концептуалних структура, да се менталним приступом лексичком значењу речи дефинишу конструкционе могућности исказа, да је реченица граматичка категорија, да у реченици постоји разлика између формалног и садржинског плана, да у хијерархијској структури реченице предикат има примарни статус, да су семантичке улоге концептуалне категорије без једног сталног облика граматикализације (стр. 81) итд.

Представник генерације лингвиста која је у науку о словенским језицима крочила након смрти М. Ивић је Канаме Окано. У раду „Именичка и глаголска проблематика у делима академика Милке Ивић“ (стр. 87–98) К. Окано се бави доприносом Милке Ивић на пољу испитивања именичке и глаголске проблематике у словенским језицима, када се указује на домете њених проучавања морфологије именица, именичких категорија броја и рода, те глаголског вида (стр. 87–95). Применом теоријско-методолошког обрасца датог у раду Милке Ивић „Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима“ из 2007. године и уважавањем у њему представљених резултата, аутор анализира синтаксичко-семантичке односе у конструкцијама са олфакторним перцептивним глаголима, поредећи стање у српском и јапанском језику (стр. 91–95).

У раду Александре Марковић „Грамматичка истраживања академика Милке Ивић – предлошко-падежни систем и обавезна детерминација у српском језику“ (стр. 99–113) говори се о достигнућима М. Ивић у оквиру начелних разматрања падежног система у српском (српскохрватском) језику (стр. 100–102), у дефинисању и опису обавезне детерминације и употребе падежних облика (стр. 102–103), затим и о

одјецима проучавања о обавезној детерминацији како у српској, тако и у светској лингвистици (стр. 103–104), те о студијама посвећеним предлозима (стр. 104–105). У двама одељцима чланка пажња се усмерава на теоријско-методолошки поступак Милке Ивић (стр. 105–106), те на његово поређење са теоријско-методолошким приступима лингвиста који су испитивали падеже у српском (српскохрватском) језику од седамдесетих година прошлог века до данас – монографски или у виду других прилога граматичкој литератури (стр. 107–108).

Осим радова, зборник садржи и четрнаест прилога, чију главнину оличавају архивска документа, попут писама Милке Ивић и Павла Ивића упућених Александру Белићу – појединачних или заједничких, писама Милке Ивић госпођи Јакобсон и Роману Јакобсону, писма Павла Ивића Кенету Нејлору. Уз њих, у овај одељак улазе и: молба Милке Ивић за одобрење рада на докторској дисертацији Александру Белићу, кратка биографија из времена када је била асистент у Институту за српски језик, насловна страна 11. броја јапанског часописа *Коџоба но уђу* из 1968. године, посвећеног Ивићима поводом њихове посете Јапану, распоред предавања Павла Ивића и Милке Ивић на Универзитету у Токију, распоред предавања Милке Ивић на Универзитету у Калифорнији, писмо Александра Белића Роману Јакобсону, одговор А. Гундорова Александру Белићу.

Завршни одељак доноси фотографије из личних или институционалних архива – нпр. из времена боравка Милке Ивић у Јапану – са предавања и испред Државног истраживачког института за јапански језик, те са Шестог Међународног конгреса слависта у Прагу 1968. године, из Библиографског одељења САНУ, Архива Матице српске итд. (стр. 163–173).

Приказани зборник представља драгоцен извор из кога се заинтересовани читалац може подробније упознати са сарадњом акад. Милке Ивић са колегама из иностранства, са њеном делатношћу везаном за Институт за српски језик САНУ, те са утицајем њених истраживања и постигнућа на савремене лингвистичке и славистичке токове. Ипак, пре свега, зборник пред нама јесте документ незаборава и живог сећања на научника изузетне даровитости и неуморне, узорне посвећености, иза кога је остало ретко богато лингвистичко наслеђе, путоказ будућим поколењима. То се посебно види и из многих речи учесника скупа – подсетимо се, на овом месту, само неких од њих, нпр. констатације Р. Стијовић о значају доприноса акад. Милке Ивић – „Рекла бих на крају да је српски народ имао срећу да се у њему роди научник светског гла-

са, речено речима професорке Ивић, али о другоме – 'горостас по делу и по дејству'“ (стр. 65).

*Марија М. Ойачић**

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-5707-3476>

* mmopacic@outlook.com

*Славјански мир в настоящем и прошлом. Памяти
Владимира Павловича Гудкова: сборник статей,
под ред. Е. И. Якушкиной**

Навршило се пет година откако нас је напустио Владимир Павлович Гутков (22. 5. 1934 – 5. 8. 2020), велики руски слависта и србиста, дугогодишњи професор на Филолошком факултету Московског државног универзитета Ломоносов. Прилика је то да се подсјетимо на овог великог посленика на пољу славистике и србистике, који је пуних пет деценија и једну десетину шесте предавао српски (и српскохрватски) језик на Московском државном универзитету и још дуже изучавао наш језик. Поводом смрти, његов матични Филолошки факултет МГУ Ломоносов је 24. и 25. маја 2021. године организовао научну конференцију, на којој су учествовали и српски лингвисти. Одлазак великог свјетског србисте и српског пријатеља примјерено његовим заслугама забиљежен је и у Београду. Поред Института за српски језик САНУ, његову смрт пропратио је и дневни лист *Полиџика*, а ин меморијам је објављен у часописима *Наш језик* LI/2 (2020) и *Јужнословенски филолог* LXXVII/1 (2021)¹.

Владимир П. Гутков је 1951. године уписао студије на Филолошком факултету Московског државног универзитета М. В. Ломоносов на групи за српски језик Славистичког одјељења. Студије је окончао 1956, а аспирантуру 1962. Дисертацију „Форме будућег времена в сербохрватском литературном языке“ одбранио је 1964. године. На славистичкој катедри је радио више од пола вијека – од 1962. до 2013. године, када се пензионисао. За доцента на овоме факултету је изабран 1970. године, а за професора 2011. године. На Универзитету Ломоносов

* Москва: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Филологический факультет, МАКС Пресс, 2022, 224 стр.

¹ Писац овог текста ин меморијам В. П. Гуткову објавио је, на молбу његове ученице и наследнице Јекатерине И. Якушкине, и у руском часопису *Стефанос* (Москва, с. издање 18. 8. 2020).

стекао је велики углед и обављао многе значајне стручно-друштвене дужности. Дуго година је био шеф Катедре за словенску филологију на Филолошком факултету – од 1991. до 2010. године, био је продекан Филолошког факултета, био је члан Научног савјета Филолошког факултета и члан Научног савјета Државног универзитета Ломоносов, руководио је дуги низ година и удружењем филолошких факултета Русије. Слависта широког формата (Богдан Терзић) и србиста, Владимир П. Гутков је био превасходно србиста. Може се то закључити и на основу курсева које је држао на Филолошком факултету у Москви, али и по укупном учешћу радова са српском тематиком у његовој библиографији. На матичном факултету држао је у својој дугој наставничкој каријери много курсева – из граматике српског (раније српскохрватског) језика, претежно морфологије и морфосинтаксе, историје и дијалектологије српског језика, историје српског језика код Срба XVIII–XX вијека, српске лексикографије и лексикологије, затим специјалне курсеве као *История славянского языкознания*, *Национально-территориальные варианты сербохорватского литературного языка*, *Сербохорватский язык в его историческом развитии и современном функционировании*.

И научни рад В. П. Гуткова био је у доброј мјери у сагласју са наставним курсевима. Дао је велики допринос проучавању и научном интересовању за српски језик у Русији, као и историји српско-руских научних веза. Био је чест гост на научним конференцијама у Србији. Објављивао је у већем броју српских лингвистичких часописа: *Јужно-словенски филолог*, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, *Наш језик*, *Књижевност и језик*, *Српски језик*, *Славистика*, чији је био и члан уредништва једно вријеме. Прилика је да подсјетимо да је свој први рад у Србији објавио управо у нашем часопису – *Наш језик* 1963. године, што је, судећи према доступној библиографији, његов трећи рад у научној каријери. Укупно је у овом часопису објавио једанаест радова. У Србији су објављене двије његове књиге *Славистика – србистика: изабрани радови* (Београд – Нови Сад, 2005) и *Грамматические очерки – Граматички огледи* (Београд, 2013). Прва је посвећена језичкој историји у славистици и србистици, друга синхронизи у србистици, а објављена поводом његова одласка у пензију. Већ сам раније истицао да је он један од ријетких страних слависта који је своје књиге посвећивао српским лингвистима, и то двије: књигу *Славистика – Србистика* (Москва, 1999)² посветио је академику Павлу Ивићу, а књигу *Исследование частных вопросов истории славянских*

² Приказ ове књиге објавио сам по њеном изласку у *Нашем језику* XXXIII/3–4, 2000, стр. 333–337.

языков (Москва, 1997) Митру Пешикану. О његовом научном дјелу у поговору књизи *Грамматические очерки – Грамаїички огледи* написао сам и следеће: „И књига *Грамаїички огледи* на најбољи начин сведочи о научним врлинама В. П. Гуткова. Узорна акрибичност, изузетна одговорност према језичким фактима, невероватно обиље података на којима заснива своја истраживања и аргументује своје закључке делује помало опомињуће у данашње време, кад се почесто у научни рад иде без солидније властите грађе, кад се тражи лакши начин да се дође до неких језичких података – лакши, али зато и много несигурнији“ (стр. 186–187). Поред признања која су му лично одавали српски лингвисти и многих пријатељстава која је створио с њима, и у Србији је Владимир П. Гутков добијао и формална признања за све што је учинио за српски језик и културу кроз дуги низ деценија свога научног и педагошког рада. Прву награду „Павле Ивић“, највеће признање које се додјељује у области науке о језику код нас, добио је управо Владимир П. Гутков за књигу *Славистика – Сербистика*, а такође добио је и Повељу почасног члана Славистичког друштва Србије.

Зборник с конференције у спомен Владимиру П. Гуткову објавио је 2022. године његов Филолошки факултет у редакцији Јекатерине Ивановне Јакушкине, његове ученице и наследнице³. У њему су радови који освјетљавају лик професора Гуткова као педагога, затим радови у вези с његовим научним интересовањима. Разумљиво је што је највећи број радова из лингвистике. Зборник је подијељен на три поглавља и доноси укупно двадесет четири рада:

ВОСПОМИНАНИЯ: *С.А. Жук, Г.П. Тыртова*. Владимир Павлович Гудков – наш учитель, педагог и учёный (с. 5–10); *Е.Н. Ковтун*. Учебно-методическая деятельность В.П. Гудкова и создание концепции филологического образования (с. 11–19); *Е.В. Тимонина*. Вклад В.П. Гудкова в создание школы переводчиков-синхронистов славянских языков МГУ (с. 20–25);

ЯЗЫКОЗНАНИЕ: *Н.Е. Ананьева*. Полонизмы в историческом романе-календарии Бориса Акунина «Седмица Трехглазого» (с. 26–34); *М.Н. Белова*. Модальность в «Рыбном букваре» Петра Берона 1824 года (с. 35–46); *Ж.Ж. Варбот*. Заметки по сербскохорватской этимологии (с. 47–50); *М.М. Громова*. Словенские народные сказки и легенды в переводах на русский язык (1861–1904 гг.) (с. 51–58); *И.Е. Иванова*. Своеобразие сербской пунктуации в сопоставлении с русской (с. 59–65); *М. Kalezić*. On Serbian nalep/nalijen ‘Aconitum napellus’ (с. 66–75); *М.Ю.*

³ Читаоци ће уочити да се у овоме броју *Нашег језика* опраштамо и од наше рано преминуле Каће; поживјела је свега пет година послје свога професора.

Котова, В.М. Мокиенко. Восточнославянско-сербские паремиологические параллели (с. 76–85); В.Г. Кульпина. О системных и текстовых показателях эволюции цветового зрения (на материале русского и польского языков) (с. 86–96); К.В. Лифанов. Попытки кодификации «восточнословацкого» литературного языка (с. 97–106); О.А. Просвирина. Контрастивный метод в сербистике и наследие Радована Кошутича (с. 106–112); И.А. Седакова. Семантическая асимметрия ряда однокоренных прилагательных в болгарском и русском языках (113–122); М.Љ. Ћисасојевић. Доприноси проф. В. П. Гудкова морфологији савременог српског књижевног језика (с. 123–133); С.З. Танасић. Пасивна дијатеаза у српском језику – у научној и граматичкој литератури (с. 134–150); С.М. Толстая. Наблюдения над сербскими заговорами: формулы аномальности (с. 151–158); Ю.Ю. Юдова. Онлайн-образование в школах Сербии в период пандемии коронавируса (с. 159–168); Е.И. Якушкина. Различия в лексике центральноюжнославянского диалектного континуума (с. 169–177);

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: И.Е. Адельгейм. «Дыры, щели, шрамы...»: Валбжих как пространство неукорененности в прозе Иоанны Батор (с. 178–186); М. Браксаторис. Идея множественности обитаемых миров в словацкой поэзии эпохи Просвещения (с учётом русского литературного контекста) (с. 187–197); О.В. Гусева. Неолингвизм в современной польской поэзии (с. 198–205); С.Н. Мещеряков. Творчество Иво Андрича в оценке российского литературоведения 1990-х гг. (с. 206–213); А.Г. Шеишен. Сербско-русское научное взаимодействие в 1920–1930-е гг.: фактор русской эмиграции (с. 214–221).

Аутори радова су у сваком поглављу наведени према руском азбучном реду. У првом поглављу ученици и колеге Владимира П. Гуткова износе сјећање на професора и говоре о неким видовима његове дјелатности на Филолошком факултету о којим се мање зна. Први рад „Владимир Павлович Гудков – наш учитель, педагог и учёный“ потписују Свјетлана А. Жук и Галина П. Тиртова. Обје су биле његови студенти а потом колеге на факултету. Галина Тиртова примјећује да је околност да проф. Гудков не буде примљен на студије англистике и германистике, што је он желио, већ на србистику, срећна околност: србистика је на МГУ добила изванредног зналаца и педагога. Свједочи како је он у вријеме непостојања савремених техничких средстава успијевао да учини наставу занимљивом за студенте – својим предавачким даром и припремањем за часове. Сјећа се да је већина студената жељела да слуша само савремени српски језик, али је он успијевао да их заинтересује и за „љепоту дубоке старине“ (стр. 7). Свјетлана Жук

истиче да је проф. Гутков за њу у току студија био неприкосновени ауторитет, и то не неком високопарношћу и строгошћу, већ добронамјерним односом према сваком студенту, безмјерним знањем и вјештином предавања, илустрацијама језичких чињеница добрим и занимљивим примјерима из текстова. Као доказ за то наводи да се студенти њене генерације нису заљубљивали у Иву Андрића на часовима књижевности, већ после часова српског језика (стр. 9). У професору Гуткову предавачу био је истовремено и научник. Он је у методици наставе уносио нешто од његовог приступа научном раду, о чему је нешто рекао у предговору за књигу *Грамматические очерки* (Београд, 2013): „Лишенный как иностранец или, точнее как инославянин, возможности воспользоваться индивидуальным, сложившимся с детства языковым чутьем и имевший большие трудности с проведением достоверного анкетирования подлинных носителей языка, я, любитель чтения, стал методично и последовательно штудировать сербские и хорватские тексты XX столетия“ (стр. 7). У другом раду Јелена Н. Ковтун говори о активном учешћу Владимира Гуткова у изради државних стандарда за студенте филологије. У трећем раду Јелена Тимоњина говори о доприносу проф. Гуткова у изградњи школе синхроних преводилаца словенских језика на Московском универзитету Ломоносов 1973–1975. године и истиче да се и на том послу он показао као високопрофесионални стручњак са крупним резултатима. Ова два прилога нам говоре колико је енергије и љубави улагао у унапређење студија славистике, што нам је ипак било мање познато.

Друго поглавље садржи радове из језика, уже струке професора Гуткова, па је и природно да се ту највише нашло – шеснаест радова. Било би много за овај прилог да се сви, макар и по реченицом – двије, прокоментаришу; зато ће се понешто рећи само о неким од њих. У најкраћем ће се прокоментарисати неки радови који су у вези са србистиком.

Жана Ж. Варбот, шеф Одјелења за етимологију и ономастику Института за славистику у Москви, у раду говори о етимологији двију дијалекатских српскохрватских ријечи. Прва је славонски дијалектизам *îšnuti*, чијом се етимологијом бавио и пољски слависта Вјеслав Бориш (1939–2021), навела је она, и затим дала своје виђење. Друга ријеч је опет славонска дијалекатска ријеч *šetrica*, посуда за мужу млијека. Ту ријеч Ж. Варбот је узела из грађе приложене уз докторску дисертацију Јекатерине И. Јакушкине, која ју је забиљежила у славонском селу Сиче (Хрватска), у ком живи готово искључиво хрватско становништво. Жана Варбот даје своје, увјерљиво тумачење етимологије те ри-

јечи. Ирина Е. Ивановна, доцент на МГУ, дуго се бави проблематиком српске интерпункције. У овој раду она у најкраћим цртама приказује српску правописну традицију у вези с интерпункцијом од А. Белића, преко Правописа из 1960. до правописне норме у интерпункцији послије раскида српско-хрватског књижевнојезичког заједништва. Затим прелази на поређење српске ситуације са руском. Ту види сличности и разлике. Истиче да се подударност посебно уочава у простој реченици у погледу употребе знакова интерпункције. Прописана употреба је умногоме идентична, разлике постоје у погледу слободе писца. Она закључује да се у руском и српском систему интерпункције јављају, истина у различитом степену, исти принципи: граматички, логички (смисаони) и интонациони (стр. 63). Истиче да граматички принцип у српском језику има карактер обавезности, каже да је логички принцип главни. Интонациони принцип у српској интерпункцији је веома важан – завршава рад И. Ивановна (стр. 65). Олга А. Просвирина (Москва) подсјетила је руску научну јавност на великог српског слависту и русисту Радована Кошутића, који је много година провео у Русији, прије и послије Октобарске револуције. Наводи да је он сматрао да учење руског језика не значи само упознавање и учење граматичких правила и непознатих ријечи, него и упозоравање на међујезичку интерференцију (стр. 107). У овој раду О. Просвирина се користи и радовима Владимира П. Гуткова; један од њих се односи на лексикографски рад Радована Кошутића. Такође, цитира и радове српског слависте Богдана Терзића о контрастивним методама Радована Кошутића.

Марина Спасојевић из Института за српски језик САНУ се позабавила доприносом Владимира П. Гуткова проучавању савременог српског језика, и то у морфологији – сектору где је он дао највише; уз рад у литератури је наведено 27 његових радова који су разматрани. Из закључног дијела овога рада треба навести бар краће изводе: „Научни опус В. П. Гудкова карактерише фактографија, акрибија и прецизно саопштавање резултата. Студије В. П. Гудкова значајна су и незаобилазна литература за сrbисте, за дескрипцију и норму савременог српског књижевног језика, како по својим закључцима, тако и по методологији анализе и интерпретацији грађе. У њима је разрађена методологија дескриптивне морфологије комбиновањем различитих метода и критеријума у анализи. [...] Својим резултатима и бројем обрађених тема проф. В.П. Гудков заузима битно место међу проучаваоцима флективне морфологије савременог српског књижевног језика“ (стр. 130–131). Више од половине анализираних радова В. П. Гуткова објављено је у бившој држави Југославији (15), највећи број у Србији, а опет највише

у часопису *Наш језик* (9); у литератури је и његова књига *Граматическе очерки. Грамајички огледи*, објављена у Београду. Стога сматрам овај рад додатно важним јер ће њиме бити приближен допринос В. П. Гуткова србистици и оној руској научној јавности која није имала увид у српску периодику.

Академик Светлана Толстој, шеф Одјељења за етнолингвистику и фолклор Института за славистику у Москви, на почетку свога рада образлаже зашто бајање, вјероватно, спада у жанр фолклора најтежи за анализу и проучавање. Разлога за то је, по њеном мишљењу, више. Први је постојање јасног задатка који се састоји у потреби да се дјелује на стање ствари у свијету и промјени тог стања у своју корист, други – архаичност самих текстова, који код словенских бајања вуку до прасловенског, у многим случајевима и до индоевропског стања. Трећи разлог, повезан с прва два, јесте постојање формула, постојање у њиховој структури клишетираних фрагмената, устаљених у своме садржају (мотива) и језичке форме, који се понављају у многим текстовима и често имају индоевропско поријекло или се јављају као универзалне за разне традиције (стр. 151–152). Даље она указује на то колико су у српском фолклору изучена бајања, који су проучаваоци, српски и руски, највише дали у проучавању – истичући велики допринос професора и академика Љубинка Раденковића у њиховом сакупљању и проучавању, који – као што знамо – припада великој руској школи фолклористике. На руској страни, треба то рећи, између осталих, велика је заслуга и С. Толстој у проучавању српског фолклора. У овоме своме раду академик Светлана Толстој посветила је пажњу једној мање проученој формули, коју је условно назвала аномалном зато што је њен циљ да се представи аномалном или парадоксалном ситуација која ће својом аномалношћу учинити непостојећом ту опасну ситуацију против које је усмјерено бајање (стр. 154). За илустрацију наводи неколико примјера које је скупио академик Раденковић, један од примјера: „Без матере рођена, без оца садељана, без попа крштена, коцем повијена, на камену љуљана. Устук у камен!“. Ове формуле, истиче С. Толстој, често имају конструкцију с предлогом *без*, како је и у наведеном примјеру.

Последњи рад у овоме, језичком, поглављу јесте рад Јекатерине И. Јакушкине са Катедре за славистику Московског државног универзитета Ломоносов. Она је у овој прилици говорила на тему којом се у последње вријеме бавила: анализом разлика у српској и хрватској лексиси, како дефинише, централнојужнословенског ареала на плану исток – запад и центар – периферија. Она разматра те разлике на примјерима лексике која се прикупљала и у упитнику за *Српскохрватски*

дијалектoлoшки aиnлac и за своја истраживања сакупила је грађу из 22 пункта, и то из Хрватске седам, из Босне и Херцеговине осам, међу њима је и Подновље, из Србије седам⁴ и из Црне Горе – један пункт. Проведену анализу Јекатерина Јакушкина је завршила уопштеним закључцима о лексици анализираног простора.

Од пет радова у књижевном поглављу два су србистичка. Сергеј Н. Мешчерјаков с Универзитета Ломоносов својим радом потврђује интересовање руске научне средине за дјело Иве Андрића деведесетих година XX вијека. Он указује и на значајна запажања која је о Андрићу, своме омиљеном писцу – како наводи С.А. Жук, о његовом погледу на свијет и његовој философији износио Владимир П. Гутков, па подсјећа да је он у руској средини први упоредио стваралаштво Иве Андрића са великим српским етнопсихологом Јованом Цвијићем, како га он назива. Оба су се занимала психичким особинама балканских Словена. У наставку рада се говори о конференцији која је 90-их година XX вијека одржана у Москви поводом стогодишњице Андрићева рођења и скреће пажњу и на друге научне радове о српском нобеловцу настале тих година. Поглавље и књигу завршава Ала Шешкен, професор на Универзитету Ломоносов интересантним радом о српско-руским научним везама 20-их до 30-их година XX вијека, о улози руске емиграције која је послје руске трагедије стигла у Србију. Та улога је била велика у српској науци и култури уопште послје Великог рата, кад је српски народ пострадао. Она истиче да је чак десет руских научника примљено у Српску академију наука, да су многи руски научници постали угледни професори Београдског универзитета и његовог одјељења у Скопљу. Наводе се ту имена добро знана и у српској филологији. У раду се високо истиче улога коју је имао председник Српске академије Александар Белић у окупљању и помагању руских научника у Србији. Он је, каже аутор рада, настојао да Београд преобрати у „руску Атину“. Академик Белић је управо најзаслужнији што је изграђен и 1933. отворен „Рускиј дом им. Императора Николая II“, у који је смјештен низ научних и културних институција руске емиграције, све до основне школе, средњих женских и мушких школа. На ове Белићеве заслуге, истиче А. Шешкен, указивао је и Владимир П. Гутков. О руско-српским научним везама и мјесту руске емиграције у српској науци и култури пише се и у Србији и у Русији последњих деценија. Овај рад је вриједан допринос томе и посебно је значајно што се у центру руске славистике – на МГУ Ломоносов данас тако лијепо говори о заслугама Александра Белића, данас

⁴ Треба узети као случајну грешку навођење пункта Штрпце у Косову, издвојеном из државе Србије.

– један вијек послје тих догађаја. Зато се то у овом приказу и посебно истиче у нашем часопису – у години када обиљежавамо сто педесету годишњицу рођења академика Александра Белића.

Зборник је донио вриједне радове са научног скупа са доста нових чињеница у областима којим се они баве. Из радова зрачи поштовање аутора радова према професору Владимиру П. Гуткову, у чију част је организован скуп. Уредник зборника Јекатерина И. Јакушкина се постарала да зборник буде приређен изванредно добро – и лијепо. Квалитетно и естетски изванредно. Корице поред љепоте доносе такође и понешто о В. П. Гуткову. На задњој корици Ј. И. Јакушкина је поставила вјероватно „најтеже“ српске ријечи о В. П. Гуткову: из књиге радова В. П. Гуткова *Грамматические очерки. Грамматички огледи*, коју је са мношвом уредила (Београд, 2013), преузела је и дала на српском и руском језику оцјену академика Павла Ивића да је он најбољи познавалац српског језика изван српске националне лингвистике, коју сам навео у *Поговору* тој књизи. Будући да је књига изашла у Београду, мање се може наћи и читати у Москви – ово је најљепши начин да се та оцјена и тамо чита.

Испод предње и задње корице Ј. И. Јакушкина је дала аутограф В. П. Гуткова. А ту пред крај, под задњом корицом, спомиње се и *Наш језик* и „незаборавни М. Пешикан“. Само ријетки у Србији, а посебно у Русији, могли би одгонетнути из ког Гутковљевог текста је то извод. У питању је дио из уводне ријечи „От автора“ В. П. Гуткова у књизи *Грамматические очерки. Грамматички огледи*, стр. 5 и 6.

Са задовољством и истовремено са сјетом *Наш језик* представља овај зборник настао поводом смрти професора Владимира П. Гуткова, великог србисте и вишедеценијског сарадника часописа *Наш језик*. Представљањем овог зборника *Наш језик* обиљежава и пету годину од његове смрти, зборника који је приредила наша драга рано преминула Јекатерина Каћа Јакушкина.

Срејко З. Танасић*

Академија наука и умјетности
Републике Српске, Бања Лука

* sretotanasic@yahoo.com

*Фразеологија – ѿерсиѿекѿиве дијахроног и синхроног изучавања.
Зборник у часѿи ѿроф. др Драгани Мршевић-Радовић**

Зборник који је предмет наше пажње обједињује реферате, приређене и допуњене у форми научних радова, са Међународног научног скупа *Фразеологија – ѿерсиѿекѿиве дијахроног и синхроног изучавања*, одржаног 7. јуна 2024. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду у част проф. др Драгани Мршевић-Радовић, утемељивачу српске научне фразеологије. По њеним речима, скуп се „може сматрати Првом српском фразеолошком конференцијом“, а публиковани зборник потврда је да се отвара пут за стварање традиције србистичких фразеолошких сусрета. Ова књига, као и скуп, није само тематски постављена и омеђена облашћу коју је у србистици развила проф. др Драгана Мршевић-Радовић, већ једнако сведочи о ширини и дубини њеног заузимања за развој и добробит науке о српском језику, о њеном деловању на пољу језичке културе, изградњи наставничког и научног кадра и, врло важно, о успостављању мостова са другим славистичким центрима и славистима у свету. Свему томе сведоче имена учесника и приложника радова у овом зборнику. Још једна потврда вишедеценијског преданог рада проф. др Драгане Мршевић-Радовић на пољу србистике јесте и Повеља Матице српске за неговање језичке културе, коју је понела 2026. године.

Овај пригодни и тематски зборник има два дела. У првом делу налази се четири прилога, који представљају преглед досадашњег рада проф. др Драгане Мршевић-Радовић. На самом почетку налази се текст Иване Спасојевић „Биобиблиографија радова проф. др Драгане Мршевић-Радовић“ (стр. 9–18), у коме се оцртава образовни и универзитетски наставни пут проф. Мршевић-Радовић и представља њена досадашња

* Уређивачки одбор: Александар Милановић, Вељко Брборић, Катарина Беговић, Томислав Матић, Наташа Вуловић Емонтс, Београд: Филолошки факултет, 2025, 304 стр.

богата библиографија. На провом месту стоје њене монографије *Фразеолошке глаголско-именичке синџагме у савременом српскохрватском језику* (1987) и *Фразеологија и национална култура* (2008; 2. допуњено изд. 2014), потом четрнаест монографија, зборника и (био)библиографија (издвајамо *Биобиблиографски речник учесника Међународног научног сасијанка славистија у Вукове дане 1970–2000*, 2004) у којима је коаутор и/или уредник. Поред бројних издања везаних за продукцију међународног славистичког центра (МСЦ), издвајамо два капитална издања: *Пословице, на свијет издао Ђ. Даничић* (коаут.), фототипско издање с регистрима (2024)¹ и *Сто година србистије у Француској // Cent ans de serbistique en France* (уред./коаут.) (2025), припремљено за XVII Међународни конгрес слависта у Паризу. У делу „Чланци“ обрађено је 117 библиографских јединица, и то радова у домаћим и међународним часописима, те тематским и пригодним националним и међународним зборницима, приказа, хроника, библиографија и некролога. Под насловом „Правци и тематски оквири фразеолошких проучавања Драгане Мршевић-Радовић“ (стр. 19–22) Наташа Вуловић Емонтс и Катарина Беговић осветлиле су улогу и достигнућа проф. Мршевић-Радовић у српској фразеологији, сагледавајући садржај, терминологију, методологију и приступе у професорским књигама и радовима: „Низом радова и пионирским делом у теоријској фразеологији *Фразеолошке глаголско-именичке синџагме у савременом српскохрватском језику* (1987) она је поставила оквири фразеолошкој дисциплини кроз методологију структурно-семантичког моделирања и семантичку анализу засновану на историјско-етимолошком методу, које су се развијале у оквиру петроградске фразеолошке школе Валерија Мокијенка. У наведеној монографији, која представља делимично измењен текст докторске дисертације одбрањене 1982. године на Филолошкоме факултету у Београду, Д. Мршевић-Радовић дефинисала је основне проблеме фразеологије, поставила њене циљеве, омеђила фразеолошки корпус и експлицирала њен термиолошки апарат ... На овако конципиране темеље фразеологије ослониће се сви каснији проучаваоци фразеолошкога фонда српског језика“ (стр. 19–20). Истраживања Д. Мршевић-Радовић карактерише етимолошка, упоредно-историјска лексиколошка и фразеолошка анализа, која у споју са интердисциплинарношћу осветљава кључне етно-националне културне концепте.

¹ Први пут фототипско издање према издању штампарије Д. Албрехта проф. Драгана Мршевић-Радовић приредила је 1996. с проф. Златом Бојовић, а ово друго с проф. Александром Милановићем.

Рад Ане Пејановић „Допринос Драгане Мршевић-Радовић у изучавању Његошеве фразеологије“ (стр. 23–32) усредсређен је на научне радове и монографије у којима се проф. Мршевић-Радовић бавила различитим питањима везаним за фразеолошке и паремиолошке јединице односно њихов одраз у Његошевом песничком делу, као и често с њим повезаном делу његовог учитеља Симе Милутиновића Сарајлије. Ауторка истиче да је Д. Мршевић-Радовић показала утицај фолклорног, као и библијског фразеолошког слоја у Његошевом делу и указала на везу Његошеве фразеологије са зборницима пословица и изрека (Вук, Мушкатиновић, Даничић). Такође је неке занимљиве алузије на пословице или изреке из старих зборника повезала са Његошевим и са стиховима Симе Милутиновића Сарајлије, утврдивши да није реч о метафорама поменутих књижевника, већ о заборављеном одразу културне историје, сачуване у фразеологији и паремиологији, што даказују интертекстуалне везе које се успостављају између песничких дела и зборника народних умотворина.²

Преглед Професоркиних активности и резултата у оквиру најстаријег центра за изучавање српског језика, књижевности и културе у словенском свету,³ основаног 1971. године, а на чијем је челу била од 2010. године, дао је Бошко Сувајџић у прилогу „Проф. Драгана Мршевић-Радовић као управник Међународног славистичког центра“ (стр. 33–42). Поред неуморног организовања традиционалних Семинара српског језика, књижевности и културе и научног скупа *Научни састајанак слависта у Вукове дане* и учешћа на њима, она је 2012. године покренула едицију *Предавања*, која је изродила низ приручника који обједињују теме из језика, књижевности и културе, из савременог и историјског угла, које професори обрађују са полазницима на Семинару. Учествовала је у уређивању трокњижја *Александар Белић – српски лингвиста века* (2016, 2017, 2018), које је представљено на XVI ме-

² Интересовања проф. Мршевић-Радовић за ова питања и даље су актуелна, уп. Драгана Мршевић-Радовић, Из Његошевог својеврсног „бестијаријума“ – „гледа мајмун себе у зрцало“, у: *Сјоменица Милки Ивић и Павлу Ивићу о сјогодишњици рођења*, 2, ур. Јасмина Грковић-Мејдор, Софија Милорадовић, Исидора Бјелаковић, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Филозофски факултет, Матица српска, 2025, 791–797.

³ Мисија центра је организовање међународних научних скупова слависта, пре свега оних који се баве изучавањем србистике, „пружање стручних информација славистима научним радницима из земље и иностранства (литература, библиотеке информације, међународни контакти и сл.); остваривање контаката наших научних радника са међународним славистичким центрима (стручне информације; учешће на научним скуповима и др.), као и снабдевање славистичких катедара стручном и научном литературом“ (стр. 36).

Ћународном конгресу слависта у Београду 2018. године. У част пола века МСЦ-а 2021. године такође је радила на уређивању двотомног зборника *Велике теме српске књижевности и Велике теме српске лингвистике*, у којима су сабрани најрепрезентативнији радови домаћих и страних слависта саопштени на *Научном састанку слависта у Вукове дане* у првих педесет година. Тим поводом изашла је и књига *Вук у Тршићу (О Вуку Караџићу на Научном састанку слависта у Вукове дане, 1971–2021)*, у суиздаваштву са Центром за културу „Вук Караџић“ из Лознице. Проф. Мршевић-Радовић је засновала и едицију *Биобиблиографије: слависти које се имаће*, у оквиру које прву књигу представља *Александар Белић (1876–1960)* (2018), а другу књига представља додатак капиталној монографији *Сто година српистике у Француској / Centenaire des études serbes en France* (2025), којом се МСЦ представио на XVII међународном конгресу слависта у Паризу. У насловном омеђеном периоду приредила је *Пословице Ђуре Даничића* с регистром кључних речи (2024).

У другом, већем делу зборника, са тематским насловом *Фразеологија – њерсијектине дијахроног и синхроног изучавања*, сабрано је петнаест радова страних и домаћих фразеолога, слависта, србиста и контрастивиста, али и проучавалаца других дисциплина који у оквиру својих интересовања разматрају нека питања везана за фразеологију и паремиологију. То су радови Професоркиних колега, најближих сарадника, ученика и највећим делом некадашњих студената.

Ову целину отвара рад једног од највећих, најистакнутијих фразеолога савремене славистике Валерија Мокијенка, под насловом „Сол земљи: судба библијског фразеологизма“ (стр. 45–56). Аутор истражује путеве ширења и семантичке трансформације библијског израза „Ви сте со земљи“ (Мт 5, 13) у словенским језицима (руском, српском, белоруском, украјинском, пољском, словеначком, чешком, бугарском, македонском и др.) и показује како је библијско значење у народној и књижевној употреби постепено добијало секуларна, етичка и естетска значења, што је било условљено националним културним контекстима и поетиком појединих аутора.

У раду Злате Бојовић „Пословица као филозофија поуке у дубровачком хуманистичком трактату Бенка Котруљевића“ (стр. 57–63) анализира се употреба пословица у спису *О трговини и о савршеном трговцу*, написаном 1458. године, на италијанском језику, из пера дубровачког филозофа Бенка Котруљевића (1400–1468). Како је у то време трговина била у равни науке, схватана и доживљавана као филозофија живота и филозофија времена, у центру се налазио идеални лик

савршеног трговца као оличења морала. Котруљевић је о особинама идеалног трговца писао у облику савета и поука, ослањајући се на дела античких мислилаца, али и на народну филозофију изражену у пословицама. Захваљујући Котруљевићевом трактату, који је преведен и на друге језике, сачувао се већи број народних пословица употребљених у њему.

У раду „Граматицка структура и фразеолошки жанрови“ (стр. 65–92) Радмило Маројевић анализира на корпусу Његошевих дела: 1) граматичку класификацију идиома као фразеолошког жанра⁴; 2) однос пословица и алузија на пословице; 3) граматичку природу универба као фразеолошког жанра у поређењу с перифразом; и 4) структуру суперлативних израза и могућности њиховог преласка у универбе. Синтагматски фразеологизми се анализирају и са синтаксичког аспекта; детаљно се сагледава морфологија фразеолошких компоненти не само са становишта врста речи него и према специфичности парадигми и граматичких категорија; с дериватолошког аспекта посматрају се не само компоненте него и целина фразеолошке структуре, превасходно однос фразеолошке и дериватолошке транспозиције.

Стефка Иванова Георгијева у раду „Народната култура в огледалото на когнитивната фразеологија“ (стр. 93–100), примењујући когнитивно-дискурзивни метод у изучавању фразеолошке семантике, разматра фразеолошки модел света као семантичку језичку категорију, који је последица сталне узајамности језика и културе. Наиме, етничке заједнице у сликовну основу фразеолошких јединица уграђују разне културне информације. Стога се разликују два типа фразеолошких јединица: оне с транспарентном сликовном схемом и оне с нејасном сликовном схемом, за чије објашњење су потребна посебна знања.

У раду „Вербализација страха у српским фразеологизмима и народним пословицама“ (стр. 101–116) Јелена Јовановић Симић пореди семантичко-мотивске механизме фразеологизације страха са вербализацијским поступцима изградње паремиолошких структура из поменутог тематског круга. Она закључује да у вербализацији страха и фразеолошке јединице и пословице остварују различите структурне,

⁴ Класификација фразеолошких жанрова коју Р. Маројевић успоставља на основу Његошевог стваралаштва у ранијим радовима има следећу структуру: а) синтагматски фразеологизми: стални епитети (1), устаљена поређења (2) и идиоми (3); б) реченични фразеологизми: пословице (4), изреке (5) и (верске) узречице (6); в) оптаивни фразеологизми: заклетве (7), клетве, благослови (као и добродошлице и здравице), опраштања (8), апотеозе и благодарења (9), те квалификативи: упитаности, благе вести, невоље и жалости (10); г) фразеолошке стилске фигуре: хендиадис (11), перифраза (12), таутолошки изрази (13) и суперлативни изрази (14).

мотивске и смисаоне моделе; често представљају реплике, показујући међусобни аутоидентитет; међуструктурни, смисаони и стилски однос фразеологизама и пословица које тематизују страх сводив је на два паремизацијска поступка (разграничавање парцијалне и глобалне паремизације и разграничавање паремиолошке творбе – паремијска транспозиција и варијација); семантичко пространство страха веома је неравномерно испуњено фразеологизмима и пословицама: 1) код пословица су заступљена бројна и разноврсна лексичка и граматичка средства, а код фразеологизама ова средства су рестриктивно активна; 2) подсистеми пословица и фразеологизама који тематизују страх захватају неколико мотивских језгара, повезаних варијантама, чије се границе не могу увек тачно одредити.

Виктор Савић у раду „*Мир и ѿишина* у старим српским изворима. Порекло и смисао израза“ (стр. 117–131) пажњу посвећује поменутом изразу, карактеристичном углавном за српскословенске текстове. Његово је порекло и значење и раније било истраживано, пре свега у радовима Станислава Хафнера, али су и други медијевисти доносили нове потврде, без коначног одговора. Аутор, наводећи потврде и варирања израза *мир и ѿишина* посведочених у српском средњовековном писаном наслеђу, порекло и смисао израза непосредно проналази у молитви за владара у средишњем делу Литургије светог Јована Златоуста – Анафори, којом се парафразирају речи и порука Прве посланице Тимотеју апостола Павла. Посматрани израз у старим српским текстовима имао је важно место – означавао је савршено стање у друштву узроковано благочастивом владавином миропомазаног владара. Иако овде није реч о фразеолошкој јединици у ужем смислу речи, ова напоредна конструкција с акумулацијом значења не може се објаснити без укључивања текстологије и теолошко-литургијске егзегезе, с уважавањем ужег и ширег хришћанског средњовековног контекста.

Рад Наташе Вуловић Емонтс, под насловом „Сузе / плач – конвенционални суд у српској фразеологији“ (стр. 133–146), посвећен је анализи концепта суза / плача у српској традиционалној култури. Уз примену метода компоненцијалне и концептуалне лингвистичке анализе, уз интердисциплинарни приступ, разматра се семантички садржај, фразеолошки потенцијал и улога концепта суза / плача у народном животу српског етноса. Сузе и њихове карактеристике одражавају везу између свих људских система: телесног, менталног, духовног и заштитног, а семантичка анализа показује да је архисема из примарног значења „течност“, уз диференцијалне семе: „безбојно“, „провидно“ (сјајно, бисер, искреност, честитост); „сланкасто“ (укус); „узбуђење“ (изражава-

ње емоција: жалости, туге, радости, покајања, љубави). У семиотичком кључу диференцирају се различите врсте суза (суза бисерница, суза захвалница и др. и позитивно квалификована као знак радости – суза радосница), разматра се улога суза и плача у хришћанској перспективи, као и у светлу конвенционалног суда, тј. народног морала.

Катарина Беговић у раду „*Пчеле и муве на мед*: структура, семантика и културна дихотомија модела 'инсект → атрактант' у српској и словенској фразеологији“ (стр. 147–169), удружујући теоријско-методолошке оквири структурно-семантичког моделирања, фразеолошке семантике у светлу лингвокултурологије и основне поставке семантичке анализе у оквиру теорије прототипа, разматра поредбене фразеолошке јединице типа *ићи* и *сл. као ичеле (ичела) на мед, ићи* и *сл. као мухе (муха) / муве (мува) на мед (млеко, чорбу, кашу итд.)* у српском језику, са освртом на материјал из других словенских језика и поређењем с великим европским језицима и класичним изворима. Разматрају се питања фразеолошке варијантности, секундарне фразеологизације, односа фразеолошке варијанте и синонима, те порекла и старине фразеолошког модела. На основу посматраног фразеолошког материјала показује се да модел 'инсект → атрактант' у српској и словенској фразеологији има све особине структурно-семантичке и културно утемељене когнитивне стабилности, уз висок степен продуктивности и способности ширења низа фразеолошким варирањем или секундарном фразеологизацијом. Такође, он опримерује начин на који се у језичкој слици света реализује универзални когнитивни образац – кретање ка извору привлачења као метафора емоционалне, психолошке и културне реактивности човека.

Рад Томислава Матића „Лингвокултуролошка анализа епиграфа у драмама Јоакима Вујића“ (стр. 172–186) доноси структурно-семантичку и прагматску анализу језика епиграфа из четири драме Јоакима Вујића: *Фернандо и Јрџка* (1805), *Љубовна зависџћ чрезу едне цијеле* (1805), *Слейџий мышџ* (1809) и *Крещалица* (1814), које представљају преводе са немачког или прилагођавање просечном читаоцу. Овом анализом, нарочито синтаксичког плана (реда речи), одређује се место Вујићевог језика у односу на остале језичке узусе с почетка XIX века. Лингвокултуролошка анализа епиграфа омогућила је аутору да Вујићево стваралаштво позиционира у шири друштвено-политички контекст епохе и тако додатно осветли и саму Вујићеву поетику раног стваралачког периода.

У раду „О методологији испитивања фразеолошке експресивности у српском језику“ (стр. 187–203) Гордана Штрбац тему обрађује из когнитивнолингвистичке и лингвокултуролошке перспективе (пре-

ма учењу В. Телије). Она има за циљ да одговори на више питања: 1. како одредити експресивност као семантичку категорију фразеолошке јединице; 2. чиме је мотивисана употреба експресивно обојених израза; 3. може ли се успоставити спектар експресивне тоналности; 4. може ли се одредити степен фразеолошке експресивности; 5. чиме је она подстакнута. Анализа доказује да говорници праве јасну разлику између примера дескриптивно-аксиолошке квалификације (*Марко је лукав*) и експресивно-аксиолошке квалификације (*Марко је њрефарбан свим бојама*), а да је избор експресивних језичких јединица примарно условљен комуникативном намером говорника да својом говорном делатношћу произведе одговарајући учинак код саговорника. Фразеолошка експресивност испољава се као скаларна категорија, коју у знатној мери регулише сликовита мотивациона основа, тј. асоцијативно-сликовито повезивање полазног и циљног домена засновано на вредносно-експресивној метафори.

Анђелка Пејовић у раду „Српска фразеологија и паремиологија у шпанском контексту“ (стр. 205–218) представља два међународна пројекта која се реализују у Шпанији на којима се контрастивно обрађује и фразеолошки и паремиолошки фонд српског језика, те српска терминологија из ове области, а у којима учествују и српски научници. Реч је о пројекту *Refranero multilingüe* (*Вишејезична збирка њословица и изрека*), који се реализује при Универзитету Комплутенсе у Мадриду, као и пројекту METAFRAS, који чини део ширег фразеолошког пројекта Универзитета у Сантјагу де Компостели. Поред овог, везе између српског и шпанског језика у овој области остварују се и кроз два шпанска пројекта израде вишејезичних речника, у којима такође учествују и хиспанисти из Србије.

Контрастирање једног сегмента фразеолошког фонда трију словенских језика доноси рад Светлане Гољак „Време у словенској фразеологији (на примеру српског, руског и белоруског језика)“ (стр. 219–233). Најпре су издвојене опште карактеристике у поимању времена потврђене у фразеолошком материјалу разматраних језика. Категорија времена је тесно повезана са категоријама простора, кретања и предмета (материје), а метафорички се време најчешће изражава кроз слике кретања у простору. Доминантне су две врсте времена, које се не искључују, већ се допуњују – време се замишља као циклично (природно, космичко време) или линеарно (људски век и историја). Према фразеолошкој грађи, лексема *век* се користи како у контексту људског живота, тако и вечности. Људски живот је повезан са два временска плана: овоземаљским и бесконачним, савременским. Лексика и фра-

зеологија илуструју изоморфизам природних циклуса (сунчевог, месечевог, вегетативног) и животних периода. Закључује се да је у српској, руској и белоруској фразеологији изражена слична народна филозофија времена, животна мудрост, као и хришћанске вредности.

У раду Вељка Брборића „Фразеологија у средњошколској настави“ (стр. 235–249) најпре је дат увид у наставне планове и програме и утврђен статус фразеологије у њима, а с тим у вези анализирана су три средњошколска уџбеника. Они су неуједначени по томе како и колико је фразеологија заступљена у њима (каква су објашњења, какви су примери и сл.). Као друго, спроведено је истраживање крајем априла 2024. године са ученицима трећег и четвртог разреда гимназије у Београду и испитано је по различитим параметрима њихово знање из фразеологије, које се са 77% тачних одговора може сматрати добрим. Потом су одговори упоређени са контролном групом коју су чинили студенти различитих година Филолошког факултета у Београду, која је, очекивано, била нешто боља у познавању фразеологије.

Предмет рада Ненада Крцића „Стилистичка квалификација фразеологизама у *Речнику српскога језика*“ (стр. 251–268) чине стилистичке информације о фразеологизмима исказане различитим типовима квалификатора у Матичином једнотомном речнику из 2018. године. У грађи се среће осам експресивних квалификатора: *иронично, њејоративно, њодругљиво, њрезиво, шаливо, еуфемистично, фамилијарно и вулгарно*. Њима се квалификује сразмерно мали број фразеолошких јединица (свега деведесетак у 85.000 одредница), и то, пре свега, оних из разговорног, колоквијалног језика. Највише обележених фразеологизмама долази из сфере негативне експресивности, тј. из стилских домена ироничности и пејоративности. Према ауторовом мишљењу, грађа показује да стилистичке ознаке у фразеолошком опису нису искоришћене у потпуности, системски и доследно, а многи фразеологизми остављају се без квалификатора, нарочито онде где би се могао употребити квалификатор за изражавање позитивне експресивне вредности. Но, како је реч о општем дескриптивном речнику, запажања из овог рада своју примену у пуном обиму могу наћи у будућем специјалном, фразеостилистичком речнику.

Марина Спасојевић у раду „О аспектуалности и варијантности глаголско-именичких фразеолошких јединица у српском језику“ (стр. 269–281) анализира улогу глаголског вида и акционалности у варијантности глаголско-именичких фразеолошких јединица у српском језику. На основу грађе ексцерпираних из тезаурусног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, класификују се фразеоло-

шке варијанте у зависности од аспектуалне разлике међу глаголским компонентама фразеолошке јединице и типа видског парњаштва у које оне улазе. Анализа показује да видске и акционалне вредности имају структурну и семантичку улогу у глаголско-именичким фразеолошким јединицама, што је битно приликом идентификације и селекције фразеолошке грађе, њене кодификације, семантичке дескрипције и успостављања системских веза – структурно-граматичких и семантичких (варијанти и синонима). Видске варијанте фразеолошкој јединици омогућавају уклапање у контекст, док акционалност може утицати и на (ре)мотивацију у малом броју случајева. Варијантност заснована на видској опозицији свршено : несвршено исказана видским паровима (насталим суфиксацијом у процесима имперфективизације, ређе перфективизације, и префиксацијом у процесима перфективизације) сматра се граматичко-лексичком појавом, видско-лексичком или аспекатско-лексичком, за разлику од лексичке, где се јављају глаголи различитих основа истог или различитог вида.

У раду који затвара овај зборник, „Рибе и риболов у српским пословицама“ (стр. 283–297), Александар Милановић разматра пословице у којима се помињу морске и слатководне рибе и риболов с циљем да се одреди симболика, као и одраз риболовачких реалија претворених у метафоричне слике. Анализа симболике риба и риболова у корпусу сачињеном из различитих збирки (Вук, Мушкатировић, Љубушак, Радевић, Одавић) показује Чајкановићеву поставку да у пословицама преовлађују пагански, претхришћански елементи. Од хришћанских симбола најлакше је препознати слику ђавола, који различитим алатима (мрежама, удицама итд.) лови људе као рибе. У пословицама има много више детаља везаних за риболов него за лов и они су временом постали извор народне симболике и метафорике, у којима се конкретно искуство проширивало и уопштавало.

Радови у зборнику представљају значајан прилог српској фразеологији и паремиологији, али и другим дисциплинама, у првом реду лексикографији, стилистици, лингвокултурологији итд., и отварају многе нове теме. Овај зборник може отворити ново поглавље у развоју српске научне фразеологије. Оно може отпочети остваривањем дугогодишњег настојања и циља проф. Драгане Мршевић-Радовић, које је Б. Сувајцић исказао следећим речима: „Животна мисија проф. др Драгане Мршевић-Радовић као једног од водећих светских фразеолога, који је ову дисциплину засновао и научно утемељио на Филолошком факултету Универзитета у Београду, јесте израда С р п с к е ф р а з е о л о ш к е б и б л и о г р а ф и ј е (истицање М. С.). Планирано је да библиогра-

фија обухвати радове из области фразеологије на српскохрватском/српском језику од 70-их година двадесетог века до данас. Библиографија би садржала и попис речника, монографија, приручника, научних и стручних радова, као и попис магистарских и докторских дисертација из ове области. Библиографија би обухватила и прилоге контрастивног изучавања српског и других словенских/несловенских језика, објављене у публикацијама на српском језику“ (стр. 34). Искрено верујемо да ће се библиографија проф. др Драгане Мршевић-Радовић увећати за више капиталних јединица.

*Марина Љ. Спасојевић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9745-7928>

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-33/2026-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Proceedings of the International Conference South Slavic Languages in the Digital Environment – JuDig, Vol. I/1. Thematic Collection of Papers, ur. Jasmina Moskovljević Popović, Ranka Stanković*

Пред нама је зборник с друге међународне конференције *Јужно-словенски језици у дигиталном окружењу* (ЈУДИГ), одржане од 21. до 23. новембра 2024. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду. У зборник је ушло 29 радова, који се баве јужнословенским језицима из угла њихове опремљености језичким ресурсима, подржаности језичким технологијама, разним питањима у вези с обрадом природног језика, корпусном лингвистиком и дигиталном хуманистиком.

Петнаест од 29 радова у Зборнику (готово половина) експлицитно се бави корпусима. То је разумљиво, с обзиром на значај корпуса за обраду природних језика. Један од значајнијих је рад „О фамилији корпуса савременог српског језика СрпКор“ (стр. 3–27), у ком Д. Витас, Р. Станковић и Ц. Крстев говоре о еволуцији овог важног ресурса за српски језик. Говори се о анотацији и интегрисању с другим језичким ресурсима, што је пружио нов квалитет за језичка истраживања.

Новину у српској лингвистици представља рад Ј. Редли „Значај digitalnog korpusa i jezičkih alata u jezičkoj analizi forenzičkih tekstova na srpskom jeziku“ (стр. 61–75), у ком ауторка описује корпус форензичких текстова на српском језику, као и важност тог корпуса за форензичка истраживања. Важан је и рад „Дигитализација српског књижевног наслеђа ијекавског изговора (1840–1920) при Центру за дигиталну хуманистику Филозофског факултета Пале (прва фаза)“ (стр. 209–227) С. Шућура и Ј. Марковић, у ком се описује израда колекције текстова српске књижевности на ијекавици из периода од 1840. до 1920. године (у оквиру акције *COST Distant Reading for European Literary History* (COST Action CA16204). У раду „Корпуси за учење српског језика као страног у ери вештачке интелигенције“ (стр. 279–380) О. Перишић

* Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2025, 504 стр.

представљају се могућности употребе корпуса за учење српског као страног језика.

Четири рада посвећена су паралелним корпусима. У раду „The ELEXIS-WSD Parallel Sense-Annotated Corpus and South Slavic Languages: Subcorpora for Croatian, Serbian, and Slovene“ (стр. 45–59) аутора Ј. Чибеја и др. говори се о корпусу *ELEXIS-WSD*, вишејезичном паралелном корпусу који је првобитно садржао реченице на 10 језика (бугарски, дански, енглески, шпански, естонски, мађарски, италијански, холандски, португалски и словеначки). У оквиру акције COST UniDive¹ ради се на проширивању овог корпуса за неколико језика, а међу њима су и српски, хрватски, чијим је поткорпусима, као и словеначком, посвећен рад. Овај корпус је специфичан по томе што су у њему пунозначним речима придружена значења (из описних речника или из репозиторијума, у какве спада и Ворднет).² Представља се рад на проширењу поменутих поткорпусима, од аутоматског превођења, преко токенизације, лематизације, обележавања врстом речи, обележавања именованих ентитета, вишечланих лексичких јединица, завршно са приписивањем значења. Овај корпус је значајан јер представља висококвалитетан, ручно израђен и богато анотиран скуп података са више језика, који је веома користан за задатке у обради природног језика, као што је решавање двосмислености (*word sense desambiguation*). Корпусима су посвећени и радови „Challenges and Perspectives in Italian Clitic Tagging: A Case Study on the SerbItaCor3 Corpus“ (стр. 265–277) аутора С. Модерца; „Značaj paralelnih korpusa za istraživanje frazemskih konstrukcija u nemačkom i srpskom jeziku“ (стр. 363–380) К. Илић; „Metodologija izrade višjejezičnog paralelnog korpusa na osnovu onlajn digitalnih uputstava za upotrebu: korpus Hilti uputstava“ (стр. 491–504) Н. Јанковића.

Затим, у раду „Contrastive Analysis of Syntax Patterns in Comparable Football Corpora in Spanish and Serbian Languages“ (стр. 163–179) Ј. Лазаревић и О. Китановић срећемо се с контрастивном анализом синтаксичких модела на компарабилним, упоредивим корпусима фудбала у српском и шпанском језику. И на крају, поменућемо и рад посвећен корпусу Српко, на ком се заснива израда новог шестотомног *Речника српског језика* Матице српске: „Korpus Srpko kao tehnološka osnova za izradu Rečnika savremenog srpskog jezika Matice srpske“ (стр. 425–440)

¹ UniDive – Universality, Diversity and Idiosyncrasy in Language Technology (CA 21167).

² У тренутку писања овог приказа у току је рад на значењској анотацији српске верзије корпуса, sr-ELEXIS.

Д. Вујовић и Б. Милосављевића. Описује се структура овог корпуса, начин прикупљања података и формирање базе података.

У Зборнику се налазе и радови посвећени темама које су тренутно актуелне: анализи сентимента, „Deep Learning versus Rule-based Models: Is Rule-based Methodology a Thing of the Past? A Study of Hotel Review Sentiment Analysis“ (стр. 113–127) М. Алхарби и Р. Миткова; детекцији говора мржње, „Exploring the Synergy Between LLMs and Knowledge Graphs for Advanced Abusive Speech Detection in Serbian“ (стр. 395–410) Д. Јокић и Р. Станковић, у ком је ова тема сагледана из угла примене и комбиновања различитих методологија.

Будући да су велики језички модели оно што је обележило последњих неколико година у обради природног језика, поменућемо и радове који се баве овом темом, као и темом језичких модела уопште: „Creation of a Training Dataset for Question-Answering Models in Serbian“ (стр. 245–263) Р. Станковић и др.; „Quality Textual Corpora and New South Slavic Language Models“ (стр. 337–348) М. Шкорића и С. Петалинкара; „Употреба модела Whisper Large v3 Sr за транскрипцију говора на српском језику у програмском језику Пајтон на платформи Гугл колаб“ (стр. 453–471) Н. Јанковића и Ј. Иваниш.

Поменућемо и два веома значајна рада посвећена семантичко-синтаксичкој анализи глагола из угла теорије семантике оквира: „Towards Classifying Predicates Involving Change“ (стр. 129–146) бугарских лингвиста И. Стојанове и С. Лесеве; „Синтаксичка и семантичка анализа глагола *ошћѣиѣиѣиѣи* и *униѣиѣиѣиѣи* из угла теорије семантике оквира“ (стр. 181–207) М. Баги. У другом раду се из угла ове теорије представљају оквири које у српском језику призивају глаголи *ошћѣиѣиѣиѣи* и *униѣиѣиѣиѣи*; анализа је спроведена на 600 примера употребе ових лексема из корпуса СрпКор2021. На основу анализе представљају се оквири и њихови елементи, као и семантичко-синтаксичко понашање анализираних глагола. Осим тога, будући да су у питању глаголи сличне семантике, ова анализа пружа увид у сличности и разлике између њих.

У зборнику су, како се из овог приказа може видети, обрађене различите теме у вези с корпусном лингвистиком, вештачком интелигенцијом, ресурсима за српски и друге јужнословенске језике, али и у вези с морфолошком, семантичком, синтаксичком анализом из различитих теоријско-методолошких углова; затим, у вези с учењем српског или неког другог језика као страног помоћу различитих језичких ресурса, као и теме посвећене дигитализацији језичке грађе.

Обрађене теме актуелне су и релевантне, посебно када се има у виду да већина јужнословенских језика нема довољно ресурса и није

довољно технолошки подржана. Значај зборника који смо представили утолико је већи јер нуди пресек истраживања у поменутим областима у овом тренутку. Радови у њему могу послужити као модел за нова истраживања, али и као подстицај за развој интердисциплинарних области у које се језички стручњаци понекад плаше да искораче.

*Александра М. Марковић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2985-3042>

* aleksandra.markovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-33/2026-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Ивана Антонић, *Огледи из синтаксе и семантике реченице**

Монографија Иване Антонић *Огледи из синтаксе и семантике реченице* објављена је као 144. књига у оквиру едиције *Елементи* Издавачке књижарнице Зорана Стојановића. Рукопис ове монографске студије састоји се из следећих целина: „Уводна белешка“ (стр. 7–14), „О неким питањима синтаксе и семантике реченице с екстензивном и кондензованом темпоралном клаузом“ (стр. 15–172), „О још неким посебним питањима синтаксе и семантике двопредикатских реченица“ (стр. 173–224), „О једној важној појави у синтакси и семантици реченице у међуреченичном контексту“ (стр. 225–240), „О погледима других на питања синтаксе и семантике реченице“ (стр. 241–336), „Литература“ (стр. 337–361), „Симболи и скраћенице“ (стр. 362–366), „Именски регистар“ (367–373), „Предметни регистар“ (374–390), „Садржај“ (стр. 391–392).

У „Уводној белешци“ (стр. 7–14) ауторка даје кратак преглед монографије, те наводи да ова књига садржи седамнаест огледа, у којима се бави проблематиком реченице у стандардном српском језику, а распоређени су у четири поглавља. Прва два поглавља чине огледи у којима су предмет анализе сложене двопредикатске реченице структуриране на принципу субординираних синтаксичко-семантичких односа. Треће поглавље садржи оглед у којем се ауторка бави проблематиком једнопредикатске реченице, али за коју је заправо релевантан међуреченични контекст, а понекад и контекст говорног догађаја, нпр. у дијалошкој смени реплика. Последње поглавље садржи шест огледа, тачније речено прегледних чланака, у којима ауторка излаже своје читање погледа других аутора на различита питања синтаксе и семантике реченице.

* Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2025, 393 стр.

Прво поглавље – „О неким питањима синтаксе и семантике реченице с екстензивном и кондензованом темпоралном клаузом“ – садржи седам огледа, у којима су обрађени неки од аспеката важних за структурирање сложене реченице с екстензивном (развијеном) темпоралном клаузом. У питању су следеће студије: „Систем темпоралних везника у стандардном српском језику“ (стр. 17–35), „Аспекатска вредност предикације с фазним и модалним глаголом на примеру реченице с темпоралном клаузом“ (стр. 36–52), „Неке промене у систему сентенцијалних форми за исказивање времена у стандардном српском језику клаузом“ (стр. 53–66), „Темпорална клауза стандардног српског језика у дијахроној перспективи“ (стр. 67–81), „Синтаксичко-семантичка формализација релативног времена у језику Меше Селимовића“ (стр. 81–126), „Неке модификације временског односа у реченици с темпоралном клаузом“ (стр. 127–145), „Један вид кондензовања временске клаузе у српском језику“ (стр. 146–172).

Темпорални односи се у првом поглављу анализирају превасходно на материјалу савременог стандардног српског језика, али се у појединим огледима пажња усмерава и на језик XIX века. У два огледа, „Систем темпоралних везника у стандардном српском језику“ и „Неке промене у систему сентенцијалних форми за исказивање времена у стандардном српском језику клаузом“, ауторка се бави структурирањем сложене реченице с екстензивном (развијеном) темпоралном клаузом у дијахроној перспективи стандардног идиома (у једном идући претежно од форме ка значењу, а у другом од значења ка форми), уважавајући резултате добијене увидом у функционално разноврстан, а стилски узоран, корпус писане језичке грађе у раздобљу од почетка стандардизације (у другој половини XIX века) до савременог доба. У првом од наведених огледа – „Систем темпоралних везника у стандардном српском језику“ – у средиште анализе ауторка поставља систем везника као најексплицитнијих формалних обележја временске реченице. Такво полазиште подстиче ауторку на шире теоријско разматрање о природи везника и критеријума за дефинисање ове веома хетерогене морфолошке класе речи. У другом огледу – „Неке промене у систему сентенцијалних форми за исказивање времена у стандардном српском језику“ – прати се развој семантике временских реченица са истим везницима, од почетка стандардизације савременог српског језика па све до данашњег стања. У овом огледу ауторка долази до следећих закључака: 1) из система зависних реченица најпре се повлачи клауза с везником ДОК у комбинацији с перфективном предикацијом у пољу темпоралне идентификације; 2) потом се из система повлаче и

клаузе са везницима КАДА и ДОКЛЕ и перфективном предикацијом уз перфективну реченичну предикацију; 3) из система се повлаче и клаузе са везницима ТЕК, НЕТОМ и ИСТОМ и перфективном предикацијом, као и клауза са везником ШТО и имперфективном предикацијом, која имплицира перфективност. У огледу „Темпорална клауза стандардног српског језика у дијахроној перспективи“ ауторка указује на промене до којих је дошло на формалном и на семантичком плану у развоју темпоралне клаузе од половине XIX века до почетка двадесетих година XX века. На тај начин истраживање добија и дијахронијску компоненту, која додатно обogaђује анализу и омогућава свеобухватније сагледавање појава које су у средишту описа.

Проблемом аспекатске вредности синтаксичко-семантички комплексне предикације коју чине две глаголске лексеме, односно предикације у сложеним глаголским предикатима са фазним или модалним глаголом, Ивана Антонић бави се у огледу „Аспекатска вредност предикације с фазним/модалним глаголом на примеру реченице с темпоралном клаузом“. У овом раду посебна пажња усмерена је на однос аспектуалних вредности у оквиру таквих конструкција, а ауторка указује и на потребу да се сличне аспектуалне корелације између семикопулативних и пунозначних глагола испитују и у другим синтаксичко-семантичким моделима. Такво запажање уједно отвара простор за даља истраживања у овој области. Ауторка долази до закључка да је имперфективност модалних глагола обележена категорија јер дозвољава реализацију обележја симултаности (потпуне или делимичне) и обавезно обележја процесуалности (–), док је имперфективност пунозначних глагола необележена категорија јер дозвољава реализацију обележја симултаности (потпуне или делимичне) и обележја процесуалности (+/–).

Најопсежнији оглед „Синтаксичко-семантичка формализација релативног времена у језику Меше Селимовића“ посвећен је сентенцијалној синтаксичко-семантичкој формализацији релативног времена у наративном идиолекту Меше Селимовића. У овом раду предмет анализе јесу временске реченице са екстензивном зависном клаузом у књижевном језику Меше Селимовића. Ауторка детаљно разматра синтаксичко-семантичке особености појединих типова временских реченица у Селимовићевој наративи, а добијене резултате доводи у везу са закључцима до којих је дошла у својим ранијим истраживањима исте проблематике.

У огледу „Неке модификације временског односа у реченици с темпоралном клаузом“ издвојени су различити типови модификоване

темпоралности, као што су ексцептивне, ситуационе, ексцептивно-ситуационе, ситуационо-концесивне, ситуационо-условне, супститутивне и консекутивно-адверзативне реченичне структуре. Полазећи од детаљне анализе семантичких односа унутар ових конструкција, ауторка показује да границе међу синтаксичко-семантичким типовима нису увек јасно разграничене. Тако се уочавају хибридне структуре које, поред прототипичног временског значења, истовремено испољавају и особине других типова сложених реченица, чиме се указује на постепеност и разубуђеност семантичких оквира у систему сложене реченице.

У огледу „Један вид кондензовања временске клаузе у српском језику“ анализирана је једна специфична реченична структура са кондензованом временском клаузом и лексичким формантом КАО, која је, како закључује ауторка, појавно једнопредикатска, али базично двопредикатска, нпр. *Као девојка* волела је да везује косу у коњски реп [$\rightarrow$ *Када је била девојка*, волела је да везује косу у коњски реп]. У овом раду ауторка се усмерава на проблем спољашњих трансформација временске клаузе и различитих начина формализације таксисних односа унутар исте сентенцијалне парадигме. Посматране структуре повезује чињеница да се заснивају на односу две предикације, при чему једна временски одређује другу.

Друго поглавље „О још неким посебним питањима синтаксе и семантике двопредикатских реченица“ чине три огледа: „Један тип клаузе с везником КАДА“ (стр. 175–187), „О још једном типу клаузе с везником КАДА“ (стр. 188–204) и „Клаузе с нултим везником или о појави нултог синдетизма“ (стр. 205–224). У овим радовима Ивана Антонић, полазећи од грађе српског језика и применом одговарајућих метајезичких поступака, издваја поједине специфичне типове синтаксичких структура и предлаже њихово прецизније теоријско одређење. У првом огледу „Један тип клаузе с везником КАДА“ пажња је усмерена на сложене двопредикатске реченице с клаузом уведеном поменути везником. Ауторка показује да се клауза с овим типичним темпоралним везником може реализовати и као тзв. кооптирана, односно прикључена структура. У таквим примерима она није непосредно повезана са предикацијом главне реченице, већ је анафорски везана за њен прилошки или номинално-падежни темпорални детерминатор, који истовремено функционише и као временска одредба саме клаузе. Иако је на синтаксичком плану формално реч о зависнослуженој структури, ауторка указује да се у семантичком смислу успоставља однос између две пропозиције на међуреченичном нивоу, које су повезане истим временским детерминатором, односно припадају истом временском

одсеку. Због тога везник КАДА у оваквим конструкцијама кореспондира са анафорским заменичким прилогом ТАДА. Овим огледом Ивана Антонић скреће пажњу на специфичан синтаксичко-стилски поступак који у домаћој лингвистичкој литератури раније није био у довољној мери посебно разматран. У другом огледу „О још једном типу клаузе с везником КАДА“ ауторка показује да структура имперсоналне предикације – пре свега оне организоване по моделу *којула* + *семантичко* (*/лексичко*) *језгро* у форми именице у номинативу или прилога, али и оне засноване на пунозначној предикацији са прономиналном формом у акузативу или дативу – уз одговарајући лексички избор носећих семантичких елемената онемогућава да се клауза с везником *КАДА* реализује као темпорални детерминатор. Уместо тога, она добија централну синтаксичко-семантичку функцију субјекта. У трећем огледу, који носи наслов „Клаузе с нултим везником или о појави нултог синдетизма“, Ивана Антонић анализира поједине типове комплексних двопредикатских структура са клаузом синтаксички устројеном по моделу интерогативне реченице, иако такве конструкције ни семантички ни прагматички не функционишу као питања. Применом одговарајућих метајезичких тестова ауторка показује да формално упитне речи у овим структурама немају функцију зависних везника, те самим тим ни интегративну улогу унутар реченице. Због тога ове конструкције тумачи као клаузе с нултим везником и предлаже увођење појма *нулти синдетизам*. За разлику од асиндетизма, код којег је безвезничко повезивање последица елипсе, односно синтаксичке редукције, у случају нултог синдетизма везник се не реализује зато што је инкомпатибилан са датим синтаксичким устројством. На тај начин основно структуралистичко начело о исказивању граматичког значења посредством нулте грамеме добија још једну потврду, овога пута на синтаксичком нивоу језичког система.

Треће поглавље, насловљено *О једној важној појави у синтаксици и семантици реченице у међуреченичном контексту*, садржи један оглед „Заборављена енклитика *ју*“ (стр. 227–240), у коме Ивана Антонић скреће пажњу на све чешће изостављање заменичке енклитике *ју* у савременом српском језику. Полазећи од примера у којима је за правилно разумевање реченице неопходан шири међуреченични, а понекад и комуникативни контекст, ауторка анализира синтаксичко-семантичке услове који налажу обавезну употребу енклитичког облика *ју* као краћег и прозодијски атоничног облика личне заменице за треће лице женског рода у акузативу. Посебна пажња посвећена је двама реченичним моделима у којима изостављање ове енклитике може довести до нару-

шавања синтаксичке и стилске норме, али и до делимичне семантичке и прагматичке нејасноће исказа. Ауторка указује да је реч о појави која се често јавља под утицајем дијалекатске базе или услед погрешног осећаја да овај облик није својствен савременом српском језику, те на тај начин актуелизује једно важно, а у литератури недовољно запажено питање савремене језичке норме.

Четврто, уједно и завршно поглавље монографије, „О погледима других на питања синтаксе и семантике реченице“, обухвата шест огледа, односно прегледних чланака, у којима ауторка излаже своје читање погледа других аутора на различита питања синтаксе и семантике реченице. Реч је о следећим текстовима: „О тагмемике до супратагмемике или од синтаксе до синтаксе текста“ (стр. 243–257), „О релативној клаузи и о једном схватању синтаксичко-семантичког односа релације“ (стр. 258–278), „О лексичкој и синтаксичкој семантици као одразу антропоцентричне перспективизације стварности“ (стр. 279–287), „О важности споредног у граматичкој једног/српског језика“ (стр. 288–299), „Један поглед на глаголски вид и тип глаголске ситуације“ (стр. 300–323) и „О овремењавању и пасивизацији предиката“ (стр. 324–336). Иако су ови радови првобитно настали као опширни прикази релевантних научних публикација, они у монографији добијају шири значај, јер не представљају само информативне осврте, већ и ауторкина промишљања о кључним питањима синтаксе, морфосинтаксе и лексичке семантике. Полазећи од научних ставова Милке Ивић, Иве Прањковића, Сњежане Кордић, Срете Танасића и Предрага Новакова, Ивана Антонић отвара низ важних теоријских питања: од односа синтагматске и реченичне синтаксе, преко границе између морфосинтаксе и синтаксе, до прожимања лексичке и граматичке семантике. Посебно место у овом поглављу имају текстови посвећени релативној клаузи, као и проблематици глаголског вида и типа глаголске ситуације. У њима ауторка показује да су питања аспектуалности и синтаксичко-семантичких односа подједнако релевантна и за лексички и за реченични ниво језичке структуре, будући да непосредно утичу на организацију предикације и аспекатску конфигурацију реченице. Истовремено, ова поглавља посредно осветљавају и методолошке поступке примењене у ауторкиним сопственим анализама двопредикатских структура у претходним деловима монографије. На тај начин завршно поглавље не представља само скуп приказа туђих радова, већ и ауторкина промишљања о различитим лингвистичким приступима, који читаоца подстичу да уочава „важност споредног“ и у оним појавама које су у научној литератури често остајале на периферији истраживачке пажње.

Употребну и научну вредност монографије додатно употпуњују и – „Литература“ (стр. 337–361), „Симболи и скраћенице“ (стр. 362–366), „Именски регистар“ (367–373), „Предметни регистар“ (374–390), „Садржај“ (стр. 391–392).

Монографијом *Огледи из синтаксе и семантике реченице* српска лингвистичка литература обogaћена је значајном научном студијом, која ће несумњиво бити драгоценa како проучаваоцима српског језика на универзитетском нивоу тако и ширем кругу лингвиста који се баве питањима синтаксе и семантике. Поред тога што систематизује и продубљује низ важних синтаксичко-семантичких проблема, ова монографија истовремено отвара и нова истраживачка питања, подстичући даља проучавања савременог српског језика. Због тога се може очекивати да ће њени увиди и теоријска запажања представљати важан подстицај будућим синтаксичким и семантичким истраживањима у оквиру србистике, али и шире.

Јанко Р. Ивановић*

Институт за српски језик САНУ, Београд**
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8116-292X>

* janko.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

** Објављивање овог приказа финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-33/2026-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу
и решавање неодложних питања
Комисија бр. 7 од 27. априла 2026. године
Одлука бр. 77

Како се изговара презиме *Мађар*?

На недавно одржаним изборима у Мађарској победио је Петер Мађар (мађарски: Magyar Péter), председник политичке организације „Тиса“ (мађ. Tisza). С обзиром на значај српско-мађарских односа – име овога политичара често се помиње у српској јавности и тек ће се помињати. Приметили смо одмах, првих неколико дана након поменутога догађаја, несигурност извештача и учесника у телевизијским и радијским програмима у вези с изговором презимена ове личности, а затим, врло брзо након тога устаљивање неправилнога изговора који се половично ослања на страни, мађарски изговор. У мађарском језику сви су нагласци на првоме слогу, па је тако и овде – неспретно, нестручно и мимо обзирања на српску традицију преовладао изговор: ПЕ-тер МА-ђар, са изразитим краткосилазним акцентом на презимену и без послеакценатске дужине у свим падежима, што онемогућује нормално уклапање речи у ритмичко-прозодијски систем српскога језика. Практично, обликована је карикатура, какве нема ни у српском ни у мађарском језику.

Препорука

Са становишта српске језичке норме једини прихватљив изговор презимена актуелнога политичког првака у Мађарској јесте следећи: ном. *Mađāp*, у промени кроз све падеже (у једнини) – ген. *Mađāpa* – дат.

Мађáру – акуз. *Мађáра* – (вок. *Мàĥāру*) – инстр. *Мађáрем/Мађáром* – лок. *Мађáру* (разликује се само вокатив, који се овде неће ни користити).

Образложење

Изворно, мађарско име ове личности, приближно би се у српском бележењу могло представити овако: МĀ'-ђāр ПĒ'-тер (у мађарском језику су презиме и име у обрнутом редоследу у односу на обичан, српски ред речи и поредак у већини европских језика). Презиме какво се сада чује у медијима гласи: *Мàĥар* – с краткосилазним акцентом на првом слогу, без дужине другог слога. Овако изговорен облик има фиксиран акценат на првом слогу који се не може померати у зависним падежима управо због одсуства дужине (акценатско померање је обично, на пример, у комбинацији краткоузлазног акцента и послеакценатске дужине: *lèkār/лекáра* и сл.). Зато сва озбиљност деформације долази до изражаја у зависним падежима: на пример: *Мàĥара*, *Мàĥару* итд.! Ово има снажан потенцијал да разори устаљен изговор до сада чврсто укорене речи истог облика и заједничког порекла с овом – управо исте речи, која означава припадника мађарског народа (савремен српски назив *Мађари*, нешто раније *Маџари*, према мађарском ендониму *magyarok*; много раније *Уџри*). Етничко име у номинативу једине гласи: *Мàĥār*; у зависним падежима једине и у свим падежима множине акценат је повучен на дужину средњег слога, у виду дугоузлазног акцента: генитив једине *Мађáра*, датив једине *Мађáру* итд. – номинатив множине *Мађáри*, генитив множине *Мађáрā*, датив множине *Мађáримā* итд. У медијима готово сви овако говоре, без проблема. У српском стандардном језику устаљеног су изговора и надимак *Мàĥār* и презиме *Мàĥār* – увек на исти начин. Све ово се одражава и на изговор бројних изведеница насталих од исте основе (преко назива припадника етничке групе).

Дакле, са становишта српске језичке норме једини прихватљив изговор презимена актуелног политичког првака у Мађарској јесте, у промени кроз све падеже (у једини), следећи: ном. *Мàĥār* – ген. *Мађáра* – дат. *Мађáру* – акуз. *Мађáра* – (вок. *Мàĥāру*) – инстр. *Мађáрем/Мађáром* – лок. *Мађáру* (разликује се само вокатив, који се овде неће ни користити). Уосталом, на српском језичком подручју већ постоји презиме Мађар, забележено и у великом Академијиним речнику, које се изговара исто као и име припадника мађарског народа – *Мàĥār*.

Предлог Одлуке сачинио
проф. др Виктoр Д. Савић, научни савешник

In memoriam

ИНСТИТУТСКИ ДАНИ ИСКРИЧАВОГ УМА (Владо Ђукановић, 1960–2026)

Почетак 2026. године донео је још један губитак на српској лингвистичкој мапи, губитак за науку о језику и за целокупну културну јавност. Двадесетог јануара преминуо је наш драги колега мр Владо Ђукановић (1960–2026), вишегодишњи сарадник на Одсеку за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду Речника САНУ Института за српски језик САНУ. Дипломирао је и магистрирао на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Научну и стручну каријеру започео је 1988. године доласком у Институт за српски језик, тада у згради Академије, у собу број 1, у коју су долазили млади истраживачи и започињали обучавање за рад на Речнику САНУ. Ширење научних видика и примену проширених знања његов виспрено бистри ум примењивао је уз колеге и потоње пријатеље Мирослава Николића, Егона Фекетеа, Виолету Бабић и Зорицу Станојчић. Од почетка је показивао изузетно занимање за питања граматике и развоја стандардног језика, неговање језичке културе у јавном и медијском простору, те популаризацију науке о језику и бригу о језику уопште.

По преласку у другу зграду, у Ђуре Јакшића, годинама се причало о чувеној соби број 1 из Академијине зграде, да смо се сви ми који смо управо дошли и нисмо били део друштва из тих великих соба помало осећали ускраћени за то здраво учење уз дружење, за легендарне приче и анегдоте, које нам је Владо преносио тако живописно и сликовито. Срећом, обрела сам се у новој соби број 1, у коју су готово свакодневно свраћали Мирослав Николић и Владо Ђукановић да са Егоном Фекетом размене покоју нову лингвистичку тему за размишљање. Расправе о многим језичким питањима често је започињао Владо, пуштајући двојицу доајена српске лингвистике да нам излију своја знања и спознаје. Дешавало се да на крају његово каткад наизглед опортуно запажање буде окидач за отварање новог питања, за следећи дан. Свако од сарад-

ника ко би се било којим поводом појавио на вратима био би увучен у расправу, уз молбу да изложи своје виђење, на које би се Владо надовезивао својим сагледавањима. Много тога се могло научити из тих наизглед успутних краткотрајних размена мишљења и знања, тако да су наши дневници рада бивали све обимнији (добили смо их као радни задатак од техничког уредника Виолете Бабић, па смо нас неколико записивали сваку урађену, запажену, научену ствар).

У времену без интернета и друштвених мрежа одговори на језичка питања давали су се телефоном, а Владо Ђукановић је био веома често онај сарадник који је радо комуницирао и стрпљиво и детаљно давао одговоре, тако да су колеге и љубитељи језика тражили њега за саговорника. То као да је предодредило његов каснији стручни пут и сарадњу са медијима, изузетно успешну са сва три медија: радијом, телевизијом и интернетом.

Док је радио обраду лексикографске грађе, посебно га је радовало одгонетање нејасних, нечитких или непрецизних извора за израду Речника САНУ, што је делио са својим колегама. Није волео да остане нешто подразумевајуће, нерасоткривено, необјављено. Владово занимање није остало без резултата и колегијалнокорисног рада, посебно корисног за новопридошлу групу сарадника „икс генерације“, којој сам и ја припадала. После паузе од 11 година без новог сарадника у речнички тим је крајем 90-их година прошлог века дошла група младих истраживача (од којих су се до данас задржала три). Сусрели смо се са искусним лексикографима који све решене и нерешене изворе и рукописе са листића, нашег радног елемента, имају у памети. Многе нејасне изворе требало је одгонетнути, односно питати старије колеге. Пре тога, Владо је већ био препознао потребу за додатним тумачењем, тексту који би био прилог, додатак тадашњим Скраћеницама (у папирној верзији), па је од брижљиво сакупљених података саставио Одгонетало (извора нејасно назначених на листићима).

Одгонетало (извора нејасно назначених на листићима) штампано је на 16 страница са двостубачним текстом, којим је разјашњено, растумачено преко 1000 нејасних или нечитко обележених извора са листића. У веома прегледној форми, акрибично су представљени извори са листића и њихова права скраћеница у Речнику САНУ. На почетку је у текстуално-знаковној форми дато упутство: „На листићу пише → Скраћеница гласи“. Ово осветљава још једну Владову особину – тежњу ка јасноћи, разлагању чињеница и то учинити приступачним свима. Сарадницима на Речнику САНУ је познато сусретање с „листићима-недоумицама“, али због читалаца ћу на неколиким примерима објаснити

шта је Вlado заправо одгонетао. Најпре, велики број извора записаних на листићима садржи скраћени или пуни назив дела, а не скраћеницу имена аутора, па када на листићу стоји Ст. Саб., требало је одгонетнути да то скраћено значи „Стејић, Сабор истине и науке“, па наћи одговарајућу скраћеницу – Стеј. 4 или пише: *Православље*, а то означава извор „Николај Велимировић, Православље, посланица“, чија је скраћеница Велим. 2. Даље, на листићима стоји: *Усїѧн. Срб.*, а треба Медак. 2; *Србобран, ѧолиїичне новине*, а треба Срб. 1861; Сарајлија, *Певанија* (скраћеница је: НП Чојк.). Затим, листић садржи неодговарајуће, најзглед добро записане скраћенице: Поп. В., а треба Поп. Влад., Ћосић Д., а треба Ћос. Д., Маж. ум. Маж. И.; нетачне скраћенице: Јагић 1 ум. Јаг. 4, Ћосић Б. 1 ум. Ћосић Б. 3 итд. Обрађивач који тек почиње да ради обраду збуњен је ако на листићу стоји преводно дело као извор: Стендал, *О љубави*, Балзак, *Муїивода*, а треба наћи скраћеницу преводиоца: Мил. В. 4, односно Кеѧм. 3. Такође, ако стоји име преводиоца, нпр. Рајко Н. М. (Никола Манојловић-Рајко), треба навести скраћеницу за превод романа *Деѧаїїис*: Ман. Н. 1. Има ту још примера различитих нејасноћа које је требало протумачити у времену без текста скраћеница у електронском облику. Стога је нама тада производ Вladoвог труда била огромна помоћ у наредним годинама, на чему смо му веома захвални. Од тада се текст приручника за обраду допуњавао и унапређивао доприносима сарадника, али је *Одгонеттало* остало неизоставни део и данашње, умногоме унапређене верзије Приручника за обраду речничке грађе.

*

Вlado Ђукановић је први научни рад објавио две године пре почетка рада у Институту, и то на страницама овог часописа, а рад се бавио употребом инфинитива у језику писаца (А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића).¹ Корпус за овај рад чинило је 2193 инфинитивних конструкција, као важних синтаксичких категорија, чијом се синтаксичко-семантичком анализом и приказом употребе показало неколико закључака важних за раслојавање тадашњег стандардног језика. Ово је даље усмерило његово посебно занимање за „београдски стил“ – преломни период у развоју српског стандардног језика, за карактеристике тог значајног језичког наслеђа. Тако је у двоброју *Нашег језика* за 1995. и 1996. годину објавио рад „Београдски стил – преломни период

¹ Вlado Ђукановић, Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића, *Наш језик* XXVII/1–2, 1986, 38–66.

у развоју српског стандардног језика“,² у коме је разјашњена кључна улога „београдског стила“ у осамостаљивању стандардног језика на лексичком и синтаксичком нивоу и представљена његова најзначајнија обележја која су допринела стабилизовању синтаксичке норме и „стварања темеља за савремену и потпуну кодификацију норме“. То је и касније била тема која га је занимала, а овај његов рад поново је штампан у трокњижу *Александар Белић, српски лингвиста века*, 2018,³ у трећој књизи са поднасловом *Александар Белић и „београдски стил“*. У првом броју „нове серије“ *Нашег језика* из 1996. године Владо Ђукановић је објавио научни прилог „Развој правописних схватања код Срба у 19. веку“, где се бавио улогом фонолошког и морфолошког начела при формирању правописа, као и анализом основних елемената који су утицали на правописна питања.⁴ Владо Ђукановић је био секретар институтског часописа *Наш језик* од 1997. до 2001. године, док је до 2009. године био члан Уређивачког одбора.

У времену када су се крајем 90-их година прошлог века уводили компјутери у лексикографски посао, Владо је био први у Институту који је своје знање и умеће несебично ставио у службу обуке научних радника за примену и промену начина рада на лексикографској обради. Месецима је сарадницима држао курс употребе рачунара у лингвистичке и лексикографске сврхе. Такође, у том времену је мало научних радника радило на популаризацији језичких истраживања. Владо Ђукановић је био аутор сценарија за три игране серије о језику које су емитоване на програмима РТС-а („Говори како треба“, „Како се каже“, „Досије Икс и Окс“), као и веома популарног серијала „Српски на кашичицу“, који је емитован на ТВ *Полиџика* (2001–2002). Почетком XXI века одржао је четири предавања о различитим социолингвистичким темама на Коларчевом народном универзитету у Београду. Био је препознатљиво лице језичког znalца коме је шира културна јавност указивала поверење.

У Институту за српски језик САНУ радио је до 2003. године, када оснива „Lexicom – језички инжењеринг“, где је водио пројекте из области примењене лингвистике. Велики допринос дао је прилагођавању

² Владо Ђукановић, Београдски стил – преломни период у развоју српског стандардног језика, *Наш језик* XXX/1–5, 1995–1996, 122–132.

³ *Александар Белић, српски лингвиста века. Књ. 3. Александар Белић и „београдски стил“*, ур. Драгана Мршевић Радовић, Бошко Сувајић, Александар Милановић, Београд: Међународни славистички центар Филолошког факултета Универзитета у Београду, 2018, 89–101.

⁴ Владо Ђукановић, Развој правописних схватања код Срба у 19. веку, *Наш језик* XXXI/1–5, 1996, 55–64.

рачунарских технологија српском језику при обради и превођењу текстова, као и организовању стручних језичких (лекторских) курсева. Те језичке курсеве похађало је стотину полазника, младих лингвиста, као и љубитеља језика других струка, ширећи и допуњујући своја знања. Од 2004. године уређивао је емисију „Пут у речи“, која се емитовала сваког петка на Другом програму Радио Београда. Стечено лексикографско знање применио је при изради двојезичног *Словеначко-српског и српско-словеначног речника* (у коауторству са супругом Мајом Ђукановић), објављеног 2005. године у Љубљани.⁵

Владо Ђукановић је имао посебан дар, облачио је научне чињенице у форме препознатљиве сваком говорнику српског језика, тако да се тачност и научност не изгубе, истопе, већ да исијавају из изреченог као из написаног. Искричавог духа, бритког ума, свој професионални живот посветио је пре свега ширењу језичке културе и очувању лепоте језика. И у својим прегалаштвима успео, дао је огроман допринос. Колеге ће га памтити по искрености, отворености, минуциозном математичко-лингвистичком промишљању, као човека спремног да подели знање, помогне, укаже на чињенице, да расправља уз најдубље поштовање супротног, а уз многе друге врлине и као човека коме је дволичност у било ком смислу била потпуна непознаница. Српска лингвистика осећа велику празнину његовим одласком, али и захвалност за све што је учинио на пољу науке о језику.

Наїїаиша С. Вуловић Емонїїс

⁵ Vlado Đukanović, Maja Đukanović, *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*, Ljubljana: Pasadena, 2005.

СЈЕЋАЊЕ НА ЈЕКАТЕРИНУ ИВАНОВНУ ЈАКУШКИНУ –
СЛАВИСТУ, СРБИСТУ И ВЕЛИКОГ ПРИЈАТЕЉА СРБА
(19. август 1977 – 13. фебруар 2026)

Наука о српском језику прерано је изгубила вриједног и много-заслужног посленика Јекатерину Ивановну Јакушкину, руског србисту (тек) средње генерације, међу колегама – омиљену Каћу. Рођена је у Москви у образованој руској породици дубоко укоријењеној у традицији и православљу. Дипломирала је славистику на Филолошком факултету Московског државног универзитета „Ломоносов“ 1999. године, а 2002. године на истој катедри окончала је постдипломске студије. Дисертацију *Српскохрватска етимичка лексика у свјејелу етнолингвистике* одбранила је 2003. године под менторством академика Светлане Михајловне Толстој и добила научни степен кандидат наука, с којим је постала доцент.¹ Докторску дисертацију *Српска и хрватска лексика: семантика и географија* одбранила је 2021. године, такође на Московском државном универзитету. Боравила је на стручним усавршавањима у Србији, Црној Гори, Републици Српској и Хрватској. На Катедри за словенску филологију Филолошког факултета МГУ „Ломоносов“ предавала је граматику, историју и дијалектологију српског језика; сама је осмислила велик број курсева. Била је ментор код израде петнаестак дипломских радова, што није мало ако се зна да је ријеч о малим студијским групама. Основала је с колегама Школу србистике, која је радила од 2019. године, у коју су укључивани и српски професори. Школа с таквим програмом основана је да се руским младим људима приближи српска култура и могућност учења српског језика и културе и руско-српских културних веза тако рећи код куће. У Школу долазе студенти и постдипломци српског језика из цијеле Русије. Успостављена је сарадња с неким српским катедрама, односно Школа ради уз учешће

¹ Да подсјетимо да су неки велики руски научници с тим степеном завршавали наставну каријеру и обављали високе функције на универзитету.

представника српске академске заједнице. Такође је и организатор културно-просвјетне манифестације „Диктат из српског језика“, у оквиру које изворни говорници руског језика у више руских градова истовремено рјешавају тестове са задацима посвећеним провјери знања о српском језику, књижевности, култури, историји и географији. Била је учесник с рефератима на више од шездесет научних скупова, члан пет редакција научних часописа, великог броја редакција научних зборника, те члан тридесетак програмских одбора научних конференција итд.

Главне области научног занимања Јекатерине И. Јакушкине биле су: етнолингвистика, упоредна словенска лексикологија, лексикографија и дијалектологија, посебно лексика као етнолингвистичка тема, али и лексика савременог српског књижевног језика. Ј. И. Јакушкина је била, и поред крхке природе и слабога здравља, необично вриједан радник на наставном и научном плану. За свога кратког живота објавила је око 120 радова, и шест монографија односно приручника српског језика: *Српска лексика у јужнословенском и ојшћесловенском контексту* (2017), *Српска народна култура у огледалу језика* (2018), *Српска и хрватска лексика у ареалном свјетлу* (2021), *Грамаћичке вежбе из српског језика* (2020), *Лексичке вежбе из српског језика* (2020), *Пуни курс српског језика* (2023)². Тако је Јекатерина И. Јакушкина наставила у Русији дугу традицију израде уџбеника српског језика за руску публику. Остао је незавршен њен пројекат и велики сан: израда новог српско-руског рјечника, о покретању којег смо више пута размјењивали мишљења – о обиму и, посебно, о томе како на најбољи начин формирати његову лијеву страну, односно српске одреднице. Старала се о његовој изради и као један од аутора и као уредник, чија израда је за њена живота дошла до слова З.

Уз све ово, Јекатерина И. Јакушкина је превела са српског на руски језик двије значајне књиге: Преподобни Јустин (Поповић), *Догматика Православне цркве: ѿнеуматологија* (2007), Павле Ивић, *Српски народ и његов језик* (2017)³. Цијенећи много превод прве књиге, овдје бих истакао велики значај превода Ивићеве књиге (која му је донијела и славу и истовремено много горких тренутака, дана и година у животу), чиме је омогућено да она дође до милиона руских читалаца и иних слависта. Јер, у питању је јединствено дјело које се тиче српског језика и српске културе, историје српског језика и с њом повезане историје

² Припремајући се за писање ових ријечи опроштаја од Каће, нашао сам у својој документацији претходни рукопис овога уџбеника; послала ми је на увид прије објављивања.

³ У припремању превода Јакушкиној су помагали њени студенти и студенти дипломци, које је она у предговору навела и захвалила им се.

српског народа.⁴ Српска језичка наука и српска култура дугују трајну захвалност Ј. И. Јакушкиној за овај њен труд.⁵

Јекатерина И. Јакушкина је дала лијеп допринос у још једној области – уредничкој и приређивачкој. У области србистике приредила је избор чланака дугогодишњег професора српског језика на Филолошком факултету МГУ свога учитеља Владимира П. Гуткова: В. П. Гудков, *Грамматические очерки – Граматички огледи*, приредили Срето Танасић и Јекатерина Јакушкина, Београд: Славистичко друштво, 2013. Тако је она заслужна за приближавање његовог учења о српском језику српским читаоцима. У исто вријеме у Москви је приредила текстове В. П. Гуткова посвећене Вуку Караџићу поводом његове годишњице: В. П. Гудков, *Вук Караџић 1787–1864. День памяти*, Москва: МГУ „Ломоносов“, Филологический факультет, 2014. А после смрти Владимира П. Гуткова (2020) Јекатерина И. Јакушкина је приредила зборник реферата са конференције која је у његов спомен одржана на Филолошком факултету МГУ: *Славянский мир в настоящем и прошлом. Памяти Владимира Павловича Гудкова*, Москва 2022. У зборнику је сабрано укупно двадесет четири прилога, понајвише из Русије од колега са МГУ, из институтâ Руске академије наука, петроградског универзитета, један из Словачке и три из Србије: од Маје Калезић, Марине Спасојевић и Срете Танасића.

Писац ових редова познавао се с Јекатерином И. Јакушкином преко петнаест година – од 2008, кад смо се срели на МГУ приликом мога гостовања на Филолошком факултету. То познанство врло брзо је, првенствено њеном заслугом, прерасло у пријатељство са свим цртама породичног односа. Имао сам част да с посебном радошћу дијелим с Каћом мишљење о свим њеним подухватима из овога, њеног најплод-

⁴ О њој је приређивач трећег издања академик Милорад Радовановић у приређивачкој напомени рекао и ово: „У питању су спољашња и унутрашња историја језика – у преплету њиховом, и прича о судбини нашега књижевног језика (односно књижевних језика), те прича о новијим збивањима у њему (односно њима), расправа о узроцима, процесима и последицама (и језичким и изванјезичким) о цивилизацијским, културним, историјским, политичким, етничким, конфесионалним, психосоцијалним и лингвистичким чињеницама и односима у спрези. Но, то је изнад свега – научно разматрање предмета, његово умно тумачење, ерудитно анализирање и течно приповедање – једновременно“.

⁵ Да, у својој племенитости Ј. И. Јакушкина међу оним којим се захваљује наводи имена и неколицине нас из Србије; много већу захвалност, рекох, српска језичка наука, и српска култура дугују њој.

нијег, стваралачког периода.⁶ Тешко је наћи ријечи којим би се вјерно казало о томе дружењу и сарадњи.

У своме кратком животу Јекатерина Ивановна Јакушкина је створила велико и вриједно дјело у славистици и посебно руској србистици. Такође је створила многа пријатељства са српским колегама, прије свега својом бескрајном добротој и искреном љубави према српском народу и његовој култури. Све српске колеге које су сарађивале с Јекатерином И. Јакушкином увијек су најљепшим бираним ријечима говориле о њој. Када се ближио крај њеног живота, с посљедњом снагом писала је ријечи опраштања с нама као са својим најближим члановима породице. Тако смо и пратили посљедње дане њеног овоземаљског живота – с тугом у срцу и жалости у глави.⁷

Чуваћемо успомену на своју колегиницу драгу Каћу, а њено дјело ће остати трајно у науци о српском језику.

Велико јој хвала и вјечна памјат.

Срејко З. Танасић

⁶ Да поменем овдје и један свој дуг према Каћи. Кад сам јој послао попуњен упитник из народне лексике у моме родном Подновљу, рекла ми је да јој дугујем чланак о киши у своме завичају.

⁷ Припремајући се за одлазак, мирна и помирена са судбином, имала је само једну молбу за мене: да се молим Богу за њу.

Рецензенти радова у овој свесци

порф. др Вељко Брборић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), проф. др Рајна Драгићевић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), др Александра Марковић, виши научни сарадник (Институт за српски језик САНУ, Београд), проф. др Александар Милановић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду), проф. др Бојана Милосављевић, редовни професор (Факултет за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду), проф. др Милица Радовић Тешић, редовни професор у пензији (Факултет за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду), др Марина Спасојевић, научни саветник (Институт за српски језик САНУ, Београд), проф. др Вања Станишић, редовни професор (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Дигиталне копије свезака часописа архивирају се у Дигиталном архиву издања САНУ (ДАИС) и у Дигиталном репозиторијуму Народне библиотеке Србије.

Лекѿура и корекѿура
др Марина Спасојевић

Компјутерска припрема за штампу
Давор Палчић

Штампа
Планета принт, Београд

Тираж
200

Садржај часописа објављен је под лиценцом Creative Commons Ауторство–Некомерцијално–Без прерада 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0), осим ако није другачије назначено.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); н.с., књ. 1, св. 1/2 (1949/50) – . – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1933–1941; 1949– (Београд : Планета принт). – 24 cm

Полугодишње

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951